COLUMNA

NICOLAE IORGA

VOINŢA OBŞTII ROMÂNEŞTI

Ediție apărută sub îngrijirea unui colectiv de la Centrul de Studii și Cercetări de Istorie și Teorie Militară, format din :

- *col. dr.* Gheorghe TUDOR
- *căpitan* Vladimir ZODIAN
- *locotenent-major* Mircea DOGARU
- *cercetător științific* Dumitru PREDA

CUVÎNT ÎNAINTE

Istoria scrisă a poporului român cuprinde, începînd cu secolul al XX-lea, opera și contribuția științifică, politică și culturală de o deosebită arie și profunzime a marelui cărturar Nicolae Iorga. În vasta sa operă a abordat multiple domenii ale culturii și civilizației românești și universale. Un compartiment de inestimabilă contribuție a savantului a fost indiscutabil cel al istoriei. Un istoric uluitor care a înțeles să examineze și a avut geniala capacitate să înfățișeze istoria, cultura, civilizația poporului român nu pe compartimente specializate, ci în ansamblul exhaustivității sale, într-un tot unitar. Totul l-a preocupat și a trecut prin sfera preocupărilor sale majore. De la publicarea de documente și genealogii, la istoria politică a țării, la economie în variatele ei înfățișări (comerț, meșteșuguri, agricultură, armată, biserică, tipar), la artă, literatură și cultură, totul a fost cercetat sistematic și apoi redat în studii și lucrări ce jalonează și astăzi întinse domenii ale investigației științifice. „Poporul românesc — scria Nicolae Iorga în 1906 — nu-l înțelegem ca o entitate metafizică, o plăsmuire a minții abstracte, ci-l înțelegem ca acea uriașă ființă, trecută prin multe lupte, încercări și suferințe, care a smuls tuturor însă o vamă de

frumusețe sau de amintiri întăritoare și care astăzi e în stăpînirea unei moșteniri, unui patrimoniu de tradiții, de datine, de istorie trăită, care face originalitatea lui, deci dreptul lui la viață și îndreptarul lui neclintit. De la acest îndreptar pornim și potrivit cu dînsul ne întoarcem către acest popor, din care facem parte cu sîngele și cu inima noastră, și ne încercăm printr-o muncă iubitoare de fiecare clipă să-l înălțăm către cultura modernă." Această misiune savantul avea să o înfăptuiască cu o deplină înțelegere și convingere.

Nicolae Iorga s-a născut la 5 iunie 1871 în Botoșani, unde a început și studiile liceale pe care le-a terminat la Iași. Tot aici, în anii 1888—1889 a urmat cursurile Facultății de litere a Universității ieșene. Și-a desăvîrșit studiile la universitățile din Berlin, Leipzig și Paris, obținînd titlul de doctor în filozofie la Universitatea din Leipzig în anul 1893. La numai 23 de ani devine profesor la catedra de istorie universală de la Universitatea din București. Este ales membru corespondent al Academiei Române în anul 1897 și membru titular în anul 1911.

Opera lui științifică s-a bucurat de o largă prețuire internațională. Nicolae Iorga a fost profesor agregat la Universitatea Sorbona din Paris, membru a numeroase academii și societăți științifice. Pentru munca sa științifică și culturală i s-a conferit titlul de doctor honoris causa al universităților din Paris, Roma, Oxford, Geneva, Lyon, Strassburg, Wilno, Praga ș.a.

Nicolae Iorga a fost secretar și, apoi, președinte al Ligii pentru unitatea culturală a tuturor românilor, a înființat Universitatea Populară de la Vălenii de Munte (1908), a întemeiat, împreună cu Vasile Pârvan și Gheorghe Murgoci, Institutul Sud-Est European (1913). A înființat Școala română din Franța și Casa romena din Veneția. Nicolae Iorga a editat și a condus numeroase ziare și re-

viste : „Neamul românesc", „Revista istorică", „Revue Historique de Sud-Est Européen", „Floarea darurilor" etc. A fost unul dintre doctrinarii semănătorismului, conducînd revista „Semănătorul" din anul 1903. S-a afirmat pe arena vieții politice românești de la începutul secolului al XX-lea, fiind ales, începînd cu anul 1907, în Adunarea Deputaților, și, ulterior, în Senat. Cuvîntările rostite de Nicolae Iorga în Parlament evidențiază poziția sa democratică și patriotică față de problemele fundamentale care stăteau în fața poporului român. A fost prim ministru al României în anii 1931—1932.

Opera lui Nicolae Iorga, publicată de nenumărate edituri din țară și străinătate, răspîndită în peste 700 de periodice : ziare, reviste, anuare universitare, anale academice, buletine și acte ale congreselor internaționale de istorie, artă, literatură, volume omagiale, însumînd circa 16 000 de titluri, se referă la o varietate impresionantă de probleme privind, în egală măsură, atît istoria și cultura poporului român, cît și istoria și cultura universală. Promovînd ideea de umanitate, de înțelegere între toate popoarele lumii, de respectare a dreptului la viață în hotarele firești ale fiecărei națiuni, multe dintre operele sale își păstrează prin ideile și concluziile formulate perenitatea.

Un loc central în uriașa lui operă îl ocupă istoria poporului român, întemeiată pe ideea de unitate și continuitate, pe interferența istoriei naționale cu istoria altor popoare. În domeniul istoriei patriei, Iorga a elaborat monografii și sinteze de mare valoare : Istoria Românilor (10 volume), Istoria lui Mihai Viteazul, Istoria lui Ștefan cel Mare, Viața lui Constantin Vodă Brîncoveanu, Istoria armatei românești, Istoria comerțului românesc, Istoria industriei românești, Istoria presei românești, Istoria învățămîntului românesc, Istoria românilor prin călători.

Patriot și om politic, cu o profundă cunoaștere a experienței istorice a popoarelor, Nicolae Iorga, în anii 1914—1918, s-a implicat plenar în frămîntările vieții politico-diplomatice românești, urmărind cu interes desfășurarea evenimentelor generate de primul război mondial, pronunțîndu-se pentru acele opțiuni politico-militare subordonate interesului național suprem — eliberarea teritoriilor românești aflate sub dominație străină și unirea lor cu țara. Această activitate s-a exprimat și în conținutul celor aproape 700 de articole publicate în ziarul „Neamul românesc" și reunite ulterior în 3 volume, sub titlul: „Războiul nostru în note zilnice".

Volumul I, apărut în 1921, cuprinde articolele publicate între 27 iulie 1914 și 25 decembrie 1915, volumul II (1922) include articolele apărute între 3 ianuarie și 31 decembrie 1916, iar volumul III (1923) conține articolele editate între 4 ianuarie și 31 martie 1917. În momentul apariției primului volum Nicolae Iorga precizează că „articolele s-au reprodus fără schimbări. Am făcut însă pe alocurea operă de dreptate față de oameni care și-au putut explica intențiile de atunci". „Războiul nostru în note zilnice" departe de a fi o cronică sau cronologie a evenimentelor se înscrie, mai degrabă, ca o suită de eseuri, articole de politică externă și luare de poziție, biografii, cuvîntări și mai presus de orice elogiul adus poporului român, armatei sale care cu eroism legendar a luptat pentru apărarea fiecărei palme din pămîntul scump al patriei. Multiple îndemnuri, învățăminte din trecutul de luptă al poporului se desprind din articolele: „Ostașii", „Părinții noștri, răbdători...", „Moartea generalului Dragalina", „Cei pe care nu-i mai putem vedea", „Vitejii noștri", „Sufletul românesc", „Totul pentru armată". Elogiul adus luptei poporului se înscrie pe coordonata năzuinței făuririi statului național unitar.

În cadrul creației sale literare se remarcă cu o deosebită valoare artistică și documentară opera sa biografică, care se constituie din „Memorii, însemnări zilnice" (7 volume) și din lucrarea „O viață de om — Așa cum a fost — Orizonturile mele". Încă de la apariție, lucrarea autobiografică „O viață de om" s-a înscris ca o operă de expresie artistică de excepție, plurivalentă. „O viață de om — scria criticul și istoricul literar Perpessicius — va impune oricui și va rămîne ca una din cele mai puternice creațiuni ale geniului românesc, în suflul de sinceritate care animă întreaga lucrare, prin atmosfera de poezie care învăluie toate experiențele celui ce povestește, prin opera de justiție pe care istoricul cedînd pasul memorialistului îl face aiitora din cei cu care, în pasionata trăire a istoriei, a avut oreo coliziune. Vastă și ramificată istorie critică a culturii noastre în ultima jumătate de veac, «O viață de om» este mai presus de toate mărturia vibrantă a unui mare temperament liric." „O viață de om" luminează portretul deosebit de complex, contradictoriu și neprevăzut al savantului Nicolae Iorga, conține date esențiale ce configurează structura sa morală și explică resorturile psihologice intime ale acțiunilor istoricului, literatului, omului politic.

Cu prestigiul conferit de autoritatea sa științifică, dar și cu conștiința responsabilității sale patriotice pentru destinele poporului român, Nicolae Iorga s-a situat pe poziția antifascismului militant. Conștient de faptul că Germania hitleristă reprezenta principalul pericol pentru integritatea teritorială și independența națională a României, Nicolae Iorga s-a pronunțat împotriva orientării politicii României spre alianța cu Reichul nazist, a susținut necesitatea adoptării unor măsuri care să ducă la eliminarea Gărzii de fier din viața politică românească. Pentru această atitudine antifascistă și antihitleristă, Nicolae

Iorga a fost asasinat de Garda de fier în noiembrie 1940.

Opera remarcabilului istoric și om de cultură Nicolae Iorga este valorificată astăzi plenar, ea intrînd în patrimoniul culturii românești și universale. Opera sa constituie, totodată, un punct de pornire pentru aprofundarea investigației istoriografice asupra problemelor fundamentale ale istoriei patriei noastre. Întreaga sa activitate științifică, culturală, politică a fost pusă în slujba intereselor naționale ale României, pentru afirmarea și cunoașterea culturii și științei românești pe plan universal.

Lucrarea de față, redată cititorului de Editura Militară prin stăruința Centrului de Studii și Cercetări de Istorie și Teorie Militară, a istoricilor colonel dr. Gheorghe Tudor, căpitan Vladimir Zodian, locotenent-major Mircea Dogaru și a cercetătorului Dumitru Preda constituie un eveniment editorial remarcabil în redarea istoriei adevărate a poporului, în valorificarea operei marelui savant Nicolae Iorga.

ION ARDELEANU

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Lucrarea de față reunește pagini aparținînd lui Nicolae Iorga privitoare la lupta poporului român pentru apărarea vetrei strămoșești, la vitejia dintotdeauna a ostașilor noștri. „În ele se vor vedea — pentru a-l cita pe Nicolae Iorga însuși, din prefața la vol. I din *Memorii* — cum ideia unității naționale m-a preocupat toată viața".

Cartea reproduce texte din : Nicolae Iorga, *Războiul nostru în note zilnice,* vol. I (1914—1916), vol. II (1916—1917) și vol. III (1917—1918), publicat în anii 1921, 1922, 1923, în Editura „Ramuri" din Craiova ; Nicolae Iorga, *Memorii,* Editura „Națională", 1931, vol. I, precum și unele articole publicate în anii 1917—1918—1919 în ziarul *Neamul Românesc* și rămase pînă azi inedite.

Paginile cărții surprind entuziasmul lui Nicolae Iorga în fața eroismului ostașilor noștri în luptele din 1917 de pe frontul din Moldova, precum și în fața istoricului act al Marii Uniri din 1918, act pecetluit prin hotărîrile plebiscitare de la Alba Iulia.

Textul este însoțit de note și comentarii, destinate să clarifice anumite împrejurări istorice, să aducă întregiri bibliografice, să lărgească informarea etc. ; în cadrul notelor s-au introdus și scurte fișe biografice, cu date absolut necesare pentru o mai bună cunoaștere a unor personalități amintite de autor.

Au fost marcate întotdeauna prin paranteze drepte paragrafe la care s-a renunțat, întrucît nu se refereau la problematica amintită.

Articolele și cuvîntările sînt ordonate după criteriul cronologic, în unele cazuri (foarte puține) apelîndu-se la cel tematic.

Am folosit în transcrierea textelor ortografia actuală, respectînd particularitățile de limbă ale lui Nicolae Iorga sau ale epocii.

De asemenea a fost păstrată punctuația autorului, cu unele, rare, excepții.

Am păstrat :

— alternanțele *sînt / sunt, care / cari, mîni / mîini,* genitiv-dativ *ii / ei ;*

— pluralul nominativ-acuzativ de tipul : *inimele, mîinele.*

Neologismele neadaptate încă în epocă sistemului ortografic al limbii române au fost transcrise conform normei actuale (kilometru nu chilometru).

Am renunțat în toate cazurile la *u* final, care nu mai reprezenta o realitate fonetică în limba epocii (maiu — mai, războiu — război etc.).

RĂZBOIUL [1] GENERAL ȘI ROMÂNIA

Deci războiul [1] a început.

Va fi unul din cele mai mari ale istoriei omenirii prin mărimea oștirilor — 20 de milioane omenești pornite pe măcel și dare de foc —, prin perfecția mijloacelor de distrugere, prin învățătura tacticienilor și strategilor, prin imensele pagube pe care le aduce culturii umane.

Dar supt raportul ideilor, supt acela al îndreptării morale, al scopului de atins, acest odios masacru va fi unul din cele mai josnice acte de ură idioată care s-au săvîrșit vreodată pe fața pămîntului, o dovadă atroce a păcatelor pe care le poate săvîrși această lume fără Dumnezeu și fără ideal.

De ce Ungaria lui Berchtold [2] și Tisza [3], tîrînd după dînsa zdrențele austriace, a atacat Serbia ? Pentru a zdrobi o ideie națională în mers.

De ce Germania declară război Rusiei ? Pentru a dovedi că „rasa germană" e superioară „rasei slave" și are deci dreptul de a supune Europa comerțului său năvălitor.

Nicăiri un principiu național care-și caută drumul peste orice împotrivire menită să fie sfărîmată. Nicăiri avîntul spre civilizație care lovește cu drept în piedecă barbariei. Nicăiri măcar fanatismul unei concepții superioare pornită cu sabia în mînă pentru a cuceri lumea în numele unui nou adevăr.

Ci pretutindeni lăcomia capitalurilor în căutare de debușeuri, nevroza unei burghezii stricate, delirul unei

prese destrăbălate și fără vreo răspundere, turbarea băloasă a demagogilor care umblă după reputație cu prețul nenorocirii sutelor de mii de văduve și orfani, crima rece, calculată, a unor diplomați și ofițeri alergînd după cariere strălucite peste rîuri de sînge și de lacrimi și, ca singur element superior, un imperialism tot așa de brutal ca și călcîiul unui biruitor beat care strivește, cu țeasta unui rănit, o lume întreagă de cugetare și de simțire.

Acest război ignobil, acest danț canibalic se învîrte și în jurul nostru, ademenitor de o parte, de alta terorisator.

Și noi ne-am prinde în acest infernal sabat pe temeiul de „vechi tradiții", de „interese comune", de echilibru și alte asemenea formule ipocrite ?

Orice conștiință va răspunde hotărît, din toate puterile sufletului : nu ! Avem o armată — deie-i Dumnezeu cinste și glorie nouă ! — pentru a ne apăra de asemenea contacturi imunde ale barbariei, iar nu pentru a o arunca în hora lor sălbatecă.

Ca un popor de omenie, cu liniște, arma la picior ! Ceasul nostru va veni, dar numai atunci cînd asupra ambițiilor zdrobite ideia senină va veni să cumpănească dreptățile naționale care, azi, nu se văd deasupra măcelului.

27 iulie, 1914.

CARE E DUȘMANUL NOSTRU ?

Sîntem în căutarea unui dușman.

Nu că nu i-am avea. Sînt atîția vechi. Toți acei cari nu voiesc independența României, toți acei cari nu admit ca românii supuși lor să-și păstreze limba românească și să-și dezvolte sufletul românesc.

Aceștia sînt dușmani de ieri și dușmani de mîne, dușmani permanenți. Dar din dușmănia lor nu rezultă datoria de a merge azi contra lor. Atunci un popor în trista noastră situație ar trebui să aibă puterile ce trebuie pentru acest

război, al cărui capăt n-ar fi decît satisfacerea întregului nostru drept național.

Iar a merge cu un dușman contra celuilalt e o politică foarte bună pentru cine — o, cum nu-s și eu acela ! — poate ști exact care dintre dînșii va fi biruit azi, și fără să-și *poată lua revanșa mîine, asupra noastră mai întîi.*

În contra acestor dușmani lucrează deocamdată un factor nevăzut și atotputernic : cultura. Armatele nu vin decît după dînsa, și *tot ce se petrece în Ardeal pare a ne arăta că n-a venit ceasul lor.*

Dar un dușman îl avem azi : cel mai grozav.

El vorbește mai multe limbi și poartă mai multe uniforme, dar e același. S-a născut din iubirea vinovată a lui Napoleon I-iu [4] cu nevasta unui bancher de naționalitate indecisă. Vrea sînge pentru steaguri și, mai ales, bani pentru tarabă. E imperialismul, romantic ca sabia lui Wilhelm al II-lea, [5] practic ca exportatorii de mărfuri și dictatorii tratatelor de comerț.

Acest imperialism, care, de la Londra, stăpînește cinci continente, de la Petersburg cere și Balcanii și Manciuria, de la Viena urmărește și Serbia și Ucraina, de la Berlin visează Asia-Mică și drumul Bagdadului, peste noi toți, meniți a fi vasali batjocuriți, și despoiați, acest product bastard al ambițiilor nelegiuite din veacul trecut, acest monstru brutal care sfarmă națiunile și drepturile ca un Luxemburg, ca o Belgie oarecare, acesta e dușmanul cel mare al nostru, cari sîntem tot ce sîntem și putem fi tot ceea ce sîntem chemați a fi, *prin ideia națională, numai prin ideia națională.*

Avem noi puterea de a-l doborî ? Cine se poate gîndi la aceasta ?

Dar imperialismul are dușmanul său, tot așa de puternic ca și fălcile lui uriașe. Acest dușman nu e altul *decît el însuși.* Și opera lui de distrucție a pornit.

Vor peri sute de mii de oameni, bogății imense se vor distruge, opere de artă fără pereche vor fi nimicite. Ce păcat pentru toți și pentru toate ! Dar o mîngîiere este pentru noi, și iată care :

Purtătorii steagurilor imperialiste nu se pot *anihila,* dar a se *anula* pot. Destul de tari pentru a-și face un ne-

sfîrșit rău, *ei vor rămînea totuși, la capătul imolațiilor uriașe, ca și la început, unul în fața altuia.*

Vor rămînea, dar cît de slăbiți ! Pentru decenii întregi !

Și în acest timp desigur se va împuternici noul idealism uman, care va face imposibile aceste crime ale turbatului materialism de astăzi !

17 august, 1914.

AU STEAGUL LOR

Românii din „Monarhie“ [6] au dus totdeauna dorul steagului. Căci ce e acest steag decît forma materială, care flutură în aerul liber și îndeamnă la luptă, a tuturor avînturilor către neatîrnare, către războiul neamului ?

Acuma li s-a dat. Îl au. Cum vor : steaguri mari dăruite de femei care plîng întinzîndu-l, steaguri cumpărate din crucerii strînși laolaltă ai soldaților, mici steaguri ce se pun la piept, fășii tricolore care țin cald inimii în nopțile înghețate ale toamnei și în fiorii de groază ai începuturilor de luptă. Îl au, și-l duc în cîntece, cheltuind supt el toată vitejia lor. N-aud comandele străine, nu văd chipurile din față ale apăsătorilor, uită și de uniforma care-i face una cu ungurii ; un singur lucru văd bine deplin, în proporții uriașe : steagul *lor*, care pare că tot cerul îl acopere.

Și șefii politici și militarii, isteți ca un precupeț de bîlci care strecoară bani falși și vinde stofă putredă, clipesc din ochi cu bucuria că au găsit momeala valahului, care-l face să spumege, să turbe, să biruiască și să moară.

Bucurați-vă, isteți domni, dar eu cred că nu prea aveți de ce.

Va fi biruință — cum credeți voi —, va fi înfrîngere — cum bănuiesc eu, deși nu sînt profet —, dar după luptă să știți *că acel steag se întoarce.*

Cu siguranță că se întoarce. Puțini vor fi cei ce-l vor aduce, dar cu atît mai strîns îl vor ține. O să-l vadă sate și tîrguri în Ardeal : o să-l vadă și o să-l ție.

Și un steag nu e ce credeți d-voastră, momeală pentru Valahul care, în folosul vostru, trebuie să turbe, ci ideal, dorință de neatîrnare și sete de luptă. [...]

31 august, 1914

CE SĂ FACEM

Acum s-a stins zgomotul ultimei întruniri publice, în care aflu că s-a vorbit și de «contaminarea» mea, cînd se știe că nu înțelepciunea se transmite prin contaminare. A fost o întrunire, două, trei, s-au votat moțiuni, s-a cîntat «Marsiliesa» și, natural, și imnurile românești, s-au prezintat moțiuni și rezoluții. Toate bune, desigur, întrucît toate sînt sincere. Oricine s-a amestecat în aceste demonstrații va lua parte, neapărat, mîni la lupta pe care o vrea, căci «secăturile entusiaste» n-au, în asemenea vremuri, tristul curaj de ce face zgomot.

Dar aceste mijloace, cum era de prevăzut, s-au isprăvit. Unii propuneau ca mijloc următor în serie revoluția ; Guvernul se mulțămește cu un Consiliu de Coroană fără termin fixat.

Dar sînt oameni, și mulți — și nu răi —, cari, nevăzînd steagul revoltei, nici rezoluția Consiliului de Coroană, se întreabă, îngrijorați, disperați, în patriotismul lor : Ce facem ? Dau și eu un răspuns. E prost și vechi, dar n-am altul.

Fiecare unde sîntem, să muncim, îndoit, însutit, eroic, nebunește. Biruința n-o dă azi entuziasmul, ci *pregătirea, absolută, integrală, — și a celui din urmă om la cel din urmă lucru.*

Asta o şi putem face mai uşor decît să ne credem fiecare centrul ţerii şi sufletul neamului.

Eu, cel puţin, aşa fac.

21 septembre, 1914.

ACŢIUNEA PROFESORILOR UNIVERSITARI

Profesorii universitari publică o declaraţie cu privire la evenimentele politice de astăzi şi la datoria noastră.

Nu ne vom ocupa de această declaraţie, care nu inovează, exprimînd numai sentimentul tuturora, de care, ca direcţie, dacă nu ca precizare a modalităţilor, oricine va trebui să ţie seamă. Dacă fiecare din profesorii — şi cred că trebuie să fie mulţi — cari au studiat serios şi de cu vreme, din deosebite puncte de vedere, chestia naţională ar fi adaus memorii, necesare oricărui guvern, ar fi fost, neapărat, încă mai bine.

Şi, iarăşi, nu vom număra cîţi au fost, căci e firesc ca mulţi să lipsească atunci cînd, cum e cazul mieu — care sînt, de altminterea, aşa de puţin profesor universitar ! —, atîţia n-au văzut în ochi măcar o convocare ca să ştie cine chiamă, cu ce drept sau cu ce autoritate şi în vederea cărui scop. Ar fi fost de rău gust a se refuza iscălitura unei piese politice însufleţite de aşa de frumoase intenţii, oricum s-ar fi înfăţişat în forma ei.

Ceia ce interesează şi bucură e faptul că această corporaţie înaltă a profesorilor universitari din Bucureşti căci deocamdată numai de ei este vorba — a simţit nevoie, în al 50-lea an de la întemeierea şcolii lor, *să facă o declaraţie de solidaritate înaintea unui ideal.*

Pînă acum Universitatea a fost împărţită pe partide, pe grupe şi pe personalităţi. Nimic n-a putut strînge împreună pe toţi profesorii, nici măcar ameninţarea scăderii

morale, cuprinse în legea d-lui Bădărău. Ba greşesc, odată da : era vorba de creşterea lefilor. Şi, în tot acest timp de o jumătate de veac, nici un rector nu şi-a datorit locul înaltei sale situaţii ştiinţifice sau influenţei sale morale ; toate candidaturile au venit de la cluburi sau cu asentimentul cluburilor. Se ştie cum a isprăvit rectoratul, rău pregătit în această privinţă, al d-lui I. Bogdan.

Şi acuma viziunea Ardealului face această minune. Profesorii Universităţii bucureştene se aşează în cel dintîi rînd al îndrăzneţilor şi nerăbdătorilor. Un fapt *nou.*

El va fi un fapt *important,* căci va trebui să aibă consecinţi. Intriga şi patima de partid trebuie să dispară neapărat din acţiunea profesorilor uniţi odată pentru ideal. Rămîind membrii partidului lor, ei se vor manifesta cu acea rezervă pe care li-o impune situaţia lor — căci, altfel, student şi profesor se pot găsi într-un moment combătîndu-se din tabere opuse — şi, evident, la pragul Universităţii vor trebui să lase resentimentele inspirate de profana luptă pentru putere. Căci altfel n-ar califica o lume întreagă actul din septembrie 1914 ca inspirat el însuşi de acele interese urîte de care nu s-ar fi putut astfel despărţi ?

Şi, totodată, participînd — ca unii ce au fost invitaţi în formele cerute de respectul faţă de dînşii — la o întrunire a tineretului universitar, ţinută, firește, pentru a exprima sentimente, nu pentru a enunţa soluţii, profesorii arată că înţeleg în sfîrşit *caracterul dualist al Universităţii : profesori, da, însă şi studenţi, contopiţi într-o unitate morală perfectă.*

Un fapt nou şi acesta la o înaltă şcoală unde studenţii *aud* numai că s-a ales un rector, care nu li se prezintă, unde învăţătorii n-au decît contactul de la curs şi de la examine cu ucenicii lor, unde deschiderea cursurilor se face mai banal decît deschiderea unui bîlci, fără un cuvînt de îndrumare pentru tineri.

Şi acest fapt va fi şi el foarte important. Căci, desigur, după aceasta, căzînd ceva din frica de cazarmă faţă de superior, va veni în loc iubirea, încrederea faţă de bunul dascăl, fără să lipsească acele semne de respect fără care

anarhia ar intra în Universitate. Cu d. rector în frunte, profesorii vor cerceta societăţile studenţeşti, vor împărţi ajutoare, vor răsplăti merite, vor creşte caractere. Altfel, în adevăr, răuvoitorii ar putea să spuie că prin studenţi s-a căutat a se face ceia ce o samă de profesori nu voiau ori nu puteau să facă de-a dreptul.

În vederea tuturor acestor lucruri, mai mult decît din cauza importanţei sale politice propriu-zise, acţiunea profesorilor universitari din Bucureşti ne umple şi pe noi de mulţămire.

21 septembre, 1914.

ATENTATE LA ONOAREA ROMÂNIEI

Şi mai ieri vagoanele cu explozibile ale firmelor germane, de fapt ale statului-major german, au încercat să treacă spre Bulgaria şi Turcia, supt o mască oarecare.

Ele au fost oprite şi, sîntem siguri, se vor reţinea pănă la ceasul socotelilor finale.

Dar, întreb, oare această strecurare de mijloace de luptă printr-o ţară neutră, care, mîne, ar putea fi atacată chiar cu ajutorul lor, nu cuprinde în sine, prin presupunerea că noi am putea fi înşelaţi, conrupţi sau intimidaţi ca să le trecem, o desconsiderare, ce se dovedeşte nemotivată prin opririle repetate din partea noastră ?

Alta : Un domn Hennenvogel, care, potrivit cu numele său, ar trebui să clocească altceva decît spionagii şi afaceri de presă, propune d-lui Emil Nicolau, cunoscut ziarist şi scriitor, să scrie pentru 10 000 de lei 10 articole pentru Austro-Ungaria. D-l Nicolau înaintează acontul procurorului, cu denunţul cuvenit, căruia ar trebui să i se dea urmare.

Dar, întreb, această măsură urîtă nu cuprinde în sine, presupunerea că orice ziarist român ar aştepta numai un bacşiş gras ca să-şi schimbe părerile, o desconsiderare ce se dovedeşte nemotivată prin refuzul banului de conrupţie, şi prin denunţ ?

Şi oare de ce unii oameni şi-ar creia gratuit duşmănii într-o ţară care, oricît de mică, e aşezată măcar într-un loc de unde, economic şi militar, poate aduce altora mult rău şi mult bine după cum se respectă ori ba, nu numai drepturile şi interesele ei legitime, dar şi onoarea ei ?

28 septembre, 1914.

DUPĂ O JUMĂTATE DE AN ÎN ROMÂNIA

Războiul durează încă. Pe două fronturi imense stau înşirate milioane, adecă ascunse în tainiţele de supt pămînt, care vor da reumaticii, tuberculoşii şi nebunii viitorului. Din cînd în cînd încordări de fiară desperată rup de la duşman cîteva gropi, lăsînd pe cîmp atîţia morţi încît de o sută de ori să le poată umplea. Iar comandanţii fac cu steguleţele uşoare modificări de hartă, şi ziarele înregistrează succesul ori ascund paguba.

Totuşi — chiar în ţeri ca Germania, unde statul începe a face culegerea şi distribuirea alimentelor, ca Austro-Ungaria, care nu cunoaşte altă victorie decît aceia care scoate pe duşman din cîte un colţ al provinciilor cucerite, — dispoziţia generală a spiritelor e bună. Nu s-ar mai jura nimeni, desigur, că victoria e colo, la doi paşi, şi că harta Europei va fi schimbată după speranţele naive ale celui dintăi moment. Dar e acolo sănătate şi e vigoare. Nici un semn din acea *oboseală* pe care teoriile noastre o prevedeau peste puţină vreme.

La noi pănă acum oastea e întreagă. Trăim fără a cîntări bucăţica de pîne. Ne plimbăm pe zile de primăvară

fără ca din delicatul cer albastru să ni cadă cadoul de durere și moarte al aeroplanurilor. Nu ne chinuim noaptea în zguduitul tunurilor. Nu plîngem pe nimeni din cei de aproape ai noștri, smuls fără vreme de mîna grăbită a morții războaielor. Tineretul nostru nu știe decît din auzite ce pot să însemne șase luni de zile în ploaie, ger și noroi, mîncat de pariziții ignobili și acoperit cu cele mai spurcate murdării, adevărat vierme de tină. Alaiurile trîndăviei luxoase urmează la șosea și noutățile modei nu sînt ignorate nici acum.

Și cu toate acestea ce oboseală e, la toți, în toate cercurile ! Nici nu mai e altceva decît oboseala ! Obosit Guvernul în calculele lui grele, obosită opoziția în zvîrcolelile sau uneltirile ei, obosiți intelectualii, afară poate de partea din ei care peregrinează în alt mediu, obosiți tinerii cari străbăteau Capitala cîntînd, obosiți ascultătorii cuvîntărilor aprinse ca și cei cari le rosteau ; obosiți ziariștii de amîndouă direcțiile !

Aceasta vine, ar spune cineva, din greșeala pe care am făcut-o neintrînd în război. Să fi intrat, eram în dispoziția de spirit hotărîtă, vitează, mîndră a *celorlalți !*

Și nu e așa. Dacă totuși am fi intrat în război pînă acum, nu s-ar observa aceiași oboseală ? Aș crede că *da.*

Pentru că oboseala nu vine din hotărîrile noastre, ci din altceva. Vine din procedările noastre, din metoda noastră.

Un popor trebuie să *acumuleze,* răbdător, îndelung, cu hărnicie și răbdare, avînd un scop, *unul singur,* înaintea ochilor. Să acumuleze de toate : avere, puteri militare, cunoștințî, energie. Să le aibă la îndemînă, ținute în loc de un zăgaz tare, capabil să oprească risipirea în zădar și a unei singure fărîme, a unei singure picături. Apoi iată că vine cîndva vremea de este nevoie de șivoiul întreg, pe care nimic să nu-l poată opri în cale, odată ce zăgazul, la ceasul său, s-a deschis. O mare forță elementară a pornit : ea distruge, îneacă, mîlește, îngrașă și, prinzînd germenii ce rătăcesc în văzduh, fructifică.

Cînd acesta e procedeul, nația nu se poate obosi. Așteptînd, ea-și încordează toate puterile pentru a opri pier-

derile inutile. Pornind, toate puterile sînt prinse de uriașul, nebiruitul avînt.

Cînd însă e altfel, cînd metoda e a nedisciplinei entuziaste, a individualismului incapabil de solidaritate, a spiritului de partid, mortal pentru unitatea morală a națiunii, atunci ape rătăcite se strecoară necontenit, fără putere ca și fără folos, cînd nu e încă „momentul". Iar, cînd acest moment vine, slăbiciunea rezervelor ce s-au păstrat face cu neputință avîntul. [...]

25 ianuar, 1915.

ÎNCĂ UN AGENT AUSTRIAC : ȘTEFAN-CEL-MARE

N-ajungea cumpărarea tuturor gazetelor ce se oferiau public spre vînzare, n-ajungea angajarea de redactori pentru foile din nou create, n-ajungea achitarea de poliți la datornicii împovărați și crearea de venituri la talentele politic scăpătate, n-ajungea risipa pentru crearea de convingeri, n-ajungea vrăjirea și trezirea din morți a tuturor geniilor în stare de sepultură — armata d-lui conte Czernin [7] și a aliaților săi trebuia sporită.

Să se adreseze la cei vii ? Disponibilitățile s-au isprăvit. Nici un admirator sincer al celei mai rele politice nu s-ar putea descoperi ; în vîrful undiței de aur nu s-ar putea prinde nici o vietate flămîndă. Toate mormintele au fost răscolite și toate stafiile mobilizate. Toți adolescenții amatori de politică au fost îmbrăcați în solemnele redingote părintești. Toată discreținea diplomatică a aderenților a fost exhibată în cele mai publice condiții.

Atunci trecutul nostru însuşi a fost cercetat cu aviditate, doar, doar va răsări ceva pentru „cauză" din adîncimile lui sfinte.

Dăunăzi s-a auzit că oasele domnilor Moldovei au fost duse la Viena, de oameni cari aveau a face mai mult cu strigoii din Bucureşti decît cu fericit-adormiţii noştri voevozi. Atît însă nu ajunge, ca talisman românesc contra românilor. Şi atunci, după ce mînile profane se vor fi atins şi de cenuşa sacră de la Putna, iată *însuşi Ştefan-Vodă cel Mare metamorfozat pentru ocazie în apărător al integrităţii austriace, [...]*

Umbra cea mare nu mai are dreptul să arăte cu vîrful săbiei de care vorbeşte de veacuri legenda către ţinta firească a tuturor silinţilor noastre. Ca un prizonier de război ce este — al hoţescului război fără sînge şi moarte din 1775 —, el trebuie să facă prestaţie stăpînilor. Şi această prestaţie stă în a-l depărta de Ardeal.

De Ardeal — şi, o ironie !, — de *Bucovina* lui, de paşnica-i Putnă, de Suceava-i mîndră, de necropora de la Rădăuţi a strămbunilor cărora li-a împodobit mormintele, de codrul Cozminului în care a frînt oştile lui Ioan Albert, regele Poloniei, care nu urmăria alt ideal decît al Austriei de azi, pe aceleaşi căi, cu aceleaşi mijloace. *Ştefan-cel-Mare e făcut să ceară înaintea românimii întregi veşnica lui robie.*

Şi, zi de zi, se citează cuvintele lui despre cetăţile Dunării şi Nistrului prin care răsufla Moldova lui. Ignoranţi craşi sau odioşi şarlatani cari nu ştiu ori se fac a uita că politica lui Ştefan a fost reală şi că el a căutat *să păstreze unde se putea, în loc să cucerească unde era cu neputinţă*, văd în aceste sfinte cuvinte legitimarea propriei lor mişelii. Şi ei, cari trec cu vederea toată părăsirea eroului de către trufia seacă, neputincioasă, plină de invidie şi lacomă de laude a lui Matiaş Corvinul şi lasă laoparte însăşi duioasa plîngere a învinsului de la Valea-Albă, ei mai *uită un fapt esenţial : că al cincilea înaintaş al lui Ştefan, cu o sută de ani abia înaintea urcării lui în Scaun, era un maramureşean pribeag şi că el împodobise mormîntul acestuia. Uită că Ştefan a ţinut în Ardeal toată laturea de nord-est, că el a stăpînit în Ciceu (cum stăpînia în Cetatea-de-Baltă) şi că întăiul episcop românesc canonic, la Vad, el l-a dat Ardelenilor. [...]*

22 mart, 1915.

«ÎN UMBRA UNEI NEGOCIAŢII MISTERIOASE...»

Cum a luat Austria Bucovina [8] ?

Kogălniceanu striga, în momentul cînd serbărilor austriace pentru centenariul anexiunii noi li răspundem prin lacrimi la mormîntul lui Ştefan-cel-Mare, dar şi prin înălţarea unei statui, meritate ori ba, Domnului Moldovei din 1775 : *o răpise* :

Austria are un cuvînt special. Neputînd zice : *Eroberung*, cucerire, căci n-a curs alt licvid decît cerneală, ea spune : *Erwerbung*, dobîndire.

Întîmplarea face să găsesc un alt termen pentru această „achiziţie". El dă explicaţia care o caracterizează, condamnînd-o.

La începutul veacului trăia un foarte însemnat istoric, Schoell, de naştere alsacian, dar consilier de legaţie şi de regenţă al regelui Prusiei şi om expert în ale diplomaţiei, care a şi scris o «Istorie a tratatelor».

În aceasta el are următorul rînd, cu care vom încheia :

L'Autriche acquit à l'ombre d'une négociation mystérieuse un district ayant 178 milles carées géographiques et une population de 132 000 âmes."

«Austria achiziţionă în umbra unei negociaţii misterioase un ţinut de 178 de mile pătrate geografice, şi o populaţie de 132 000 de suflete.»

Atunci trecutul nostru însuşi a fost cercetat cu aviditate, doar, doar va răsări ceva pentru „cauză“ din adîncimile lui sfinte.

Dăunăzi s-a auzit că oasele domnilor Moldovei au fost duse la Viena, de oameni cari aveau a face mai mult cu strigoii din Bucureşti decît cu fericit-adormiţii noştri voevozi. Atît însă nu ajunge, ca talisman românesc contra românilor. Şi atunci, după ce mînile profane se vor fi atins şi de cenuşa sacră de la Putna, iată *însuşi Ştefan-Vodă cel Mare metamorfozat pentru ocazie în apărător al integrităţii austriace, [...]*

Umbra cea mare nu mai are dreptul să arăte cu vîrful săbiei de care vorbeşte de veacuri legenda către ţinta firească a tuturor silinţilor noastre. Ca un prizonier de război ce este — al hoţescului război fără sînge şi moarte din 1775 —, el trebuie să facă prestaţie stăpînilor. Şi această prestaţie stă în a-l depărta de Ardeal.

De Ardeal — şi, o ironie !, — de *Bucovina* lui, de paşnica-i Putnă, de Suceava-i mîndră, de necropora de la Rădăuţi a strămbunilor cărora li-a împodobit mormintele, de codrul Cozminului în care a frînt oştile lui Ioan Albert, regele Poloniei, care nu urmăria alt ideal decît al Austriei de azi, pe aceleaşi căi, cu aceleaşi mijloace. *Ştefan-cel-Mare e făcut să ceară înaintea românimii întregi veşnica lui robie.*

Şi, zi de zi, se citează cuvintele lui despre cetăţile Dunării şi Nistrului prin care răsufla Moldova lui. Ignoranţi crasi sau odioşi şarlatani cari nu ştiu ori se fac a uita că politica lui Ştefan a fost reală şi că el a căutat *să păstreze unde se putea, în loc să cucerească unde era cu neputinţă*, văd în aceste sfinte cuvinte legitimarea propriei lor mişelii. Şi ei, cari trec cu vederea toată părăsirea eroului de către trufia seacă, neputincioasă, plină de invidie şi lacomă de laude a lui Matiaş Corvinul şi lasă laoparte însăşi duioasa plîngere a învinsului de la Valea-Albă, ei mai *uită un fapt esenţial : că al cincilea înaintaş al lui Ştefan, cu o sută de ani abia înaintea urcării lui în Scaun, era un maramureşean pribeag şi că el împodobise mormîntul acestuia. Uită că Ştefan a ţinut în Ardeal toată laturea de nord-est, că el a stăpînit în Ciceu (cum stăpînia în Cetatea-de-Baltă) şi că întăiul episcop românesc canonic, la Vad, el l-a dat Ardelenilor. [...]*

22 mart, 1915.

«ÎN UMBRA UNEI NEGOCIAŢII MISTERIOASE...»

Cum a luat Austria Bucovina [8] ?

Kogălniceanu striga, în momentul cînd serbărilor austriace pentru centenariul anexiunii noi li răspundem prin lacrimi la mormîntul lui Ştefan-cel-Mare, dar şi prin înălţarea unei statui, meritate ori ba, Domnului Moldovei din 1775 : *o răpise* :

Austria are un cuvînt special. Neputînd zice : *Eroberung*, cucerire, căci n-a curs alt licvid decît cerneală, ea spune : *Erwerbung*, dobîndire.

Întîmplarea face să găsesc un alt termen pentru această „achiziţie“. El dă explicaţia care o caracterizează, condamnînd-o.

La începutul veacului trăia un foarte însemnat istoric, Schoell, de naştere alsacian, dar consilier de legaţie şi de regenţă al regelui Prusiei şi om expert în ale diplomaţiei, care a şi scris o «Istorie a tratatelor».

În aceasta el are următorul rînd, cu care vom încheia :

L'Autriche acquit à l'ombre d'une négociation mystérieuse un district ayant 178 milles carées géographiques et une population de 132 000 âmes.“

«Austria achiziţionă în umbra unei negociaţii misterioase un ţinut de 178 de mile pătrate geografice, şi o populaţie de 132 000 de suflete.»

„În umbra unei negociații misterioase"...

Consilierul de regență din Berlin știa cum se îndeplinesc în politică lucrurile mizerabile și el dovedește că știa și cum se înfierează !

5 aprilie, 1915.

CUVÎNTARE *

În vestita povestire epică a Elinilor, veche de mai multe mii de ani, eroii, înainte de a lupta, țin discursuri. Discursurile din Iliada lui Homer sînt vestite, dar timpul Iliadei, fără îndoială, a trecut de mult pentru noi : înainte de a lupta — și aceasta trebuie să o facem : să luptăm —, înainte de a lupta, în spornica luptă sufletească a păcii și în biruitoarea luptă cu brațul a războiului, nu sîntem datori să ținem strălucitele cuvîntări ale lui Achile, Patrocle și Hector, cînd se auzia întâia oară zîngănitul armelor. Noi avem datoria ca de trei primejdii să ne ferim astăzi, fiecare din noi, chiar acei cari, prin deprindere, prin însușirile temperamentului lor ar putea fi ispitiți în altă direcție : să ne ferim de demagogie, să ne ferim de diplomație și să ne ferim de retorică. (Aplauze). Prin urmare, dați-mi voie, în această cuvîntare de cîteva minute, să fiu — cum sînt rareori vorbitor de la o bucată de vreme — să fiu, zic, foarte scurt, foarte faptic, și foarte rece.

Fiindcă, între acuzațiile cari ni se aruncă dintr-o anume parte, în care pietrele pornesc cu ușurința celor ce se găsesc în mîna copiilor, în mîna nebunilor sau în mîna acelora cari s-au trecut cu vrîsta, între acuzațiile cari ni vin din partea aceia, în care așa de duios se întovărășește nedesăvîrșirea minții, rătăcirea minții și depărtarea în trecut a cugetării, pentru minți chiar foarte bune, este și o

* Ținută la adunarea din Galați a Ligei Culturale[9], în ziua de 19 aprilie 1915.

puternică învinuire. Nouă, acelora cari venim din locuri deosebite și, fără a ne confunda, ducem față de împrejurările de astăzi, o luptă dreaptă pentru scopul pe care-l spunem răspicat oricui : în partea aceasta și pe drumul acesta, iar nu în altă parte și pe alt drum, nouă ni se aduce acuzarea că sîntem romantici, că sîntem sentimentali, că sîntem călduroși, că sîntem entuziaști. Entuziasmul nesincer este fără îndoială un mare păcat ; entuziasmul sincer este o mare forță. Dar cine este capabil de cel mai sincer, prin urmare de cel mai rodnic entuziasm, în anume momente trebuie să biruiască entuziasmul din el, să se silească să fie numai omul rațiunii, pentru a nu deschide pe această cale a căldurii entuziasmului sau a bănuielii de căldură a unui entuziasm care ar trece dincolo de marginile posibilității, o poartă adversarului care pîndește pentru a spune despre tine : «de aceia crede, pentru că nu e în starea aceia plină de răspundere, în starea aceia de conștiință perfectă a omului care spune numai lucrurile pe care în orice fel de împrejurări le-ar fi spus.»

Să vorbim prin urmare liniștit, rece, faptic cu privire la lucrurile de astăzi.

Domnilor, au trecut cîteva zile de cînd bătrînul conducător al celui mai viteaz dintre popoarele care se luptă astăzi în Europa, de cînd bătrînul conducător al poporului sîrbesc, d. Pașici, care acum cîtăva vreme, șoptia, într-o convorbire particulară cu privire la soarta Bosniei și Herțegovinei, la soarta Ardealului nostru, cuiva mai tînăr decît dînsul : zilele acelea o să le apuci, fiindcă ești tînăr, și nu știa că va apuca și el zile de o așa de bogată vitejie pentru poporul său, — au trecut cîteva zile de cînd d. Pașici spunea un mare adevăr pe care nici asociațiunea tuturor falșilor cugetători politici din România nu va fi în stare să-l răstoarne, chiar dacă ar mai învăța fiecare cel puțin de zece ori cît i-a îngăduit viața lui politică să învețe pînă astăzi. Anume că un popor, un stat nu poate să trăiască într-adevăr cu izbîndă decît potrivit cu principiul pe care s-a întemeiat viața lui.

Care este principiul pe care s-a întemeiat însăși viața noastră ? De ce s-au înființat, într-un anume moment, acum atîtea sute de ani, două domnii, care au luptat între

dînsele cu atîta patimă poate fiindcă tindeau să se confunde prin biruința uneia din ele, de ce s-a întemeiat Țara Românească și de ce Moldova ? S-au întemeiat ca să vîndă mărfuri pe cutare cale, pe cutare drum ? S-au întemeiat ca să cîștige fiecare bogății multe, să creeze prin prisosul de bogății finanțe de stat înfloritoare ? S-au întemeiat fiindcă, poate, clasa dominantă a vrut să supuie alte popoare ? Nu ! S-au întemeiat fiindcă un număr de țerani viteji, respectuoși de cuvîntul dat, gata să se închine lui Dumnezeu din cer ca să li dea biruința, fiindcă această mînă de țerani, strămoșii cei mai adevărați ai părții celei mai adevărate din neamul nostru, au zis : în numele acestui neam și pentru scopurile acestui neam, luptînd împotriva oricui, trebuie să trăim ! De aceia s-au întemeiat. (Mari aplauze).

Și dați-mi voie ca pe adversarii acestei concepțiuni care explică întreaga noastră viață, dați-mi voie ca pe acești adversari, cari-i aduc prin atitudinea lor cea mai gravă insultă, să-i înțeleg prin ei înșii. Da, fără îndoială, nepotul cutărui grecușor pribeag pe care întîmplarea l-a ajutat să se ridice în rangurile unei intelectualități de distincțiune superficială, sau urmașul cutărui cneaz litvan, — urmaș adevărat sau presupus, dar care zice că se coboară de acolo —, urmașul cutărui cneaz litvan, care n-a știut decît sabia lui ridicată, păgîna lui sabie ridicată pentru a stăpîni neamuri, sau acela care și-a slavizat numele pentru a ascunde cea dintăi poreclă pe care au purtat-o înaintașii săi, să-mi dea voe să-i înțeleg de ce sunt împotriva cinstitei concepții fundamentale a vieții neamului nostru și a scopurilor pe care acest neam, potrivit destinelor lui, trebuia să-l urmărească. Noi însă ni aducem aminte de acei viteji țerani, noi știm pentru ce au fost întemeiate țerile noastre, știm prin ce lupte au fost păstrate și știm prin urmare că astăzi noi nu ne putem asocia cu nici un preț la războiul pe care cea mai desăvîrșită organizație omenească — o recunosc — l-a început pentru a denega popoarelor dreptul de a trăi pe baza lor națională și pentru scopurile lor naționale. (Aplauze puternice, îndelung prelungite).

Sînt, domnilor, două feluri de «non possumus» în lume. Este un «nu putem» al diplomației, care ține de azi pe

mîne : o biruință în cutare loc ori o înfrîngere, un tratat încheiat, o șoaptă spusă la ureche, asigurarea unui diplomat, acel imens mahalagism de note și rapoarte pe care le mătură în fiecare moment diplomația lumii, acestea o pot face să-și schimbe părerea pe care a avut-o pînă atunci : dar este un «non possumus», un «nu putem» național, moral, absolut, etern, acela pe care poporul nostru îl opune azi poftelor de dominație ale rasei germane și maghiare asupra lumii întregi. (Furtunoase aplauze, îndelung prelungite).

Domnilor, multe le poate scuza puterea, dar ceia ce se petrece astăzi în Belgia, în Franța, ceia ce s-a petrecut ieri în Serbia, nici biruința cea mai desăvîrșită a celei mai superbe puteri n-o poate scuza. Și cei mai mici au măcar datoria să fie morali și cinstiți. Cum, adecă, noi să mergem alături de austrieci, pentru o bucată de pămînt dăruită, cucerită chiar de austrieci, pentru a ni fi aruncată nouă, dincolo de Prut ? Noi să mergem împotriva rămășițelor eroice ale poporului sîrbesc, să ardem casele care au rămas încă în picioare, să jertfim copiii care mai caută o bucată de pîne, de strălucit eroism ? Să ne ridicăm noi împotriva Franciei, care cu ultimele sale puteri apără cel mai sfînt drept ? (Înflăcărate și zguduitoare aplauze îndelung repetate. Cei din sală în picioare aclamă și protestează).

Aplauzele d-voastră au răspuns. Și, oriunde în România s-ar pune această întrebare, și cel mai ticăloșit de calculele interesului material, și cel mai încremenit în socotelile sale dintre falșii bărbați politici, ar simți rușinea suindu-i-se în obraz. Astfel de teorii sînt posibile numai atunci cînd ultima rădăcină a moralității, cînd ultima putere de manifestare a rușinii pentru fapta rea ar dispărea din sufletele oamenilor. Nu ! Nu putem ! O fac alții pentru domnia lumii, noi nu voim domnia lumii. N-avem măcar această scuză pentru a îndeplini cel mai degradant act care se poate îndeplini în viața unui popor mîndru de cinstea acelor cari l-au alcătuit în toate timpurile. (Călduroase și prelungite aplauze).

Amintesc acum pentru ultima oară acest punct de vedere : este atît de scîrbos, încît chiar cel care trebuie să-l

combată, simte un fel de revoltă a conștiinței sale împotriva unei teorii pe care altul a creat-o, dar care prin buzele lui se rostește.

Ni s-a spus : lăsați Ardealul să piară în foame, să piară în sînge, în deznădejde : să nu mai auzim toate strigătele femeilor lăsate fără sprijin, ale celor cari cerșesc un bob de mălai din bogata Țară Românească, pe care Țara Românească îl smulge de la primejdia viitorului său ca să ție o viață de frate ; nu-i ascultați ! Lăsați-i în seama lui Tisza ; mîne, după biruință, îmbătat de vinul triumfului, el va fi altfel decît înainte. Și întoarceți-vă către — Basarabia.

Se zice că o comparație nu e o rațiune : dați-mi voie să fac una din acele comparații care merg drept la inima oricui. Sîntem un singur trup, tot acest neam. Mii de ani ne-au despărțit, da, Domnule Take Ionescu [10], dar niciodată această mie de ani nu ne-a putut despărți deplin. Granițe, da ; peste carnea noastră, apăsînd-o fără a o tăia ; dar granițe în sufletele noastre, niciodată. (Înflăcărate aplauze, mult prelungite). Sîntem un trup, ne înfățișem toți laolaltă, ca un mîndru și roditor pom, care se înalță în mijlocul livezii omenirii. Ramuri din acest pom se întind și în țară streină. Am fost generoși, am lăsat ca alții să culeagă, — și culeg și aici, aproape de d-voastră — roade din pomul nostru. Dar, oricît se culege în fiecare vară, se vede de unde pleacă puterea care le produce, care dă roadele din fiecare an : acea sevă a trecutului nostru unic care aceia dă viață, — și în puterea ei vom putea să reclamăm toate drepturile noastre în viitor, la momentul potrivit, asupra tuturor roadelor. (Înflăcărate aplauze, mult prelungite).

Să se hrănească și vecinii o clipă chiar împotriva dreptății, din roada care pleacă din seva noastră națională. Dar, cînd vecinul se va apropia cu securea de partea din rădăcină care se întinde pe pămîntul lui, cînd în felul acesta va încerca să dea lovitura ucigașă însești vieții trunchiului comun, ei bine, domnilor, atunci — [...] este o singură soluție : să mutăm gardul pănă la ultima ramificație a rădăcinii. (Mari aplauze, repetate mult timp).

Și, d-lor, dați-mi voie să închei, eu, pesimistul, eu, care o viață întreagă multe n-am crezut, fiindcă multe am vrut să schimb, și m-a ajutat Dumnezeu, și toți laolaltă, ca multe să se fi schimbat, și mai multe o să le schimbăm în viitor, cu noi, aceștia de aici, transformați, cu cei de dincolo, proaspeți pentru o nouă viață morală, dați-mi voie să mîntui cu cuvintele de mîndru optimism ale unui încrezător în dreptatea imanentă, eternă pentru care omenirea trăiește.

Este un cutremur astăzi, este cel mai strașnic cutremur care a mișcat vreodată pămîntul. Cutremurele le vedem și aici la noi, unde scoarța pămîntului nostru a fost de atîtea ori mișcată de pornirile elementare ale naturii. Ce se petrece atunci ? Lutul așternut peste stîncă lunecă la vale ; lunecă la vale imperialismul păcătos al Austro-Ungariei, tîrînd cu dînsul și dînd prăpastiei tot ceia ce s-a prins pe nestabila sa suprafață ; dar biruitoare după scurgerea acestor luturi, rămîne stînca eternă a dreptului nezguduit. (Înflăcărate aplauze). Și din adîncul acestei stînci țîșnesc izvoarele curate pe care nimeni nu le bănuise pănă atunci. Din cutremurul acesta al omenirii, din prăvălirea tuturor lucrurilor trecătoare, din mîndrele ridicări ale munților, vor răsări izvoarele credinței în idealul nou al moralității naționale a oamenilor. Și datoria noastră este aceia : ca peste sîngele luptelor de astăzi să facem să treacă un cît mai curat, mai înviorător și mai sfînt izvor, pornit din sufletul neamului românesc întreg ! (Entuziaste aplauze, continuate prin călduroase ovații prelungite).

26 april, 1915.

OAMENI POLITICI ȘI CRITICI — NEPOLITICI

Împrejurările au adus pe cineva în fruntea unei țări tocmai în *ceasul* cînd pentru dînsa au venit momente decisive. Acel om e responsabil față de conștiința sa, față

de o țară și de un neam, față de judecata vremilor. Toate puterile sufletești ale lui ca individ, tot marele dar de absorbțiune a puterilor de care dispun alții, toți, n-ajung pentru a-l mulțămi față de ceia ce se simte dator a da. Ar vrea să aibă toată experiența trecutului, ca și cum însuși ar fi trecut prin acele greutăți, le-ar fi combătut și învins : ar vrea să aibă toată intuiția profetică a viitorului.

Știe bine scopul, s-a convins că e unul singur. Magia țintei îl poate fermeca ; el trebuie să n-o piardă din ochi, fără a ceda însă miragiilor ei. Și drumul e îngust ca o funie întinsă, tăios ca un ascuțiș de sabie, iar dedesupt e prăpastie...

Dacă ar fi numai prăpastie pentru el, pentru situația, pentru onoarea, pentru numele său, pentru ce i-au lăsat înaintașii să păstreze ! Dar e vorba de interesele patriei și nației sale, e vorba de acel moment mare, ce nu trebuie pierdut, de acea hotărîre care nu poate fi amînată, de acel risc amenințător. În acel suflet se petrece o tragedie, mare și nobilă, și, ca orice tragedie, ea impune respectul.

Cui îl impune. Sînt prieteni indiscreți, cari vreau să dea sfaturi cînd ele nu sînt cerute, cînd nu sînt binevenite. Intenția e bună și sînt mijloace de-a o aduce bine la îndeplinire. Dar ele trebuie căutate și descoperite, fără a distrage atenția celui ce trebuie s-o aibă întreagă.

Îmi aduc aminte de o scenă. Era la începutul automobilelor. Răpeziciunea cu care te ducea prin Calea Victoriei un băețaș de douăzeci de ani te speria puțintel. Vedeai înaintea ochilor numai victimile posibile ale iuțelii pe care n-o ceruseși, de care nu erai răspunzător. Și semnalai, sfătuiai, *conduceai*. Și odată numai ce se întoarce băiatul către ajutorul lui și-i zice, furios : Ci lasă-mă în pace, nene, că fac moarte de om. Băiatul cellalt, care nu deschisese gura, prinse a zîmbi, iar eu n-am mai adaus «experiența» mea la experiența șoferului.

Dar ceia ce vedem noi astăzi e mai supărător.

Oameni lipsiți de știința politică, de talentul politic, de vocația politică, toți eroii articolului-prim se zvîrcolesc de moarte împotriva unui om care, n-o fi avînd el inteligența lor — de vreme ce ei ne asigură de aceasta —, dar duce pe umeri o povară mai grea, decît a oricui. „De ce n-a ascultat de mine ? De ce n-a făcut din cutare notiță a mea regula neschimbată a situației sale ? Și, dacă n-a cetit-o, de ce n-a cetit-o ? Și, dacă n-are vreme, de ce n-are vreme ?"

Și defilează pe rînd, amenințători, umplînd văzduhul de strigăte, publiciști răsuflați, profesori de filologie, poeți simboliști, tehniciani și specialiști, pe lîngă unul care pipăie necontenit terenul, delicat, dureros, cu un cutremur la fiecare pas pe care-l face ca să ajungă, la locul de unde, da ! se poate sări.

Știi desigur că *nu* e ; dar, mă întreb la sfîrșitul acestor modeste observații, este măcar *drept* ?

17 mai, 1915.

UN NOU FEL DE RĂNIȚI

Se adună în spital răniții români de peste munți : zac neștiuți și neștiuți mor. Dar mai e un fel de răniți. Vin foile de dincolo cu tot mai multe coloane albe ! Uneori pagini întregi n-au nici un scris pe ele.

Au fost acolo gînduri și simțiri, au fost părți esențiale din sufletul românesc în aceste clipe.

Cenzura le-a tăiat, idioată ca glontele rătăcitor al șrapnelei explodate.

Și ziarul apare mutilat, schilod, schiopătînd, ciungit...

Iar tu te întrebi uneori, unde e mai mare mizeria și cruzimea : la trupul sfîșiat, sau la această conștiință amputată în suprema ei manifestare de simțire !

17 mai, 1915.

3 MAI 1915 *

I

Conferința aceasta, care trebuia să fie unită și cu o serbare muzicală cum e obiceiul la noi, înlocuiește obișnuita conferință de 3 Mai a Ligei Culturale. Prin urmare, dacă Liga Culturală, din anume motive pe care le cunoaște toată lumea, — are aiurea o întrunire în tovărășie cu alții, — dacă Liga Culturală n-a putut ține obișnuita serbare de 3 Mai, această serbare căutăm să o înlocuim, — în cea mai bună înțelegere, firește, cu conducătorii Ligei, dintre cari am cinstea să fac parte, — prin conferința aceasta.

În deosebitele conferințe de 3 Mai pe care le-ați auzit d-voastră până acum, s-au spus atîtea lucruri, pe care desigur fiecare dintre ascultătorii acelor conferințe au ajuns să le știe mai bine poate decît vorbitorul din anul acesta. Pentru că vorbitorul se pregătește odată pentru conferința sa, pe cînd ascultătorii au ascultat un întreg șir de ani conferințe despre același subiect. Și, așa fiind, nu poate să aștepte nimeni din partea mea să vorbesc unui auditoriu atît de bine informat prin deasa frecventare a conferințelor de 3 Mai despre lucruri pe care nu le-ar cunoaște. Văd apoi în sală un mare număr din elevii școlilor, cari evident nu învață numai nume și date, ci, înainte de toate, idei și se pătrund de sentimente — dacă n-ar fi așa, greșesc eu —, căci li se dă, înainte de toate, acea educație națională fără de care un popor, în momentul cînd trebuie să dea o luptă și să facă un sacrificiu, nu e capabil decît de vorbe și de zgomot zădarnic.

Sînt convins că n-o să fie acesta cazul pentru noi, între altele pentru că avem vreo patru milioane de oameni cari n-au învățat nici o școală, și în aceștia ni e nădejdea cea mare. Acum, evident, omul fără școală nu e superior omului cu școală, și, cînd vom avea școli, evident că acei cari vor frecventa școlile, vor fi superiori acelora cari nu vor fi avut ocaziunea să le frecventeze ; deocamdată avem un

* Conferință ținută la Ateneul Român din București în ziua de 3 Mai 1915.

învățămînt ; cînd învățămîntul se va transforma în *școală*, fără îndoială că lucrurile vor merge foarte bine și vom avea intelectualitatea vrednică de a sta în fruntea unui popor vrednic.

Prin urmare, eu presupuneam pe toți cei de față informați : oamenii de o anumită vrîstă pentru că au asistat la alte conferințe, iar persoanele tinere, încă pe băncile școlii, pentru că au auzit necontenit de la profesorii și profesoarele de istorie, an de an și aproape lecție de lecție, numai ideile cele mai mîntuitoare și mai însuflețitoare privitoare la rosturile poporului românesc. Așa încît, cum vedeți, sarcina mea este foarte mult ușurată.

Îmi rămîne deci să pun în legătură — căci aceasta este scopul repetării unei serbări ca aceasta —, să pun în legătură ziua de 3 Mai 1848 [1] cu acel 3 Mai pe care-l trăim noi astăzi, pe care-l trăim în neliniște, în neliștea care așteaptă o anume neliniște ordonată, conștientă și sigură de scopul pe care trebuie să-l atingă. Neliștea aceia *trebuie* să o avem : de aceia sîntem așa de liniștiți acuma, pentru că acea neliniște orînduită și biruitoare trebuie neapărat să o avem cu toții, chiar aceia cari organizează bătăile de flori. (Ilaritate, aplauze îndelung prelungite.)

Dealtminteri, fiindcă văd că pasagiul privitor la bătaia de flori v-a încălzit, țin să spun că, precum lucruri foarte bune se pot întrebuința la scopuri rele, un lucru foarte rău, cum este o bătaie de flori în împrejurările de acum, se poate întrebuința în scopuri foarte bune, după cum a fost scopul de ieri, dar cum nu e scopul de peste cîteva săptămîni. (Aplauze). Dacă persoane din lume pot să simtă inima lor bătînd dureros în piept în împrejurările acestea, conducătorii opiniei publice, cari sînt ziariștii, trebuie să o simtă. Prin urmare, un grup de doamne poate să dea o bătaie de flori acum cînd mor mii dintre ai noștri pentru o cauză străină, dar conducătorii sufletului românesc, prin scrisul zilnic, n-au voie să o dea. (Aplauze prelungite.) Cu riscul de a vă supăra pe d-voastră toți — mi-ar părea rău, căci și eu sînt un fel de coleg, din nenorocire numai săptămînal (Ilaritate) al d-voastră — cu riscul ca d-voastră să fiți supărați pe mine, care și eu fac parte din breasla aceasta, aș da următoarea recomandație persoanelor din public : pentru că e bine să fie cît mai multe care la o bă-

taie cu fiori, ar fi de dorit ca o parte din public, mai simțitor decît unii din organizatorii bătăii de flori de mine, să trimeată la defilarea carelor și un car funebru, un car îmbrăcat în negru, în care să se simtă miile de oameni cari mor dorind după noi, cînd noi nu știm să plîngem după dînșii. (Puternice aplauze.)

Dar să ne întoarcem, d-lor, la ce v-am spus : avem de pus în legătură 3 Mai 1848 cu 3 Mai 1915, dar nu cu o parte din lucrurile care se pot spune la 3 Mai 1915.

Să nu credeți că-mi stă prin minte, că aș avea îndrăzneala, nerăzimată pe nimic, sau lipsa de bun simț, de a vă face aici, la Ateneu, la această serbare de pietate și îndemn, un fel de ultim serviciu de informațiuni, de a vă explica anume legătura dintre 3 Mai 1848 — cum ar face 90% dintre vorbitori — și căderea lui Salandra,[12] ori de a vă vorbi de pregătirea unui Cabinet Marcora, de acea fidelitate sau infidelitate a Italiei, care, înainte de toate, este fidelă intereselor sale, cum și noi totdeauna eram datori să fim, înainte de toate, fideli intereselor noastre. Lucrurile acestea ori nu le știu eu, ori n-au rost aici. Prin urmare, să ne suim de la informațiile acestea spuse, șoptite, comunicate de unul altuia, să ne suim de la lucrurile acestea la lucruri mai mari. Și să asistăm întâi la ceia ce s-a petrecut în acea minunată zi de 3 Mai 1848 prin oameni așa de mulți și așa de puțin cunoscuți ; așa de neorganizați, așa de neînvățați, încît îi prinde pe cercetători mirarea cum au putut face lucruri așa de mari o gloată de cîteva mii de țerani, de cîțiva băieți abia plecați de pe băncile școalei

II

Veți zice : de ce „așa de mari" ? Că au adunat oameni pe o cîmpie întinsă — avem și aici, lîngă București cîmpii foarte întinse, pentru toate jocurile, toate plimbările și toate defilările. Că s-au adunat pe un loc întins cîteva mii de țerani, dar aceasta se poate face oricînd în România, — n-are Ministerul de Interne decît să dea ordin ca un număr de cîteva mii de țerani patrioți să vie în

preajma Bucureștilor pentru a manifesta în folosul idealului național, și vin. Nu numai atît : chiar dacă nu li s-ar da de mîncare se întorc acasă mulțămiți, așa sînt de buni oamenii aceștia. Eu știu ce spun : am și văzut odată, la ridicarea unui monument pentru cei căzuți în războiul din 1877, în apropierea Iașului, la Ciurea. Fiindcă, după cîte știu, cei din Ciurea căzuți la 1877 n-aveau nici cilindru, nici mănuși albe, nici cărare la ceafă sau unde găsește cu cale să și-o facă cineva, și, prin urmare, fiindcă erau oameni foarte simpli cei căzuți la 1877 pentru neatîrnarea României, de aceia s-au chemat la serbare și țeranii „oficiali", cum e obiceiul la noi, și au venit. Și au stat de dimineața pînă seara și au înghițit un mare număr de discursuri, din care eu n-am înțeles decît pe jumătate, — evident din cauza superiorității acestor discursuri, — și bănuiesc că ei au înțeles și mai puțin ca mine (Ilaritate) ; la urmă oficialitatea s-a strîns la o masă, prezidată de o înaltă personalitate, și a băut șampanie pentru cei morți la 1877 (Ilaritate). Iar la cîte un colț de drum se vedeau țeranii cari întindeau mîna pentru a avea cu ce să-și cumpere sfertul de pîne cu care să se poată întoarce înapoi în satul lor, — și unii erau tocmai din județul Vaslui, pentru că regimentul fusese și din Vaslui.

Prin urmare, să strîngi cîteva mii de oameni aici la noi, este foarte posibil.

Ce a mai fost la 3 Mai 1848 ? A ținut un discurs Bărnuț[13] [iu]. Și, astăzi, toate foile se împodobesc cu chipul lui Bărnuț[iu] alături de chipul lui Cutare, persoană de actualitate — chip mult mai impozant și mai îngrijit decît chipul lui Bărnuț[iu].

Bărnuț[iu] a ținut un discurs lung. Ei și ?

Numai de discursuri lungi nu se poate plînge cineva c-a fost vreodată lipsă în România.

A ținut un discurs de înaltă filosofie. Noi avem însă atîtea catedre de filosofie ai căror profesori vorbesc cînd și cînd în public și despre idealul național — uneori și contra ; dar, în sfîrșit, și despre idealul național. Prin urmare nu e nimic mai obișnuit la noi decît să se audă vorbind un profesor de filosofie sau de drept — el era profesor de filosofia dreptului, la bătrînețele lui, ca dascăl

respectat la Iași, respectat până ce au venit cei de la „Junimea" și au spus că Bărnuț[iu] este pe jumătate prost și pe jumătate nebun. Atunci la 1848, Bărnuțiu era însă un băiat tînăr. Băieți tineri, cari țin discursuri de două ceasuri către națiune, noi putem avea oricînd : faci o cerere unei societăți studențești și-ți deleagă imediat unul cu idei personale în materie de filosofie, de-ți vorbește cel puțin un ceas și jumătate.

Prin urmare, cum vedeți, 3 Mai 1848, ca înfățișare, nu e nimic. Noi putem face mai bine. Minunea este că, așa cum erau lucrurile atunci, cu toate acestea s-a îndeplinit acel lucru mare pe care am să-l expun acum.

Astăzi, se aplaudă, se vorbește de patrie, de națiune, de ideal, de trecerea Carpaților, de întregirea neamului, de toate lucrurile acestea așa de frumoase, care — nu vi se pare ? — de la o bucată de vreme, ieșind din anume buze, sună puțin cam fals la ureche. Ce are-a face ! La începutul creștinismului, dacă ar fi ieșit în calea apostolilor cel mai colțat dintre Farisei și ar fi început să cînte versete din Evanghelie și psalmi înaintea celor aducători de veste bună, nu i-ar fi putut răspinge, dar n-ar fi avut o bucurie tot așa de mare ca atunci cînd suflete nouă ar fi venit cu toată credința lor, la dînșii. Cînd astăzi deci se rostesc cuvintele acestea, natural că toată lumea aplaudă ; nu toți sînt psihologi, și e bine să dăm o iluzie măcar de unitate absolută a convingerilor, sentimentelor și hotărîrilor. Vai de acela care nu s-o ținea de cuvînt la urmă ! Acum îi credem pe toți ; dar vai, vai de acela a cărui viață întreagă n-o să samene cu ce spune și ce făgăduiește acum ! (Aplauze puternice.)

Prin urmare, acum e natural ca vorbele acestea, spuse din orice gură, să trezească o foarte mare căldură, dar atunci ? Țeranul de atunci, din Ardeal, n-avea nici măcar școala primară românească a lui. Împăratul Iosif al II-lea [14], un austriac filantrop ale cărui binefaceri curgeau din buzunare sparte, pe care nu le cosea nimeni niciodată, ca la toți Habsburgii, tocmai ca să curgă binefacerile pentru respectivii „Unterthani", — deci împăratul Iosif al II-lea crease școli ca să învețe badea Ion nemțește și ca să știe datoriile ce le are față de Cîrmuire, de Împărat și

de Dumnezeu. Fiindcă Împăratul se închină la Dumnezeu, Dumnezeu avea dreptul la închinăciune, Împăratul făcînd și el cruce ; dacă Împăratul ar fi fost păgîn, datoriile față de Dumnezeu n-ar mai fi fost înscrise în catehismul de stat austriac. Cîți însă dintre țeranii români din Ardeal credeți d-voastră că au urmat măcar această biată școală ? Eu vă asigur că nici măcar 5%. Cîți dintre acești 5% au sfîrșit școala ? Și la noi sînt mulți cari nu încep școala — o vor începe ; acum este o fatalitate : o vom înlătura —, și la noi sînt mulți cari încep școala, dar n-o isprăvesc ; dar la noi totuși nu e un sătean dintre sătenii celui mai îndepărtat colț de munte care să nu fi văzut fluturînd steagul tricolor și să nu știe că este atunci una din zilele mari ale țerii sale, și chiar în ceasurile grele ale vieții sale să nu se fi mișcat atunci ceva în inima sa și să nu fi zis : bine, fac parte dintr-un neam care flămînd mă ține, dar care poate ridica sus, din cînd în cînd, steagul acesta pe care, așa flămînd cum sînt, o să-l apăr până la moarte. (Entuziaste și prelungite aplauze).

Credeți d-voastră că școala este numai buchea cărții, catehismul, manualul ? Stupidă, îngustă, nenorocită concepția că școala *aceasta* este. Școala este tot ce vezi și tot ce auzi și adevărat popor este acela care se îngrijește ca în viața publică nimic să nu se vadă și nimic să nu se audă care să nu facă parte din învățămîntul național al unui popor întreg. Noi școala de sat, de bine de rău, încă o avem astăzi. Dar la dînșii ? Ce vedeau ? Pe omul care vine să strîngă birul, și din cînd în cînd pe acela care-i chema la cătănie în fundul Europei, ca să moară pentru „maica noastră" Maria Teresa [15], pentru feciorul „maicii", Iosif al II-lea, ori pentru feciorul feciorului „maicii" și așa mai departe. Aceasta li era școala. Nu li se dădea învățătură românească ; nu trebuia să li se dea învățătură în sens românesc. Și, încă o dată, învățămîntul e suflet, nu buche ; buchea aceia e mai rea decît învățătura, și odată ce sufletul lipsia din învățămîntul austriac, era mai multă cazną, mai mult blăstăm, mai multă pierdere de vreme, furătură de la plug, de la coasă, de la muncă a bieților copii, supărare pentru părinți, fără nici un folos pentru ei. Iar viața publică nu li dădea altă constiință de sine decît că sînt făcuți pe pămînt pentru ca Împăratul

să aibă bani în vistieria lui şi ostaşi pe cîmpiile lui de luptă ; bani să dea mai mulţi românul pentru că e mai sărac : sînge mai mult pentru că e mai nedreptăţit decît ceilalţi. Cumpăna împărătească din vremea aceia nu ştiu întru cît se deosebia de cumpăna împărătească din zilele noastre, care face să se scoată steaguri la Pesta în proporţie cu peirea nenorociţilor cari smulg o ultimă victorie pentru alţii pe cîmpiile acelea depărtate ale Poloniei, cum au fost scoase acum cîteva zile spre bucuria cîtorva boieri din Bucureşti, — nu ştiu care sînt şi de ce s-a supărat lumea pe dînşii...

Un cetăţean : Ştim noi ! (Ilaritate)

D. N. Iorga : Nu spune dumneata mai mult decît spun eu, că şi aşa e de ajuns. (Ilaritate, aplauze).

Aceştia erau deci oamenii cari au fost aduşi acolo, la Blaj, în 1848. Conştiinţa lor naţională zăcea prin urmare în cel mai întunecat adînc al fiinţei lor morale. Fericit poporul acela care poate să fie lăsat veacuri întregi fără ca nimeni să-i vorbească de viitorul lui, de drepturile lui, de biruinţa pe care o poate cîştiga, de focul pe care Dumnezeu i l-a lăsat supt soare şi care, după veacurile acelea moarte, la un singur cuvînt lasă să izbucnească din sufletul lui o conştiinţă populară care e mai scumpă şi mai sfîntă, mai rodnică decît mii şi mii de volume şi nesfîrşit de multe cuvîntări !

Aceasta a fost minunea de la 3 Mai 1848. Ce a rămas mai bun din zilele strămoşilor romani, din zilele de vitejie ale dacilor, ce a rămas mai rodnic din acea puţină sămînţă a cărturarilor care a răzbătut în sufletul popular, s-a trezit deodată instinctiv, tumultuos, în miile de ţerani. Şi atunci s-ar fi mirat ţeranii de ce zic cărturarii, dar s-au mirat mai mult cărturarii că din cît de puţin au zis ei s-a pornit vijelia sufletelor, care a arătat că în Ardeal există şi de drept, cum există de fapt, există pentru viitor, ca şi pentru prezent, o naţie românească. (Aplauze îndelung prelungite).

Acesta a fost 3 Mai 1848.

Şi eu vă făgăduiesc un lucru : oriunde o fi poporul românesc şi oricine i-o vorbi despre aceste lucruri, oricît de rău, oricît de stîngaci, oricît de neînţeles, de necom-

petent, aceiaşi minune se va întîmpla, atît de binecuvîntat de Dumnezeu este poporul acesta ! (Aplauze).

Sînt ţarine arate ani de ani, îngrăşate şi de pe care nu se ridică roade ; este însă o ţarină sufletul poporului nostru, care părăginită de sute şi mii de ani, are nevoie doar de grăuntele ce cade din mîna sămănătorului pentru ca să producă însutit şi înmiit decît ar produce acolo unde acela ar avea de gînd să-l ducă. Da, grăuntele pierdut în ţarina noastră, a poporului nostru, e mai roditor decît cel îngrijit în ţarina popoarelor mari ale lumii. *Aceasta* ni e puterea. (Aplauze îndelung prelungite).

Şi nu făgăduielile de la Răsărit sau de la Apus, şi nici Salandra în sus şi Marcora în jos, nici „frăţia" cu cutare sau cu cellalt, nici poliţele scontate la gazeta *Ziua* ori alte lucruri de felul acesta, nimic nu ne va mîntui pe noi, cu toate greşelile pe care sîntem în stare să le facem, pe care le-am făcut şi pe care le vom mai face. Dar atît de puternică este energia fundamentală a neamului nostru, încît împotriva tuturora, şi mai ales împotriva noastră, cari nu sîntem cum s-ar cădea, vom birui cu toate acestea, şi ne vom birui şi pe noi înşine biruind. (Aplauze îndelung prelungite).

Domnilor, cine cunoaşte puţin viaţa poporului nostru, ştie că însuşirea cea mare a lui este că el se înfăţişează unitar : este dintr-o bucată, cum se zice. Ce poate fi mai frumos decît un stîlp dintr-un singur bloc de piatră, un imens copac a cărui viaţă întreagă se întinde neîntrerupt din fundul rădăcinilor pînă în vîrful unde se adună vulturii văzduhului ? Ei bine, poporul nostru aşa este. *Noi* sîntem din bucăţi : ne-a învăţat cultura să fim aşa. Uite : oratorul vine şi spune bine un lucru ; ziaristul face un articol foarte frumos, spunînd desigur acelaşi lucru ; într-o adunare solemnă, într-un parlament ştiu eu (Ilaritate), se exprimă aceleaşi idei. Pe urmă toţi oamenii aceştia se duc pe acasă, şi să *nu* te ţii după dînşii... (Ilaritate) Fiindcă se poate să ai deziluzii. Şi, acum, deziluziile între noi ni le iertăm ; dar să ne ferească Dumnezeu de ceilalţi, de necărturari, cărora dacă li-ai vorbit într-un fel, se ţin după d-ta să vadă cum e şi *pe urmă*. În biserică îngrijeşte clerul să fie o perdea care se trage ca să nu se vadă toate cele ce se petrec în altar : dar în lume, nu este perdeaua care se trage între altar şi lumea credincioşilor. Şi apoi chiar

cele mai meşteşugite perdele sînt subţiri : se vede cum joacă umbrele în dos, şi lumea îşi dă seama că aceia ce se face acolo nu e tocmai pregătirea trupului Domnului pentru a-l înfăţişa credincioşilor.

Ei bine, la naţiunea noastră cea de jos nu e aşa. Mulţi zic : ce naţiune grea de urnit ! Eu zic altfel : ce bine că naţiunea noastră e grea de urnit ! În viaţa mea n-am văzut lucru bun făcîndu-se altfel decît cu urnirea grea a celui care, cînd s-a urnit odată, şi un lanţ întreg de munţi se cutremură şi se dărîmă.

Acele fire de nisip care se poartă în bătaia vîntului, o, acelea se dezlocuiesc uşor ; numai cît nu poţi face nimic cu dînsele. Pe cînd cu ceilalţi, cînd, în pornirea lor elementară, s-au cutremurat pînă în straturile fundamentale ale pămîntului, se face ceva ! Un 3 Mai la o adunare de oraş, aceasta înseamnă că după întrunire unul se duce la berărie, altul la cofetărie, un al treilea la cinematograf, ba cutare chiar merge să cumpere un bilet pentru bătaia de flori în contra căreia a aplaudat în adunarea unde s-a găsit. Viaţa noastră aşa este : plină de contraziceri, pentru cari ni facem concesiuni continue ; viaţa socială, legăturile de familie, lucrurile de toate zilele ni impun asemenea concesiuni : nu ne socotim angajaţi prin cuvîntul nostru. La dînşii însă cuvîntul este o îndatorire veşnică, un jurămînt, şi prin urmare, cînd la 3 Mai 1848 ei au spus lui Bărnuţ[iu] *că au înţeles*, era teribil cuvîntul ce-l rostiau. Era şi o oficialitate acolo, mirată de ce liniştită părea naţia aceasta, care după ce ascultase totul, se ducea acasă să se apuce iarăşi de lucru, şi ea socotia că peste cîteva luni, ori de o fi împăratul stăpînitor în Ardeal, ori de ungurii vor fi cîştigat biruinţa, totul o să meargă ca şi înainte. Nu-i cunoşteau.

Credeţi că furtuna în natură, în orice parte a lumii se porneşte aşa : începe un vîntişor, creşte din ce în ce zgomotul, se mişcă puţin praf la suprafaţă, apoi se răscoleşte un vîrtej mai mare, norii se strecoară ca o perdea pînă acopăr tot cerul, fulgerul se desfăşoară întăi ca o îngustă dungă de foc pînă ce pare că va crăpa universul întreg ? Nu : e linişte desăvîrşită în atmosferă, dar lumina scade, vietăţile se ascund, păsările nu mai cîntă, şi deodată, bolta cerului se frînge de cele dintăi lovituri

ale trăsnetului. Ei bine, aşa este în mişcarea mulţimilor, la popoarele serioase, adînci în cuget, cum e poporul nostru. Şi liniştea i-a înşelat pe bieţii domni streini din Blaj, căci au trecut numai cîteva luni de zile şi tot muntele era aprins de cetele lor. Viaţa şi-o juruiseră în momentul cînd declaraseră că sînt hotărîţi a ţinea steagul lor deosebit în faţa celorlalte naţii care-i apăsaseră. Şi de acest jurămînt s-au ţinut cele 40 000 de oameni cari au perit acolo pentru împărat, apărînd dreptul de viaţă al poporului lor. (Mari aplauze).

Aceasta este iarăşi un învăţămînt.

III

Dar zic unii : Doamne, naivă naţie şi această naţie românească : s-a avîntat spre moarte pentru împărat la 1848, contînd pe memoria tînărului suveran al Austriei ! O naţie inteligentă n-ar fi crezut că lucrurile acestea sînt posibile ; ai noştri, însă, timpiţi de năcaz, cu mintea închisă pentru ideile politice, au zis : să mergem după steagul negru-galben, căci în cutele drapelului *schwarz-gelb* o să cîştigăm dreptul la viaţă, o să avem viaţa cea bună, pămîntul care să fie numai al nostru, organizaţia economică, organizaţia politică. Şi pe urmă împăratul i-a momit, i-a înşelat, şi s-au găsit tot aşa de apăsaţi, tot aşa de săraci, fără carte, fără drepturi, cum fuseseră şi înainte.

Credeţi d-v. însă că în sufletul oricărui ţeran care se ridica pentru împărat putea fi ideia aceasta naivă pe care i-o atribuim noi aici şi alţii aiurea ? Că el se luptă pentru împărat în însuşirea lui de împărat ? Orice steag de pe lume este alcătuit din colori, dintr-un semn viu care stă deasupra steagului şi dintr-un băţ oarecare. Steagurile se ţin cu beţele. Dacă împăratul a crezut, la 1848, că fiinţa lui e mai mult decît un băţ de steag a fost mai naiv de cum ne închipuim noi că erau românii atunci. Băţul de steag, cînd ai să aperi steagul însuşi, cînd îl strîngi la piept ca să cazi de moarte, însîngerîndu-l cu cele din urmă picături vii din trupul tău, băţul acela obişnuieşti a-l frînge de genunchi şi-l zvîrli ca un lemn netreb-

nic. Ei bine, lucrul acesta îl vor face românii ardeleni, fără îndoială. (Aplauze furtunoase.)

Căci și a doua oară au aerul să facă aparența greșală de la 1848. Evident, e mult mai frumos să lupți și fățiș numai pentru tine, dar este eroic, este înălțător, este semnul celei mai înalte mucenicii să ascunzi, să ai puterea de a ascunde scopul cel adevărat pentru care lupți și să lupți totuși, în conștiința ta, pentru seopurile sigure ale neamului tău...

Credeți d-v. că acei cari au murit pe cîmpiile Galiției și în Carpați au sfîrșit cu un cuvînt de comandă austriac sau maghiar pe buze, ori au murit cu cel din urmă cuvînt românesc prin care-și chemau mama ori cei de aproape ai lor, satul lor, viața lor românească? Lupta lor are deci nu sensul steagului supt care s-au dus, ci al celui din urmă cuvînt care a încremenit pe buzele celor cari muriau. Acesta-i înțelesul. (Aplauze.)

De aceia eu nu cred pe 3 Mai 1915 inferior lui 3 Mai 1848. Deosebirea între unul și altul este aceasta: atunci erau oameni care-și smulgeau din ființa lor nestrăbătută de cărturărie, cel dintâi strigăt de conștiință națională. Sensul lui 3 Mai 1915, pe care noi îl amintim azi cu toată emoția din inimile noastre, cu cele mai calde cuvinte pe care le putem trezi în ființa noastră morală și pe cari alții ce nu se pot vedea îl pomenesc în vuietul tunurilor dușmane, lîngă tovarășii cu cari nu se pot înțelege în grai și îl sărbătoresc de mii de ori mai intim și mai călduros de cum îl putem sărbători noi — acei pribegi ai neamului nostru cari acum trag pentru alta — sensul zic e acesta: *3 Mai 1915 va însemna cea din urmă jertfă de răscumpărare pe care neamul nostru din Ardeal o va aduce pentru robia lui de 3000 de ani.* (Furtunoase aplauze.)

Mai departe decît atîta, în lumea aceasta păcătoasă a oamenilor, nu s-a putut merge. Înaintea împăratului lor, înaintea lui Dumnezeu din cer, înaintea lumii care o să se adune în curînd ca să judece pe învingători și pe învinși, ei vor putea să spuie: Al nostru a fost pămîntul acesta totdeauna, nici o muncă n-a fost mai îndărătnică, n-a fost mai păgînă decît munca a mii și mii de români; n-a fost vreodată muncă mai des răsplătită prin palme,

prin sîngerări decît munca noastră; n-a fost mucenicie mai îndelungată a unei cauze mai drepte decît cauza noastră. Mii și mii au căzut ca să apere țara de dușmanii din afară și pe împărat de dușmanii lui din țară. Astăzi alături de acești dușmani ajunși stăpînii noștri, mergem și cît sînge este în vinele tinereților tot l-au dat. *Drepturi asupra noastră nu mai ai de acum înainte, împărate; ți-am scăpat frînturile tale austriace, și am cîștigat prin aceasta chiar dreptul de libertate pe pămîntul nostru strămoșesc.* (Aplauze furtunoase.)

Și cînd istoricul va scrie povestea zilelor de astăzi, cu aceste cuvinte va trebui să încheie amintirea lui 3 Mai 1915. (Entuziaste aplauze mult prelungite.)

31 mai, 1915.

POLITICĂ NAȚIONALĂ ACTIVĂ ȘI POLITICĂ NAȚIONALĂ CONTEMPLATIVĂ

Un stat întemeiat de un singur popor, pe bază exclusiv națională, pătruns în toate rosturile și alcătuirile lui de un singur spirit național, avînd ca îndreptățire ființa și dezvoltarea unei națiuni, trebuie să aibă o politică națională, chiar dacă nu cuprinde între hotarele sale pe toți membrii națiunii, ba, mai mult: el trebuie să aibă cu atît mai mult o politică națională, interesîndu-se de toți membrii ei, urmărindu-i pas cu pas, ajutîndu-i la orice împrejurări, cu cît au rămas mai mulți «frați» în afară de granițele statului național.

E, desigur, cazul României. Mai mult sau mai puțin, mai exact sau mai strîmb, mai rar ori mai des, au văzut-o, au trebuit s-o vadă toți aceia cari au făcut politică în România, de la începerea vieții noastre moderne pînă astăzi.

Această politică națională, preocupată de toate problemele unui neam și mișcată de toate nevoile lui, poate duce

la culmile cele mai mari ale triumfului şi poate duce şi la trista zăpăceală, la demoralizarea mucedă a celor mai dureroase deziluzii.

În cazul cel dintâi, statul naţional şi-a dat samă că i se cer sforţări extraordinare, că toată energia acelor cari sînt cuprinşi supt steagul lui trebuie descoperită, legată solidar, educată, moralizată, înteţită pentru atingerea unor anume scopuri, operă în care, pentru folosul tuturora, al celor liberi ca şi al celor subjugaţi, se pot întrebuinţa numai încordările unora, ale celor liberi. Precum ochiul rămas să vadă singur cîtă vreme cellalt, bolnav, stă acoperit şi nu poate să ajute, îşi îndoieşte puterile ca să vadă pentru amîndoi şi să arate drumul ca şi mai înainte, aşa trebuie să facă statul celor liberi. Lene, discordie, apăsare a unora de alţii, lux, intrigă, demoralizare — acestea sînt pentru el păcate de moarte. Prin credinţa lui neînvinsă în scopul ce este de urmărit, prin conştiinţa de cîtă muncă trebuie pentru a-l atinge, el dă, în toate domeniile înţelegerii şi minţii omeneşti, roade cari sînt mult mai presus decît temeiurile lui materiale, roade care-l fac să înfăţişeze în adevăr şi pe aceia cari deocamdată nu pot lucra, pănă ce se va ajunge a-i smulge din lanţuri şi a-i aşeza în aceleaşi rînduri ale muncii naţionale.

Un astfel de stat nu se poate descuraja şi demoraliza. Se poate ca prilejul pentru întregirea datorită să nu vie, se poate ca el să-i scape din mînă, prin socoteli greşite, prin fatale accidente, de care nimeni nu e răspunzător pe deplin. Se poate. Dar el, cu organizarea lui admirabilă, cu triumfătoarea lui cultură, cu solidaritatea lui de granit, rămîne. Pentru neizbînda momentană îl mîngîie conştiinţa că *oricînd poate face ceia ce doreşte, că el e suveran în a-şi alege momentul. Biruinţa sigură o are înlăuntru înainte de a o avea în afară.*

Aceasta o aduce *politica naţională activă.*

Dar este şi o altă politică naţională, a demoralizării şi a dezastrelor : *politica naţională contemplativă.*

În acest caz, în statul cu aspiraţii naţionale, toţi le împărtăşesc. Unii au pentru dînsele un cult fanatic, feroce. Nu se poate zice că toţi şi mii de oameni nu sînt gata a-şi

da viaţa pentru acel lucru mare, care *trebuie* să fie adus la îndeplinire. Răsar dintre locuitorii acelei ţeri mari viteji, binefăcători iluştri. Străluciţi poeţi şi adînci cugetători exprimă în versuri nemuritoare, în propoziţii filosofice lapidare datoria naţională.

Dar toţi sînt, nu *îndemnaţi*, ci *vrăjiţi* de ideal. Ei nu rămîn în *lumea reală*, pe care n-o poţi stăpîni şi întrebuinţa decît frămîntînd-o cu sudcarea în care picură sînge, ci uită de dînsa pentru a se pierde în *altă lume*. Energiile cele mai puternice, minţile cele mai limpede-văzătoare se absorb într-o evlavioasă contemplaţie. Pătrunse ca de un adevăr religios de neapărata biruinţă a Dreptului, ele nu se mai preocupă de condiţiile în care se face izbîndirea lui. Sigure de un ajutor providenţial, ele nu bagă de samă că în straţele mai joase, lăsate fără o necontenită ocupaţie disciplinată, fără o muncă în stare a-şi da răsplata, fierbe tot mai mult invidia, discordia, ambiţia personală, pofta de trai bun, luxul şi demoralizarea, fermenţi cari se mişcă vioi şi producători de groaznice otrăvuri în gelatina moliie a lenii.

Atunci prilejurile pot să vie, dar naţiunea n-are veghetorii cu ochii cei mai buni suiţi pe turnurile cele mai înalte, şi n-are nici acea societate supt arme care se ridică întreagă la un uşor semn venit de pe acea înălţime. Atunci mişcarea ce se produce nu e o pornire, ci o frămîntare.

Şi totuşi vor cu toţii ceia ce nu sînt în stare a face. Vor şi, neputînd face, se învinuiesc unii pe alţii, pe cînd s-ar putea învinui pe toţi laolaltă. Ura ce nu se poate cheltui contra duşmanului roade firele slabe ale puţinei solidarităţi ce a rămas. Şi, cînd prilejul a trecut, cînd s-a *constatat definitiv, iremisibil, că prilejul a trecut*, atunci nu mai sînt decît indivizi toropiţi fiecare la locul lui, cari n-au măcar puterea de a se sfăşia între sine cu furia care li arde, neputincioasă, în ochi.

Sînt zile în care constatări ca aceste se impun minţii, oricît ar fi de triste. Şi e bine că le spui şi altora. Odată cunoscută originea răului, poţi face măcar un lucru : să nu te păstrezi şi mai departe în mediul care l-a produs.

19 iulie, 1915.

CANALII !

Să zici unor oameni de stat, unor solemni și impozanți oameni de stat, cari țin o țară în mînă, și gazetarilor cari li anunță și li comentează măsurile, „canalii", să fii silit a le zice astfel, cînd n-ai mintea celui dintăi orator de meeting, e ceva.

Și totuși să vadă orișicine dacă acest termin nu trebuie ars pe fruntea conducătorilor de azi ai Ungariei.

Românii apăsați au fost mînați cu sutele de mii în războiul menit să li veșnicească apăsarea. Au căzut până la jumătate din ei. Aceia cari și-au pierdut viața pentru triumful cauzei maghiare au fost stampilați maghiari și pe țerîna mor 'întului lor.

Dar nu de aceia cuvîntul „canalii !" îți iese din gîtul strîns de emoție.

De pe urma morților rămîne pămînt. O foaie economică de dincolo anunță că se pregătesc măsuri *pentru ca acest pămînt să fie cumpărat de stat și împărțit viitorilor colonișți unguri.*

Auziți infamie ! Omul a murit în război pentru stăpîni. Iar stăpînii alungă de la vatra în jurul căreia sufletul lui duios rătăcește încă, pe văduva săracă, pe bieții orfani, pe tatăl bătrîn, îi mînă vagabonzi în lume, și înfig pe brazda fără muncitor tricolorul maghiarimii învingătoare. A fost aici un român ; acum e un ungur. Și aceasta de ce ? Fiindcă românul a murit pentru «patrie».

O, canaliile !...

16 august, 1915.

CÎTEVA CUVINTE CA PENTRU ACEST CEAS

Colegul meu de Academie, generalul Crăinicianu[16], mă întreabă dacă, alături de ardelenii și bucovinenii cărora d-sa li oferă o tribună liberă, unde iubirea unora nu poate

vezi jignirea altora, nu cred că e bine să adaug și eu, care am avut legături vechi cu dînșii, cuvintele de care acest neam are nevoie astăzi.

Răspund din toată inima : bucuros.

Dar o întrebare se pune : de ce are nevoie acest neam, de ce au nevoie zecile de mii de cetitori cari cetesc acest ziar și cari în fiecare dimineață ieau cu mîna grăbită, tremurînd de emoție, foaia tipărită, în care caută știrile, și caută tălmăcirea lor după nădejdile noastre și după nevoile noastre ?

Neamul, „publicul", are nevoie să i se spuie de ce trebuie să se păzească în ce privește pe alții, și în ce se poate sprijini, în ce-l privește pe dînsul.

El vrea să i se arăte, în haosul de știri ce plouă în fiecare clipă — minciuni, exagerări, amenințări, lingușiri, urlete și chiote, rugăminți, strigăte de durere, ca în Iadul acesta fără pereche de astăzi —, ce ne atinge pe noi în adevăr și cum putem de fapt să ne păzim.

La ce servește acest nomol de telegrame care cade ceas de ceas asupra noastră dacă nu sînt minți care să cearnă neghina din grîu, hrana din otravă, făina din praful murdar al drumurilor ? Niciodată ziaristul — și ce nobil titlu poate fi azi ziarist, și ce ignobil a ajuns adesea ! — n-a avut o mai strictă sarcină de sentinelă, care să deslușească din toate zgomotele nelămurite, din toate spaimele nopții pasul furișat al dușmanului ce se apropie, geamătul rănitului frate care strigă după ajutor.

Și lumea vrea să-i spui ce este ea, națiia, ce drept are, ce poate să facă.

Sînt răi, de toată speța : sînt rătăciți ; sînt firi șovăitoare. Sînt soldați cari scapă arma din mînă, alții cari o aruncă și fug ; sînt criminali cari o întrebuințează pentru a trage asupra camarazilor, asupra șefilor lor. Unde nu sînt ? Trebuie recunoscuți, înlăturați și pedepsiți.

Dar ceia ce dorește națiia e altceva : să i se spuie care sînt puterile oștirii întregi, ale miilor și miilor de oameni cari azi sapă adăpostul pentru luptele de mîni. Ea vrea să știe adecă, pentru a înlătura deocamdată comparația, cîtă

conștiință, cîtă bunătate, cîtă rîvnă de a folosi și ajuta, cîtă nobilă și simplă vitejie e în această țară, pe care numai în clipa cea mare o vor ști cu toții cît prețuiește.

Și ea vrea să i se arăte mai presus de orice steagul : idealul secular al atîtor rînduri de oameni cari au avut sîngele nostru și care s-au coborît în țărîna care astăzi cere din nou, prin tot ce este mai sfînt și mai iubit în ea, apărare.

Aceste mii de oameni n-au nevoie de ascuțișul condeielor pătimașe ca să știe ce rele sînt încă în România ; doar ei le-au suferit o viață întreagă. Dar ei țin să știe ce se pornește asupra noastră, de unde și cu cîtă putere. Și ar avea cu toții o mare bucurie să afle necontenit că sînt puteri în această țară, puteri materiale și puteri morale, care la ceasul nevoii vor arăta că toți laolaltă sîntem așa cum strămoșii noștri au fost.

Despre aceste lucruri și numai despre aceste lucruri voi vorbi din cînd în cînd. Și voi vorbi așa ca și cum n-aș fi avut niciodată decît prieteni. Căci în acest moment dușmăniile sînt toate, pentru sufletele drepte, lucruri de ieri.

20 septembre, 1915.

O EXCLUDERE «PATRIOTICĂ» ÎN UNGARIA

D. Octavian Goga, membru al societății „Petöffy“ [17] a fost exclus dintr-însa. Ni-o spune, cu satisfacție, «Telegraful Român».

Mărturisesc că nu înțeleg această măsură.

Din orice societate ungurească putea fi exclus poetul național care și-a părăsit o „patrie“ ce nu e deopotrivă cu nația sa, ci tocmai încearcă să o suprime pe aceasta, dar din societatea «Petöffy», *nu*.

Căci Petöffy, băiatul de slovac care a cîntat în versuri nemuritoare ura contra Austriei, contra oricării tiranii și apăsări, contra tuturor felurilor de a înstăpîni cineva asupra sufletului unei națiuni, revoluționarul pentru dreptate și drept, el e prototipul tuturor acelor cari scriu și simt ca poetul românilor ardeleni.

Era altcineva de exclus astăzi la societatea „Petöffy“. Și anume : amintirea lui Petöffy, el însuși.

27 septembre, 1915.

«D. Dr. PAUL ERNST» ȘI TEORIILE SALE

Într-un articol din «Der Tag» un domn dr. Paul Ernst, publicist german destul de june, nepot de componist muzical și el însuși autor de felurite nuvele — care *nu* sînt celebre — deneagă brutal, ca un pumn între ochi, dreptul de a trăi al națiilor.

„Principiul naționalităților poate că a fost numai un accident istoric, tot așa ca și luptele religioase astăzi dispărute. În epoca noastră de amestec reciproc, nici un popor nu mai găsește nicăiri puritatea sîngelui său. Limba chiar nu mai caracterizează esențial o națiune. Irlandezii au renunțat la limba lor fără să renunțe și la individualitatea lor, pe cînd membrii familiei austro-ungare și-au păstrat limbile lor confundîndu-se armonios *(sic ! N.R.)* supt sceptrul Habsburgilor, așa precum elveții, italienii și francezii se contopesc în unitatea elvetică. Nici sentimentul, nici tradiția nu mai formează baza statului modern, ci dreptul grupărilor superioare de a ține lîngă ele pe celelalte, cum și interesul acestora din urmă de a se dezvolta supt protecțiunea celui mai tare.

Războiul va demonstra alsacienilor-loreni superioritatea evidentă a Germaniei asupra Franciei ; va demonstra locuitorilor din Trento și din Trieste superioritatea Austriei,

și popoarelor balcanice faimentul slavismului. Poate chiar că acest război va da și altor populațiuni, reținute până acum de prejudecăți de limbă și de origine, dorința să meargă de acî înainte, în urma Germaniei mai mari".

După el, limba, fleac ! Tradiția, nimic ! Sentimentul, moft !

„Cel mai tare" poruncește, cellalt culege fărmăturile robiei sale.

Nietzsche așa zice, precum și alții cari au nebunit înainte de a scrie cărți.

Nu se poate zice că nuvelistul nostru nu e clar. Dar i-am pune o întrebare.

Națiile nu rămîn totdeauna tari. Cînd beau prea multă bere, cînd mănîncă prea multă carne și fac prea mulți copii naturali — fără a mai vorbi de apiecări amoroase către „prieteni" —, ele slăbesc moral și pe urmă, evident, și material.

Și, atunci cînd Germania nu va mai fi „cea mai tare", îi facem și ei la fel, — nu-i așa d-le dr. Paul Ernst ?

4 octombre, 1915.

GRAI ȘI STEAG ROMÂNESC ÎN LUPTELE STRĂINILOR

Unui ziar din București i se raportează că la Cladova „austro-ungarii" cari au pătruns acolo, după îndîrjite lupte, ce au sămănat malul Dunării cu trupurile lor și au amestecat apele cu sînge, au început a vorbi românește cu locuitorii și că înștiințările către aceștia s-au făcut în limba noastră.

Ziarul se bucura. Sașî, unguri, germani s-ar fi gîndit că limba Dunării e limba noastră și ar fi adus astfel un

omagiu amintirilor și drepturilor românești. Nu, s-au gîndit românii, căci biruitorii erau catanele Ardealului.

Și, acum cîteva luni, alții din bieții noștri frați ardeleni, pradă lăsărilor de sînge și a deportărilor, au fost plini și ei de o mare bucurie cînd li s-a spus că la Ivangorod cei dintăi cari au pătruns erau românii, că steagul tricolor a fost înfipt pe dărîmăturile măreților fortificații rusești.

În sfîrșit, cînd Viena anunță victorii pe frontul italian, la înălțimi unde numai vulturii și-au sfășiat prada, din amănunte scapă uneori adevărul că acei cari mor pentru Monarhie sînt români ardeleni, și atîția se mîndresc de isprăvile peste puterile omenești ce se îndeplinesc pe vîrfuri de stîncă, supt ploaia de foc și cu prăpastia deschisă jos ca mormînt.

Dar la Cladova învingătorii români au răpus frați de-ai lor, pe vitejii „sîrbi" din Valea Timocului. [...]

Iar, în Karst, sus, între nori, cei cari trebuie cufundați în adîncuri sînt latinii cei mai aproape de noi, frații din Italia.

Se poate o ironie mai grozavă și un mai crud act de impietate decît ridicarea peste mormintele fraților, cari s-au omorît între sine pentru dușmanii amîndurora, a steagului românesc, a graiului românilor ?

Este ironia grozavă și actul de crudă impietate. Dar cine a crezut că în atîta se încheie morala tragediei s-a înșelat.

Acest grai, acest steag *acolo*, în acele clipe, înseamnă altceva : pentru morți o mîngîiere mai scumpă decît toate florile ce s-ar arunca pe mormîntul lor, iar pentru cei vii : amintirea pe care nu vom uita-o niciodată și care va fi înțeleasă în valoarea ei de ceilalți cînd se va preface în faptă, în faptă românească, în faptă latină.

Se va vedea mai curînd de cum o cred.

1 novembre, 1915.

24 IANUAR 1916 *

Poate fi o întrebare dacă, în momentul cînd ochii tuturora sînt îndreptaţi cu o aşa de legitimă nerăbdare spre viitor, trecutul mai are un rost ; dacă în momentul cînd ne stăpînesc alte gînduri decît acela al legăturii cu un trecut mai apropiat sau mai depărtat, plin de mai mult eroism şi de mai multă virtute ca al nostru, trebuie să se vorbească despre cele ce au fost. [...]

La acest 24 ianuar, care isprăveşte un an de la care aşteptam alte lucruri, pe care anul acesta nu le-a dat — şi ne doare, şi dorim ca anul viitor să ni le aducă —, la acest 24 ianuar 1916 plin de multă melancolie, de multe dureri şi de mult dezgust pentru greşelile noastre, pentru ceia ce n-am ştiut să facem, n-aş voi să se culeagă şi din gura mea un mănunchi de vorbe. Dar, iarăşi, nu sînt deloc în măsură să dau formulele magice pe care atîta lume le aşteaptă. Ciudată ideie îşi fac unii oameni despre rostul unui cărturar într-o societate ! Cărturarul trebuie să aibă toate înfăţişările posibile, între care o înfăţişare pe care el, cel puţin dacă are sufletul meu, o răspinge : aceia de a fi ecoul sonor şi atît, al tuturor ambiţiunilor şi tuturor intereselor, mai bine sau mai prost mascate. (Aplauze). Rolul acesta refuz să-l joc. Să-şi umfle fiecare glasul potrivit intereselor sale, să strige pentru el, dar să nu ceară unui om de modestă muncă să joace un rol teatral, care-i repugnă. Am făcut teatru, mai bine de-o jumătate de veac, toţi, în toate părţile. E destul. E peste măsură ; cu toate reprezintaţiile noastre teatrale nu mişcăm nimic : nici un singur dusman de la frontieră nu va părăsi locul său pentru oricît din bogatul talent teatral pe care-l desfăşurăm de mai bine de o jumătate de secol.

Prin urmare, dacă ar fi vorba să mi se dea să învîrt şi eu vechea minavetă solemnă, vechea „orgă de Barbarie" pentru a scoate încă un cîntec inutil, pe lîngă cele pe care le-au scos atîţia, cu spinarea mai bună ca a mea,

* Conferinţă ţinută la Ateneul Român pentru Societatea ortodoxă naţională a femeilor române.

dar poate cu gust mai prost decît al mieu, îndrăznesc să spun că n-aş fi vorbit. Nu e nici vremea comemorărilor banale, nici vremea glorificărilor zădarnice, nici vremea frazelor cu un anume piment, cu un anume condiment istoric, care singur să le deosebească din potopul frazelor în care au fost amestecate. Dacă este o vreme cînd 24 Ianuar trebuie să fie un moment de hotărîre luată în adîncul inimilor, de fiecare, dacă este o vreme cînd în sufletul fiecăruia, prefăcut prin durerea, prin zbuciumul nostru de aproape doi ani de zile, să se petreacă un lucru rodnic, apoi este în anul acesta.

Anul acesta nu ne lasă cum ne-a găsit. Aceasta e sigur : în bine sau în rău, cum voim, cum nu voim, un lucru e sigur : nu ne întîlnim de acum într-un an de zile aşa cum am fost. Iată, în mulţimea din care o mare parte îmi e necunoscută personal, sînt atîţia oameni pe cari n-am să-i mai văd niciodată. Şi-mi pare rău şi nu-mi pare rău. (Aplauze). Şi, chiar dacă ar fi ea această nevedere să nu fie numai din partea unuia, să fie din partea amîndurora, ceia ce nu mai înseamnă o nevedere, ci o revedere, aiurea... E sigur că nimic din oamenii ce sînt în această sală, din sufletul, nimic din elementul moral al fiinţei noastre nu va fi, peste un an, aşa. Şi, oricît de mari nenorociri ar fi, oricît de multe suferinţe, oricîte lacrimi şi oricît sînge s-ar vărsa pe pămîntul acesta, este *bine !* Orice, numai să nu fim ceia ce am fost ! (Aplauze puternice.) Nu numai în materie de hotar, dar şi în materie de suflete. (Aplauze puternice.)

Pentru că nimeni nu creiază hotare care să rămîie pentru totdeauna decît numai dacă este o garanţie de suflet în dosul fiecării cuceriri, a fiecării întregiri. (Aplauze). Să nu ni închipuim că noi, cu sufletul de astăzi, cu sufletul nostru care nu s-a prefăcut îndeajuns, cu sufletul acesta care crede că, dacă gura a vorbit, a răcnit, omul din năuntru e altfel, vom isprăvi ceva trainic, definitiv. [...]

Nu cu sufletul de azi, neprefăcut printr-o revoluţie interioară, vom putea face, nu *ca o victorie militară, ci ca o fundaţie politică*, «Unirea cea mare», de care trebuie să vorbim cît mai puţin şi s-o pregătim cît mai mult după vorbele cuiva dintr-un popor cu mai mult bun gust în politica

lui decît noi, poporul francez, care a zis despre Alsacia și Lorena, prin una din cele mai autorizate guri : să ne gîndim totdeauna la ele și să nu vorbim niciodată. Frumos cuvînt ! Astăzi ei, francezii, vorbesc și au dreptul să vorbească, pentru că sînt supt steag, pentru că sînt la un capăt de biruință, fiindcă se află după cele mai înviersunate silinți pe care un popor le poate cheltui pentru atingerea idealului lui. (Aplauze călduroase.) Eu zic un lucru : un singur gest din mîna plină de sînge a unui rănit care luptă face mai mult decît toată ieftina retorică, fie și cu pretenții de a dura cinci sute de ani de acum înainte, pe care parlamentul și adunările noastre și toată alcătuirea noastră socială au cheltuit-o în aproape doi ani de zile.

Așa fiind, nu ca să adaug la toată această paradă, foarte puțin potrivită cu un temperament care a urît și a disprețuit totdeauna teatralitatea, nu de aceia vin a vorbi astăzi. Nu, ci pentru altceva. Oare, în ceia ce s-a făcut la 1859, nu sînt învățături și pentru astăzi ? Nu sînt învățături pe care nu e prea tărziu ca să le urmăm, cu care să ne putem îndrepta anume păcate ale noastre, pe care le-am menținut, le-am înrăit chiar ? Oare în fapta acelui grup de oameni cari au dat, în locul Moldovei și Munteniei amenințate la toate hotarele lor, o țară care, cel puțin prin întinderea ei, prin unificarea hotarelor ei, poate rezista mai mult la aceiași dușmani, oare în opera acelei mari generații care s-a format în țară și străinătate încă înainte de 1848, care a făcut cărți, care a scris, a propovăduit, care a dus o viață apostolică în domeniul sufletului, pentru ca mai tărziu să alcătuiască o falangă de luptători și această falangă să între în politică, nu pe calea meschină a lingușirii și a serviciilor misterioase, ci supt arcul de triumf al unei culturi biruitoare (aplauze), oare în fapta acestei generații, culturală întăi, politică pe urmă și nobil biruitoare tocmai fiindcă a fost întăi culturală și pe urmă politică, nu sînt mari învățături pentru noi, învățături care ni pot prii și astăzi, ținîndu-ni cald sufletului ?

Căci cu sufletul cald al fiecăruia se cîștigă biruința, și *apoi* cu tehnica. E prost acela care nu înțelege ce stă în dosul oricării tehnice biruitoare : este o convingere, este o dorință de sacrificiu, fie și pentru un scop nedrept, egoist

uneori ; este căldura sufletească a unui popor întreg. Aceasta trebuie să ni-o pregătim. La Ministeriul de războiu adune-se muniții, adune-se tunuri, adune-se provizii și tot ceia ce trebuie pentru ca orice român în stare a lupta să aibă o armă în mînă și tot ce-i trebuie ca s-o poată întrebuința, dar oricare dintre noi, fie măcar pentru el însuși sau pentru cei mai aproape de dînsul, trebuie să pregătească *cellalt* factor al victoriei, fără de care toate lucrurile acestea nu înseamnă nimic : inima caldă, voința nezguduită, pornirea frățească spre concordie, uciderea în conștiința fiecăruia dintre noi a acelui demon mai rău decît toți demonii care este grija intereselor proprii și satisfacerea propriei vanități. (Aplauze).

Și, dacă vom întreba pe oamenii de la 1859 cum le-au avut, ni vor răspunde. Să încercăm a-i întreba, nu aruncînd către amintirea lor fraze mari. La acestea ei nu răspund, căci ei nu le-au făcut. În toată generația lor a fost unul singur care a avut, nu talentul frazei, ci acel geniu al frazei dincolo de care se găsește un suflet capabil să o susțină, în tot avîntul și în toată delicatețea ei. Acest om a fost Kogălniceanu. [...]

S-ar putea zice : de ce să asămănăm ceia ce a fost la 1859 cu aceia ce dorim să se facă la 1916 ? Sînt lucruri atît de deosebite ! La 1859 nimeni nu cerea românilor să se amestece într-un războiu. Au fost cîțiva entuziaști cari credeau că ar fi bine ca în războiul Crimeii să se verse și sînge românesc ; unii o cred și acum și poate cu dreptate. [18] Italia era atunci numai Piemontul, și Piemontul nu era, fără îndoială, o formidabilă putere politică, o formidabilă putere militară încă mai puțin. Piemontul a ținut să trezească însă chestiunea italiană, nu în Parlamentul din Turin, ci pe cîmpiile de luptă de lîngă Sevastopol. Este totdeauna o oarecare deosebire. Noua Italie piemonteză a ținut să deștepte această chestiune, nu prin graiul, oricît de călduros, al unor oameni cari vorbesc doar acasă, față de oameni cu aceleași sentimente, ci prin manifestarea de aspră vitejie a ostașului lîngă ostașii celorlalți, cari luptau pentru a zdrobi la Sevastopol acel vis de dominație asupra lumii întregi începînd prin Orient, pe care-l aveau Rușii atunci [...]

Astăzi, ni se spune, este cu totul altfel decît la 1859. Nu numai că ar fi bine să fim şi noi pe cîmpul de luptă, dar numai astfel putem căpăta ceia ce ni se cuvine. Astăzi, prin urmare, împrejurările ar părea cu totul schimbate : ceia ce odinioară aparţinea domeniului diplomaţiei în rîndul întîi şi doar pentru cîţiva fantaşti putea fi strămutat şi în domeniul armelor, astăzi trebuie căutat, înainte de toate, în teribila dovadă a armelor bine purtate şi duse la victorie şi numai pe alături, ca pregătire, ca întovărăşire şi ca desăvîrşire, în isteaţa activitate de minte a diplomaţilor.

Şi, fiindcă situaţia ar părea cu totul schimbată, ar zice cineva : de ce să asemeni oamenii de la 1859, cari aveau o singură misiune : să vorbească pretutindeni de durerile româneşti, să proclame pretutindeni drepturile româneşti, să arăte că în aceste regiuni despreţuite este cultură, sînt amintiri mari, sînt aspiraţii puternice către viitor, că lumea, în hotărîrea soartei Orientului, trebuie să se uite puţintel şi la fiinţele acestea care sufăr, care cu toată intensitatea silinţelor lor, la Iaşi ca şi la Bucureşti, cu oamenii din vremea noastră, cînd nu e adevărat că lumea ne cunoaşte şi ne recunoaşte de ajuns, dar anume tractate, măcar dintr-o parte, ni recunosc anume drepturi şi trebuie numai un semn, pe care toată lumea îl doreşte — dar aceasta nu înseamnă a smunci mîna aceluia singur ce are dreptul de a-l face, — un semn şi un „avînt al ţerii" pentru ca totul să fie bine şi statornic îndeplinit ?

Dacă ar fi vorba numai de a face un semn, de a intra în luptă, de a trece o graniţă, de a înfige un steag şi de a ne întoarce acasă mulţămiţi de ceia ce am îndeplinit. [...]

Da, *este* o asămănare între vremea de atunci şi vremea de astăzi. Să încercăm a vedea acum care sînt metodele pe care le-au întrebuinţat aceşti oameni ori care sînt acele părţi, cel puţin, din metodele lor de odinioară care se potrivesc şi pănă astăzi.

Întăi, onorat auditoriu, oricîte inimi bune ar fi într-o societate, oricîte minţi luminate, oricîtă conştiinţă nobilă, oricîtă dorinţă de a face bine şi oricîtă putinţă de a-l face,

o societate nu ajunge niciodată la nici un capăt fără o condiţie, mai însemnată decît toate celelalte : *nu numai o organizaţie, dar o organizaţie potrivită pentru scopul pe care-l urmăreşte.* De ce pătimim noi de atîta timp ; de ce atîtea lucruri pe care le dorim nu se îndeplinesc ; de ce vedem menţinîndu-se o stare de lucruri împotriva căreia partea cea mai cinstită a societăţii protestă de decenii întregi ? Fiindcă lipsesc oamenii ? Nu : sînt. Fiindcă nu sînt strînşi împreună printr-o îndelungată educaţie de solidaritate, printr-o fixare de ranguri dreaptă şi potrivită, prin prefacerea societăţii într-o adevărată oştire îndreptată spre atingerea unui scop clar. [...]

[...] Ei bine, oamenii de la 1859 au ştiut să facă ceia ce noi, acum, în ultimii aproape doi ani de zile, în acest an şi jumătate de zbucium, n-am ştiut să facem. Erau puţini : s-au strîns laolaltă, şi nimic nu i-a despărţit. Pe cînd, astăzi, întăi îi făgăduieşti cuiva onestitatea sufletului, întăi îl acoperi nu cu loviturile pe care le-ai da d-ta, vitejeşte, dar cu lăturile oamenilor de casă ai d-tale, ai unei mizerabile prese anonime de partid, care-şi iea toate drepturile fiindcă nu iscăleşte şi nu înţelege a se lua individual răspunderea nici unuia din lucrurile scrise. Oamenii de la 1859 au ignorat aceste mijloace de luptă ; duşmani mari s-au întîlnit în aceiaşi casă şi au vorbit din inimă, mărturisind cu toată sinceritatea cugetului ce doresc pentru ţara lor. Şi au ajuns a se înţelege.

A fost la Academia Română — unde eu nu sînt cel mai tînăr de mai multă vreme, unde sînt de obicei oameni mai bătrîni —, acum doi ani, o mare şi sinceră emoţie : ni dăruise cineva nişte hîrtii vechi. Curiozitatea firească la un istoric m-a făcut să răscolesc încă înainte de sfîrşitul şedinţei prin ele, şi am găsit o scrisoare pe care Academia a comunicat-o apoi presei şi pe care presa a şi tipărit-o, unii la coadă, fiecare după cît înţelege. Eu aş fi tipărit-o în frunte. Era o scrisoare a lui Mihail Kogălniceanu către Lascăr Catargiu, în care Kogălniceanu spunea că a căpătat un rost în stat, că rostul său este aşa de important, încît are nevoie de sprijinul tuturor oamenilor cinstiţi. Şi încheia cam aşa : sînt ani de zile de cînd nu ni vorbim, ani de zile de cînd nu mai avem nici o legătură

între noi ; astăzi eu fac cel dintâi pas și te rog pe d-ta să uităm tot ceia ce s-a petrecut între noi, pentru că numai pe silințile tuturora se poate sprijini cum trebuie mersul cel mai bun al treburilor țerii (Aplauze.)

Este oareeare deosebire între acest sistem, pe care, ca istoric, l-am mai văzut în atîtea scrisori, și între sistemul care consistă în a sili pe om să-ți dea prilej de a-l urî. Repet formula : *a sili pe om să-ți dea prilej de a-l urî.* Și cred că mai bună politică este aceia care silește pe om a-ți da prilej să-l iubești. (Aplauze)

Ei bine nu : oamenii de la 1859 și-au dat seama de un lucru, că *pentru a ajunge la un scop nou trebuie organizație, dar trebuie organizație nouă și cu oameni noi.* Și, dacă noi ne înșelăm și credem, în naivitatea noastră, adevărată sau prefăcută, că Feții-Frumoși abia jupuiți de pielea de șarpe pot fi îmbrățișați de instinctul sănătos al unui popor, un popor întreg ni răspunde, de un an și jumătate, că instinctul lui nu admite această metamorfoză. (Aplauze.) Și atunci îi credem noi, cari am folosit din această viață politică, dar ei, milioanele care au suferit din această viață politică, zic : mergem și noi, ne mișcăm împreună cu d-voastră, dar să vedem în frunte Feți-Frumoși de aceia cari n-au purtat niciodată piele de șarpe.

Prin urmare organizație : organizație nouă pentru scopuri noi ; oameni curați, de cari să nu se lege nimic din țărîna amestecată cu putregai a unui trecut mizerabil. Dacă oamenii de la 1859 ar fi mers cu Mihai Sturza, cu Grigore Sturza, cu toată protipendada fanariotă, cu toți aceia cari se mărturisiseră pe la toate consulatele, cari erau plini încă de rămășițele scîrboase ale unui trecut de umilință și de trădare, dacă ar fi mers cu oamenii aceștia, noi am fi trăit, cei din Muntenia în Principatul muntean cu cine știe ce „Hospodar" în frunte, cei din Moldova în Principatul moldovean cu cine știe ce alt „Hospodar" în frunte. Pe cînd, așa, lumea a rămas plăcut uimită cînd a văzut pe colonelul Alexandru Ioan Cuza, la care nimeni nu se gîndise, Domn în cele două țeri. Și știți d-voastră ce imens bine a rezultat de acolo ? Un om al trecutului ar fi venit ducînd după dînsul toate amintirile părții celei rele din viața lui ; aceste amintiri l-ar fi urmărit la fie-

care pas ; dușmanii de odinioară nu i-ar fi dat răgaz ; prietenii cei noi n-ar fi putut să aibă absolută încredere în persoana lui, pe cînd omul cel nou a mers fără nici un fel de interese ale lui, fără nici un fel de legături ale lui, gata să se sacrifice oricînd pe dînsul, a mers pe calea convingerii absolute drept la sacrificiu. El a căzut, România s-a înălțat ; el a murit în exil, România s-a întemeiat pentru totdeauna ca țară independentă, ca țară liberă.

Al doilea lucru : era nevoie de o propagandă atunci : *este nevoie de propagandă* oriunde și oricînd.

Trebuiesc pregătiți oamenii de astăzi. Și aceia cu diplome mari din Paris, din Berlin și din alte părți, cari vor fi știind știința *lor,* dar știința *noastră,* despre noi, n-o știu îndeajuns. Și aceasta este știința cea mare ; cealaltă nu plătește doi bani pe lîngă dînsa. Pentru știința noastră despre noi trebuiesc pregătiți toți, și cei cu nasul mai ridicat în sus și mai subțire, și de multe ori chiar aceștia în rîndul întâi (ilaritate).

Ei bine, la 1859 s-a făcut așa. Și la 1859 *am avut o presă.* Eu, dacă aș fi președintele societății presei — nu sînt nici membru —, aș retipări o colecție de articole de atunci și le-aș răspîndi între ziariștii de astăzi, ca să vadă cum se făcea o gazetă în anii de pregătire pentru viitorul nou al unui popor : cu ce seriozitate, cu ce onestitate, cu ce bunăcuviință, cu ce spirit în adevăr european și modern se scria atunci, și în ce formă pentru toți inteligibilă. Își dă samă o parte din membrii, foarte talentați dealtminteri, ai presei românești de astăzi de faptul că lucrurile la care fac aluzie, toate viciile, toate păcatele cutăror persoane din București care se spurcă zilnic între ele, nu sînt cunoscute de imensa majoritate a publicului român și că astfel își cheltuiesc spiritul degeaba ? De unde să știe marele public toate murdăriile din casa fiecăruia, care formează obiectul aluziilor din presa română ? ! Atunci se spuneau lucrurile serioase, serios ; lucrurile fundamentale, onest ; lucrurile de viitor, cu știință și convingere. *Și de aceia* presa aceasta a avut rol de căpetenie în Unire. [...]

Era atunci și o adunare care a ținut mai multe luni de zile. Răposatul Dimitrie Sturza, [19] care era fără îndoială

un om cu foarte multe calități, care însă era închis oarecum în obiceiurile sale de erudiție, a făcut să se strîngă lucrurile privitoare la Unirea principatelor în zece volume prea groase. Între paginile acelea sînt unele care ar trebui săpate în bronz. De mult ar mai fi trebuit să fie alese astfel de discursuri pentru ca fiecare școlar, la lecția de istorie, ca și la lecția de morală politică, să le aibă în mînă. Decît să se învețe dreptul administrativ, cu cîte judecătorii sînt în țară, și o mulțime de alte lucruri, care, ori vor trebui și se vor învăța atunci, ori nu vor trebui și de ce să se mai învețe, mai bine s-ar pune în mîna elevilor discursurile de atunci ale lui Kogălniceanu, discursurile lui Negri, discursurile fruntașilor de aici din București ai mișcării către viitor : atunci s-ar forma alt suflet decît prin învățarea pe de rost a paragrafelor din Constituție (aplauze). [...]

Și, d-lor, cu aceasta închei încă o parte din cuvîntare ; din exemplele pe care ni le dau oamenii de atunci, mă opresc asupra unuia. În Camera care a precedat Unirea, s-a vorbit luni întregi, aproape zi de zi, de soarta țeranului român. Dar aceia cari au vorbit de soarta țeranului român n-au vorbit în vînt : peste cîțiva ani de la alegerea lui Cuza-Vodă s-a dat reforma făgăduită ; s-a dat atunci cît se putea da. Erau pe acea vreme oameni ale căror cuvinte însemnau un angajament și cuprindeau în ele o garanție. Mîne o să trimitem sute de mii de țerani în foc. Suferința lor a început de mult. Ei o primesc bucuros. Ori pe cine am întîlnit, de oriunde, mi-a spus că răspunsul țeranului, la orice întrebare privitoare la viitor, este aceasta : «Dacă vrea țara ! Dacă ni cere țara !». N-au nici un argument împotrivă. Am întrebat și eu în multe locuri : — Mergem ? — Dacă zice țara, mergem ! Și nu erau oameni cari lăsau în bine pe ai lor, ci săraci cari, plecînd de acasă, luau brațul care singur putea să dea bucata de mămăligă copiilor flămînzi și zdrențăroși. Rabdă iarna, rabdă viforul, rabdă tranșeiele umede, rabdă foametea celor de acasă, și totuși sînt gata să-și verse și ultima picătură a sîngelui din trupul secătuit de muncă și nedreptate. (Mari aplauze.) Și eu, care sînt istoric, îmi

aduc aminte de o noapte la Paris, pe vremea Revoluției, cînd toată noblețea s-a ridicat și a spus : cîte drepturi avem asupra săracilor, le părăsim pe toate ; noi sîntem feudalii, noi distrugem regimul feudal ; noi toți făgăduim că de acum înainte nu ne mai gîndim la nimic din ceia ce am avut. Cea mai frumoasă clipă din toată dezvoltarea Revoluției franceze, o clipă vrednică de a sta alături cu cele mai mari ale Greciei antice ! Și m-am gîndit, în naivitatea mea de cugetător politic : oare n-am putea da și noi astfel de exemplu ? Sîntem o Constituantă, ne-am adunat pentru a legifera în ce privește chestiunea țerănească. Oare ce ar fi dacă ne-am ridica, azi, cu toții și am face o declarație solemnă, fără deosebire de partid, în care să zicem : modalitățile le va hotărî orice Cameră ; articolele din Constituție, cari împiedecă împroprietărirea cea nouă, cea mare și definitivă a țeranului, articolele acelea însă le abrogăm noi, acum, și spunem soldaților viitorului ; Veți pleca gospodari neliberi, și vă veți întoarce gospodari liberi ; din pămîntul altora ați plecat, în pămîntul vostru, dacă veți avea zile, vă veți întoarce ; dacă nu, măcar ai voștri vor stăpîni pămîntul pe care-l veți fi meritat prin vitejia voastră. (Înflăcărate aplauze, îndelung prelungite.)

Ei bine, în viața mea n-am văzut adunare mai încremenită decît Adunarea deputaților României cînd am făcut această propunere. Au venit doar vreo doi cari, fără să mă întrebe, e adevărat, dacă fac parte dintr-o Constituantă și ei, mi-au pus întrebări așa de naive, încît m-am întrebat unde mă găsesc. Luni de zile, în curs de doi ani, divanurile au vorbit numai de soarta țeranului, și noi n-am putut găsi, în certurile noastre pentru vagoane și cîte alte mizerii și jafuri, o clipă în care același mare curent de iubire, de onestitate față de muncitorul sublim și de neîntrecutul ostaș al acestei țeri să ne unească pe toți.

Și, mîne, după ce vom hotărî soarta pămînturilor la care ne uităm de atîta vreme, nu cu ochii plini de foc ai cuceritorului sălbatec, lacom de alte țeri, ci cu ochii duioși ai fratelui care se uită la brazda pe care de două mii

de ani fratele său muncește cu sudoare amestecată cu sînge pentru ca, ridicîndu-se de jos, să primească pe față loviturile de palme ale stăpînilor săi, cînd vom fi stăpîni pe aceste teritorii, oare crede cineva că s-a isprăvit? Nu. Problema românească face parte dintr-o problemă mondială; și prea o uităm des. [...] Una este a ocupa un teritoriu, alta este a-l păstra militar și al treilea lucru, cel din urmă și cel mai însemnat, este a ști să-l menții supt raportul politic pînă în momentul cînd cad hotărîrile definitive.

Pentru aceasta însă dreptul nostru trebuie cunoscut; trebuie prezintat așa, încît nimeni să nu se îndoiască de dînsul; trebuie menținut așa, încît nimeni să nu poată lovi într-însul; trebuie garantat așa, încît nimic din greșelile minții să nu poată aduce sfărîmarea operei cîștigate prin vigoarea brațului. [...]. Trebuie o pregătire nu numai a noastră, dar a lumii întregi pentru viitorul nostru. Și atunci întreb: Ce a făcut societatea noastră pînă acum? Ce? Unde? În ce parte?

Veți întreba: dar la 1859? Înainte de 1859 au fost cel puțin zece ani în cari n-a fost român aflător în străinătate care să nu ducă împreună cu dînsul conștiința datoriei de a face cunoscut lumii întregi drepturile și idealul națiunii sale. Studenții de ieri ni-au adus nouă un colț de străinătate pe pămîntul României; studenții de la 1848 la 1853 au dus ei un colț din aspirațiile și drepturile românești pe orice pămînt străin pe care l-au atins. Oamenii bătrîni și învățați, astăzi, nu se pricep a face atîta pentru triumful afirmațiunii de drept a poporului nostru cît se pricepeau copiii cari abia părăsiseră băncile școlii, cari n-aveau douăzeci de ani, și viitorul României vorbia în toate unghiurile lumii printr-înșii. Ne recomandam prin cultura noastră, traduceam poezia noastră populară; Kogălniceanu tipăria în franțuzește fragmente din cronicele noastre. Și n-a fost capitală în Europa care să nu știe că aici în Carpați, aici la Dunăre, este un popor hotărît să trăiască împotriva oricui, în margenile dreptului său întreg. [...]

14 februar, 1916.

CEASUL...

A sosit un ceas pe care-l așteptăm de peste două veacuri, pentru care am trăit întreaga noastră viață națională, pentru care am muncit și am scris, am luptat și am gîndit. A sosit ceasul în care cerem și noi lumii, cinstit, cu arma în mînă, cu jertfa a tot ce avem, ceia ce alte neamuri, mai fericite, au de atîta vreme, unele fără să fi vărsat o picătură de sînge pentru aceasta: *dreptul de a trăi pentru noi*, dreptul de a nu da nimănui ca robi rodul ostenelilor noastre.

În miez de noapte au sunat iarăși clopotele, sfintele clopote care simt toate durerile și bucuriile noastre și care acum s-au înfiorat de cea mai mare speranță pe care am avut-o și la care, cu orice preț, ținem. Și sute de mii de oameni s-au trezit fără teamă și fără zburdăciune, liniștit și sigur, și în inimile lor a fost un singur răspuns: *știm!*

Da, o știam de mult. Ceas de ceas trecea, urzindu-se pînză de înțelepciune pentru a pregăti și apăra vitejia gata de luptă. Certele de deasupra nu pătrundeau în adînc. Acolo fiecare zi anunța o altă zi și mai grea, și nimeni nu cîrtia împotriva greutăților care se adunau. Ce nu poate răbda omul pentru o așteptare așa de sfîntă? Știau toți, se dezlipiau toți de legăturile lor de aici, se făceau liberi și sprinteni și viteji pentru marea și strălucita încercare.

Ea a venit. Pare că s-a făcut în aerul acestei țeri o liniște mare. Un sfînt potir de sînge și de lacrimi s-a ridicat pentru binecuvîntarea cea mai scumpă.

Plaiurile ardelene au băut răscumpărarea robiei. Odihniți-vă, viteji, în brazda lacomă de mult de acest sînge care plătește birul nenorocirilor seculare! Țerani ostași, dormiți în pămîntul care aștepta moaștele voastre, ale răbdătorilor și voinicilor, ca să fie iarăși al nostru! Niciodată nu se va uita fapta voastră, biruința voastră prin moarte. Voevozii cei vechi, dezrobitorii mucenici din zilele bătrîne, chiamă la sine din negura trecutului umbrele voastre care abia au părăsit carnea lor chinuită de dușmani. Veșnică pomenire vouă, marilor și fericiților!

Iar toți cei cari au rămas în vechea țară îngustă nu pot avea decît un singur rost : munca, și o singură lozincă : unirea. Dumnezeu va ajuta silințele unui neam întreg care pentru un drept așa de firesc nu cruță nimic din tot ce a putut agonisi, din tot ce se cuprinde în puterile sale !

21 august, 1916.

CE SÎNT PENTRU NOI BRAȘOVUL ȘI ȚINUTUL SIBIIULUI

Cînd oști viteze și bine înzestrate cu tot ce se cuvine răzbat peste hotarele de astăzi, sufletele tuturora se umplu de marea bucurie, neegoistă, a victoriei. Pare că prin creșterea pămîntului țerii fiecare se simte mai mare de cum a fost atunci, dîndu-și samă fiecare, oricît de puțin deslușit, că în această mărire este ceva, fie cît de puțin, din munca și destoinicia lui.

În bucuria noastră de astăzi față de cele dintăi izbînzi ale oștilor României se amestecă însă și alt sentiment, acela pe care, acum aproape o mie de ani, cruciații strînși din toate colțurile lumii, ca luptători pentru Hristos, l-au avut, copleșitor pentru puterea lor de a cuprinde, cînd au îngenunchiat, în sfînta Cetate cucerită de dînșii, pe lespedea care purta pare-că urmele pașilor lui Hristos Mîntuitorul.

Cum sunau în urechile acelor jertfitori creștini numele de Nazaret și Betleem, Ierusalim și Ghetsemani, așa sună la urechile noastre numele de Brașov și Sibiu, așa de mare, de neînchipuit lucru ni se pare că ni-a fost dat să înfigem în acele părți steagul cu trei colori al României. Precum în lucirea celei dintăi cruci împlîntate pe muntele Măslinilor se întrupa rîvna a zece veacuri pentru locul suferinței Răscumpărătorului, tot așa în filfiirea

celui dintăi tricolor se înfățișează tot ce sufletul atîtor rînduri de oameni au înălțat cu tăcută evlavie către acest ideal.

Vechea cetate de supt Tîmpa a fost întemeiată înaintea venirii sașilor, a căror „Biserică Neagră“ domină astăzi, de umilii noștri plugari și păstori, cari și azi se duc spre «Brașău» ca spre casa lor. Șcheii noștri au păstrat din veac în veac, ca și toate satele încunjurătoare, neatins graiul nostru și neatinse datinele noastre. Pentru ei a ridicat Neagoe-Vodă cea dintăi biserică și fratele lui Mihai Viteazul, Petru Cercel [20], a împodobit-o. Aici a lucrat pribeagul diacon Coresi cele dintăi cărți în limba românească. Mihai Viteazul a ținut aici județ în lunile cele mai fericite ale vieții sale și chipul lui se deosebi pe zidurile unuia din vechile lăcașuri de închinare. În margenea Brașovului a fost strivit și ucis de oștile lui Radu-Vodă Șerban [21] trufașul secui Moise [22] Crai al Ardealului, la 1603, și răzbunarea lui Radu a atins aici pe Gabriel Báthory [23], alt crai de înfrîngere și rușine, pe care nu l-au scăpat de urgia noastră nici turcii, nici tatarii. În strana de la Sf. Nicolae din Șchei au stat nu o dată domni români năvălitori : acel Radu Șerban, apoi mărețul Radu Mihnea [24], bătrînul ostaș Ștefan Tomșa [25], poate un Grigore Ghica [26], un Istrati Dabija [27] și desigur luxosul Brîncoveanu [28]. La Zîrneștii vecini, lîngă prăpăstiile Carpaților, în 1690, acesta a frînt cu totul cele mai bune oști germane. Către Brașoveni, îndeobște, a îndreptat îndrăznețul Vodă Mavrogheni [29] la 1788 strigătul său de libertate. Și din umbra școlilor nouă ale Brașovului, au plecat atîtea puteri culturale pentru poporul nostru, pînă la tine, frate Sandi Bogdan [30], care vei fi tresăltat în mormîntul tău din Galiția cînd puteri tainice îți vor fi vestit că asupra școlii tale iubite s-a ridicat steagul românesc.

Lîngă Sibiiul bătrînilor strămoși, încunjurat de mîndre sate românești, fără pereche în tot cuprinsul neamului nostru, lîngă vechiul popas al negustorilor noștri și adăpost al pribegilor Țerii Românești, supt țerna de la Șelimbăr mii și mii de mucenici ai dreptului românesc, ostașii căzuți ai lui Mihai Biruitorul, așteptau de veacuri crucea strămoșească și năframa cu cele trei colori. Li-ați

dat-o, buni ostaşi ai României, tineri ofiţeri setoşi de gloria dreptelor răsplătiri. Puteri nevăzute v-au dus înainte, puterile tuturor acelora cari, aşa de viteji şi ei odată, nu mai pot izbîndi decît prin braţul strănepoţilor. S-a frămîntat supt paşii voştri acest munte al oaselor cu ţărîna hrănită de sînge, au vuit armele rupte şi mîni de mult îngheţate au strîns sulița steagurilor putrede ale Voevodului. Iar în biserica pe care a pîngărit-o tîrîtoarea înaintare a lui Mangra [31] trădătorul, mîna sfîntă a lui Şaguna [32] va binecuvînta în curînd din fundul aurit al bolţilor cei dintăi paşi ai voştri grăbiţi spre închinare.

Va fi pe urmă ce va fi, ce trebuie să fie. Hotărîrea militară va cădea în folosul dreptului. Aceia cari vor smulge-o vor fi însă de zece ori mai mari de cum erau cînd au zvîrlit în prăpastie cel dintăi stîlp unguresc. Sufletul Domnului dreptăţilor s-a coborît acum asupra lor prin această biruinţă care e o consacrare.

23 august, 1916.

BĂIATUL

În mijlocul teritoriului ocupat, cu ochii la caii cari zburdă, la plutoanele care trec liniştit şi sigur supt arme, la lungile convoaie de care sînt pline trecătorile, la cîmpii unde ici şi colo cea dintăi smeritâ cruce binecuvîntează mormîntul unui ostaş, copilul desfăcut dintr-o pînză a lui Grigorescu, stă în florile de toamnă care străpung pajiştea.

E alb la faţă, are ochii mari şi adînci ; cămaşa pe el e albă ca laptele. Natura l-a făcut ca să-şi rîdă de pictorii cari pretind a face meseria ei.

— Din cotro, băieţele ?
— Din satul cutare.
— Şi ce te aduce aici ?
— Vin cu carăle.

Acuma eu vreau să ştiu ce umblă supt fruntea aceia rotundă şi netedă.

— Şi ce e pe-aici, măi ?
— E război, domnule !
— Cu cine ?
— Cu ungurii.
— Şi... Şi de ce ?

Acuma el se opreşte. Cîntăreşte cuvintele ce le va spune. Pare că ani s-au adaus pe faţa lui de veselie. Apoi, iute şi hotărît, crunt :

— Ca să ni luăm pămîntul care este al nostru.

Generalul bătrîn care este de faţă, are lacrimi în ochi.

Da, de aceia, băieţele. Alţi soldaţi, admirabili, se luptă pentru onoare şi glorie, pentru cucerire, pentru prestigiu, pentru datorie. Pentru toate acestea se luptă şi ai noştri. Dar ei, ţerani, ştiu un lucru : *ce e pămîntul.* Pămîntul lor cel puţin, aşa de mult iubit, aşa de cu pază ferit, aşa de furios apărat. Şi ţara lor toată e o moşie, o moşie scăzută şi sfăşiată. Dincolo de dînsa e ceia ce a hrăpit cellalt, vecinul mai mare şi mai tare. Şi aceasta *nu trebuie să fie.* Şi pentru aceia nu sînt în el puteri destule ca să iea înapoi *pămîntul care s-a furat de la moşia ţerii sale.*

O ştie şi băieţelul de dincolo, şi o ştim şi noi cari, altfel, n-am fi lăcrămat de ce era în sufletul său şi *de ce se pregătia* acuma într-însul prin această mare şi solemnă lecţie.

23 august, 1916.

CARPAŢII ROMÂNI

Buletinele oficiale care, din fericire, nu se întind în lăudăroşii zădarnice, ci spun lucrurile esenţiale, scurt şi cuprinzător, aduc vestea că, de la codrii Neamţului

până la pasul Vulcanului, Carpații au fost luați prin luptă.

N-a fost suflet românesc care să nu se simtă mai puternic și mai mîndru la această veste.

Și nu ne-am bucurat ca de o cucerire dincolo de tradiția noastră, de amintirile noastre, de dreptul nostru firesc și absolut.

Doar acești munți, din veac în veac, oricîți stîlpi cu oricîte fărcături și steme și numerotații s-ar fi înfipt în țerna lor pietroasă, de cuceritori ca pentru cîțiva ani ori ca pentru mai multe veacuri, ai noștri au fost, ai noștri ca neam, din cele mai bătrîne veacuri, cînd pe aici păzia, răzimat în lancea lui aspră, ciobanul dacic, pînă în ziua de astăzi, cînd nici o măsură de stînjenire și împiedecare ungurească n-a putut izgoni pe deplin pe mocanul nostru. Împărat pastoral al plaiurilor.

De la acei strămoși dacici, muntele, mîndrul și tainicul nostru munte, ale cărui izvoare au un grai pe care singuri îl putem înțelege, a trecut în stăpînirea romanilor, cari n-au căutat — oameni cuminți ce erau ! — să smulgă rădăcinile adînci ale acestui zdravăn brad.

Dar ei au fost cei dintăi cari au tăiat în piatra stîncilor drumuri pe care puteau să treacă mii și mii de ostași și greoaie caravane de negustori. Trecătoarea ascunsă a dacului s-a prefăcut în calea larg deschisă a legionarului. Muntele a fost străbătut astfel în inima lui însuși de o nouă și binefăcătoare cultură.

Ce de mai barbari, cari pe vremea aceia nu purtau ceacouri austriace și nu reprezintau o „cultură națională", pretențioasă și agresivă, s-au strecurat jos pe șleaul șesului ! Sus, a fost liniște și poezie, statornicie și tradiție.

Și, acum o mie de ani și mai bine, tot ciobanul adăugia la viața frumoasă a naturii frumusețea vieții omenești.

Au întemeiat o țară, cea dintăi Țară Românească, cu gîndul hotărît că o întemeiază pentru toți românii. Vecinii au zis munteni acelor cari au făcut din Cetatea Argeșului un Scaun de Domnie ; li-au zis așa și cînd caii lor războinici au băut apa, crușită de sînge, a Dunării. Și, pentru unguri, cari și-au aruncat numai într-un colț ceata de secui, de „scăunași" păzitori de graniță, pentru ca ei să se dezvolte prin contopirea cu țeranul nostru aflat aicea,

în «Munte» (Havas), s-a întemeiat *Țara Muntelui*, Havasalföld.

Din Țara Muntelui s-a făcut, prin încordări și suferințe de șase sute de ani, România. Ea vine să-și ceară Muntele.

Și aceasta o simțim cu toții, pînă la ultimul soldat, care nu crede că i s-a cerut în zădar jertfa supremă a vieții. Cum Ștefan Bătrînul, întrebat de ce face război pentru Pocuția, spunea că *acesta nu e război, ci urmărirea cu arma a unei moșteniri*, așa credem cu toții că oricîte dureri l-ar întovărăși, războiul pe care-l facem cu atîta hotărîre, dar și cu atîta liniște, nu e altceva decît o *revendicare de drepturi.*

23 august, 1916.

N. VULOVICI

Înaintea mea văd chipul lui, al celui mort pentru țară, și cu zîmbetul bun al mîndrei lui sănătăți, el cere aceste rînduri care i se cuvin.

Cînd a venit la *Sămănătorul* cu cîntecele lui vitejești, era numai un tînăr sublocotenent. Cînta din prisosul credinței sale în oaste, al hotărîrii sale de a învinge. Acesta nu era un ofițer pentru galon ori pentru titlu ; era un conducător militar pentru muncă și pentru îndurare. Tăia în pînza viitorului tablouri mari de vis, luînd din formă cît îi trebuia ca să-și tragă liniile lui tari către idealul căruia i se consacrase. Cu o rimă luată de oriunde, cu un vers de tradiție făcea lucruri frumoase, așa cum, în uniforma tuturora, cu oameni luați din grămadă, se cucerește cu avînt îndărătnic o poziție.

Scriitorii de profesie aveau de criticat. Eu credeam că nu e cazul s-o facă. Această poezie nu era o poezie, ci expresia poetică a unui suflet.

Cu dînsa în auz, cu muzica eroică a ultimelor lui cîntece pentru Ardealul iubit s-a dus zdravănul erou blond, cu fața de voioșie și de hotărîre. A cîntat-o acolo, în fața [...] călăilor tehnici ai „cultului" Apus, în lovituri de sabie. Și, cînd moartea l-a atins, el va fi încheiat într-un strigăt de entuziasm ultima strofă a unei vieți care cerea din toate puterile această onoare supremă.

A mers înaintea acelor cari-l vor urma pe căile tăinuite ale morții de unde trebuie să credem că, totuși, se vede puțin din triumful idealului pentru care s-a jertfit cineva. El merge înainte, cîntărețul luptelor și al biruințelor, și urma lui de sînge cuprinde picături care trebuie sărutate de aceia ce vor cîștiga pe aceleași locuri victoria pe care el a visat-o închizînd ochii.

Legat de noi prin ce ni-a scris, prin ce ni-a spus, prin cum a înțeles să trăiască și să-și încheie viața, căpitanul Vulovici va rămînea, în veșnică tinerețe, nedezlipit de pragul idealului lîngă care a căzut. Căci era din rasa unui Körner și a unui Petöffy, cari mărturisesc murind că tot ce au scris era adevărat.

11 septembre, 1916.

ȘI PENTRU CE ?

Pămîntul, nenorocitul de pămînt al oamenilor, a fost tulburat adeseori de războaie grozave, deși nici unul nu se poate apropia de grozăvia celui de azi și de ieri, a celui care de doi ani și mai bine ni dă zilnic numai privelișlea, uneori luminată de eroism, a omenirii ce sîngeră și sufere.

Dar n-a fost pănă acum un singur război care să nu fi urmărit, peste atîtea jertfe, un scop pe care să îndrăznească a-l mărturisi aceia cari l-au început.

Dacă astăzi însă ar fi o conștiință, și zguduind de piept, de acel piept fără milă, Germania oficială, ar întreba-o de ce a chemat asupra omenirii atîtea nenorociri, ce ar răspunde, ce ar putea ea să răspundă ?

Au fost războaie pentru *o ideie mare socială* : războaiele Revoluției franceze, cu libertatea omenească scrisă pe steaguri. Au fost războaie pentru *un om mare*, a cărui minte creatoare făgăduia oamenilor așezăminte pe care să se poată sprijini statornic veacuri întregi ; războaiele lui Napoleon. Au fost războaie pentru o *cultură mai înaltă*, adecă pentru una care, primită de oricine, să-i fie și lui tot așa de folositoare ca și acelora cari au adus-o în vîrful sulițelor : războaiele lui Alexandru-cel-Mare. Au fost războaie pentru *o mai bună organizare politică a lumii întregi*, biruitorul dînd de la dînsul ceia ce lipsia altor popoare : războaiele Romei.

Dar ce aduc omenirii acești trufași sălbateci de la Berlin ca să li se ierte crimele fără pereche ?

Ideia mare socială ? Călcîiul iuncărului pe spinarea mulțimilor muncitoare ?

Omul mare : mașina !

Cultura mai înaltă : distrugerea sufletului omenesc în tot ce are mai bun și mai folositor semenilor săi !

Binefacerea politică : izgonirea din țara strămoșilor a tuturor celor slabi și colonizarea cu germani.

Triumful mediocrității organizate, al turmei de proști păzite de cîini răi gata să rupă pe oricine nu se lasă tuns de bacii de la Berlin, acesta e programul.

Și germanii au nerușinarea de a-l înfățișa unei lumi care de la Hristos încoace a trăit aproape două mii de ani silindu-se a fi tot mai bună.

30 septembre, 1916.

SITUAȚIA

Suntem în defileurile Carpaților și ne apărăm. Ne apărăm acolo unde s-au apărat, și cu izbîndă, de atîtea ori, strămoșii noștri față de dușmani mai numeroși și

mai bine armați decît noi, dar ai noștri aveau, în schimb, un *suflet mai mare.*

Sufletul mare, acesta s-a dovedit mai puternic decît orice mijloc de luptă pe lume. El poate înlocui cele mai puternice tunuri fiindcă poate rezista până la aducerea lor. El poate repara și cele mai grave greșeli fiindcă dă timpul ce trebuie pentru ca urmările lor să fie înlăturate. Doar un suflet, un suflet hotărît și înverșunat a creiat și aceste unelte la aceia cari le au astăzi.

Popoare care se mîndresc azi cu biruințele lor, care strigă siguranța succesului final au avut amenințarea mai aproape. Parisul auzia bătaia tunurilor germane, care și astăzi se află la mai puțin de 30 kilometri depărtare. Rusia a pierdut un regat. Și sufletul național, pus la aceste încercări grozave, a stat nebiruit în fața dușmanului, căruia pe urmă i-a răsplătit.

Soldatul nostru e și acum gata a merge cu jertfe pe drumul biruinței. Numele generalului Averescu îi dă și acum siguranța care se cere, pentru avînt. În deosebire de Serbia de la 1915, suntem *în legătură cu un așa de puternic aliat ca Rusia.* În Dobrogea este o armată învingătoare, și cea din Ardeal a dovedit că poate și ea să învingă. Nici un contingent nou n-a fost chemat sub steaguri. O revizie atentă ni poate da și acum zeci de mii de soldați. Țara n-a pierdut nimic din puterile ei.

Să ținem minte însă acest lucru : cu sufletul ce trebuie, România poate birui ; fără dînsul, înfrîngerea ei ar fi, nu un asasinat, ci o sinucidere.

30 septembre, 1916.

GENERALUL PRESAN [33]

De multe vorbim, dar nu totdeauna de ce trebuie.

Știm că bancherul cutare, putred de bogat, a dat zece țigări și cinci parale la un spital de răniți, dar nu știm

cine ni-a dat în Ardeal cea mai metodică și sigură înaintare și, în ceasul greu, retragerea cea mai liniștită.

Să mi se dea voie să fac o indiscreție. E generalul cu ținuta sigură și vorba socotită, generalul de cugetare îndelungă care comandă la Iași : generalul Presan.

7 octombre, 1916

MISIUNEA FRANCEZĂ

Puteam saluta și cu mai multă căldură, și nu numai pentru folosul pe care desigur ni-l va aduce Misiunea franceză, în capul căreia se găsește generalul Berthelot [34].

Căci ea va contribui mult să ne cunoaștem mai bine, noi, popoare înrudite și legate prin atîtea legături ; ea va contribui mai ales ca noi să cunoaștem mai bine pe acei francezi cari ni se par, în naivitatea noastră, că, de mult, nu mai au nici o taină pentru noi.

Francezii vor vedea din mai lunga lor petrecere aici că România nu se rezumă în cîteva sute ori mii de persoane care se îmbracă întocmai ca la Paris și au în graiul lor francez un accent parisian, într-o strălucitoare societate de sus, care nu i-ar imita numai în ce-i imită dacă i-ar cunoaște mai bine. Ei vor fi martorii zilnici ai silinților devotate ale unui popor de o sfîntă răbdare, ai isprăvilor fără pereche ale unor ostași cari nu-și cruță viața cînd onoarea este de cîștigat. Ei vor înțelege că adevăratul popor este acela care se vede numai atunci cînd îl reține munca lui obișnuită ori cînd îl chiamă neobișnuita risipă de puteri a luptelor. Și ei vor recunoaște, în sfîrșit, și valoarea și originalitatea acestui neam, care ține a fi prețuit pentru ce este în el însuși.

Noi, chiar unii din aceia cari am petrecut cîtva timp în frumoasa capitală a marii Francii, vom trebui să pără-

sim icoana falșă, scăzută și caricaturată, a francezului vorbareț și neastîmpărat, umplînd lumea de mișcarea și de zvonul lui. Vom vedea cu toții în sfîrșit, învățînd de la oaspeții noștri, ce poate face un puternic simț al realității, un instinct sigur al datoriei, pornirea de a sacrifica totul pentru țară, voioșia calmă și demnă în cele mai grele ceasuri ce se pot avea pe pămînt.

Vom vedea ce înseamnă a fi cel dintăi popor din lume ca iubire pentru țară, ca muncă și pricepere pentru a o ajuta și ca sublimă simplicitate în îndeplinirea tuturor datoriilor.

Și la despărțire, vor rămînea, pentru întăia oară poate, acele elemente care singure leagă trainic popoarele între ele : stima reciprocă și iubirea care se razimă pe această stimă.

8 octombre, 1916.

NOUA ARISTOCRAȚIE A LUPTEI PENTRU PATRIE

Oamenii nu sînt, desigur, de-o potrivă, deși oricine, prin stăruință și aspră priveghere de el însuși poate ajunge să fie cu mult mai mult decît a vrut să-l facă soarta. Dar fiecare ar dori să nu fie mai puțin decît altul ; ca să-l încredințezi că ești de fapt mai mult decît el, trebuie să-i dai dovezi puternice. Cînd le-ai dat, aproapele tău te primește drept căpetenie a lui. Și nu numai atîta, dar și pe urmașii tăi sînt aplecați să-i primească drept căpetenii urmașii lui, fiindcă ei socot că aceia îți samănă.

Așa se întemeiază aristocrațiile prin care se cîrmuiesc țerile. Numele de aristocrație nici nu înseamnă altceva decît : stăpînirea prin cine e mai bun.

Din vreme în vreme însă, dacă oamenii primesc cu înlesnire, ca după un rînd de aristocrați să vie altul, din același sînge, ci cu același nume, este cineva mai mare decît oamenii care fac cercetare asupra vredniciei lor, care-i pune la examen ca să știe ce pot.

Și nici un examen nu e mai grozav decît al războaielor, în care viața însăși a neamurilor este amenințată.

O clasă stăpînitoare trebuie *să-și înnoiască atunci dreptul de a stăpîni pe alții.* Ea trebuie să sufere mai mult decît toți, să jertfească mai mult decît toți, să sape cu sabia și să scrie cu sînge numele familiilor sale pe frontul gloriilor nouă. Dacă, în mijlocul uimirii unui popor întreg, face aceasta, atunci drepturile ei de a călăuzi sînt prelungite încă o bucată de vreme, pănă la altă încercare.

Dacă nu, — atunci dovezile făcute pe cîmpul de luptă sau în legătura cea mai strînsă cu dînsul ridică pe alții, pe aceia cari fără nici o grijă de sine și chiar de ai lor *s-au dat întregi Patriei,* s-au dat fără o părere de rău, s-au dat zîmbind înaintea morței cumplite.

Ostași cari ați încheiat socotelile voastre cu trecutul în ceasul chiar cînd ați apucat în mînă o armă pe care nici morți nu o veți lăsa, tineri cari nu v-ați gîndit la cîtă plăcere și bucurie vă gătia viața dacă ați fi trăit-o pănă la capăt, părinți de familie cari în avîntul vostru eroic uitați de fața înlăcrămată a soțiilor voastre și de spaima copiilor lipsiți de ocrotire, voi toți *cari v-ați ridicat mai presus de voi înșivă* pentru a sprijini pe umerii voștri numai viitorul țerii, voi sînteți astăzi aristocrația României, oriunde v-ați fi născut, în palat sau în colibă, oricum v-ar fi fost viața pănă în momentul cînd aceiași primejdie v-a egalizat în aceiași noblețe a inimii, oricum ați fi fost priviți pănă acum.

Și afară de această aristocrație *nici mîne* nu vom putea să cunoaștem alta.

9 octombre, 1916.

PĂRINȚII NOȘTRI, RĂBDĂTORII...

A spus un cugetător francez că puterea pe care şi-o simte oricine în ceasurile grele nu e numai a lui, ci şi a tuturor celor ce au fost înainte de dînsul, că hotărîrea, bărbăţia, neînduplecarea strămoşilor sînt sprijinul cel mare în clipa cînd puterile sufleteşti ale unui singur om sunt prea slabe ca să sprijine povara pe care vremile au lăsat-o pe umerii lui.

E foarte adevărat : zile ca acelea pe care le trăim noi verifică — peste tot se ascunde cineva, — nu numai *persoana* lui, dar şi *neamul* de unde cu adevărat se trage.

Clasa noastră stăpînitoare e foarte amestecată. Sînt unii ai căror înaintaşi au venit din cine ştie ce Fanar care cunoaşte numai două atitudini : trufia cînd Soarta zîmbeşte, deznădejdea, dezerţiunea, ascunzătoarea, cînd ea, zeiţa cea temută, îşi încreţeşte sprîncenele.

E natural să se petreacă acest lucru, şi cei cari critică nu-şi dau samă îndeajuns că el e inevitabil, că nu se putea să fie altfel.

Ceilalţi însă, cari sînt în adevăr de aici, chiar dacă s-au întîmplat şi încrucişări, aceia vor putea să se împotrivească, aşa cum ni se cere, aşa cum cea mai elementară datorie de morală politică şi de onoare ni impune, pînă la capăt, orice ar fi.

Căci doar două generaţii de au trăit în linişte pe acest pămînt. Nu mai vorbim de vicisitudinile anilor, mai apropiaţi, 1877 şi 1878. Dar de la 1856 în urmă ce întîlnim alta, din veac în veac, adesea din deceniu în deceniu, decît năvăliri şi încălcări, decît cotropiri şi suferinţe, decît omoruri şi distrugeri pe acest pămînt asupra căruia s-au grămădit mai multe furtuni poate decît asupra oricărui altuia ? Şi ele n-au întîmpinat aici, în nici o clasă socială, la indigeni, la cei răsăriţi din acest pămînt chiar, o desperare care să nu mai vadă înaintea ochilor. Cei mai mari dintre cei vechi au ştiut de amarul înfrîngerilor şi de acea suferinţă fără nume, care e deşţărarea, pribegia. Pribeag a fost Mihai însuşi, şi nu numai o dată şi nu într-o singură străinătate ; pribeag şi orfan a fost Ştefan-cel-Mare, pribeag fără boieri şi fără oaste în mijlocul chiar al unei

glorioase domnii, pribeag singuratec prin codri pustii. Şi au crezut, au stăruit, au răzbit.

Să lăsăm la o parte din orice grijă a noastră, la o parte şi din critică pe cine n-a căutat aici decît laptele şi mierea celor două Valahii. Ceilalţi să ne strîngem laolaltă în faţa vijeliei, chiar dacă trăsnetul ar crăpa în două copacii supt cari ne adăpostim. Să ne strîngem şi să ţinem piept !

Şi întru aceasta avem cine să ne ajute : Părinţii noştri răbdătorii...

12 octombre, 1916.

ÎN CE STĂ SPERANŢA ?

Speranţa nu e pentru oameni, din mila lui Dumnezeu, o mîngîiere numai, ci şi un sprijin. Nu e adevărat deci că poate înşela, atunci cînd ea ne susţine aşa de mult.

Da, este şi o speranţă care înşală. N-ai muncit cît trebuie, n-ai pus în fruntea ta pe cine se cuvine la ceasul cînd se cuvenia, n-ai ascultat, nu te-ai arătat gata la jertfă, n-ai chibzuit cu înţelepciune şi n-ai lucrat cu hotărîre. Şi totuşi aştepţi să meargă bine, cei faptelor să răsară de la sine, fără nici o bază mai veche şi fără un continuu ajutor al tău.

Da, *această* speranţă înşală.

E una însă care pînă la moarte întovărăşeşte pe cine a fost binecuvîntat cu dînsa.

Ea pleacă de la credinţa că lumea nu e un cîmp de întrecere al fiarelor, un iad al uciderilor, pîngăririlor şi despoierilor, că nu e de ajuns arma cea mai bună ca s-o facă roabă intereselor şi poftelor tale. Că mai presus de toată această mare a sîngelui, de aceste izvoare nesecate ale lacrimilor *este un scop al lumii* şi că *acest scop este bun.*

Şi ai speranţa, care nu poate apune, că totuşi acest scop va fi atins !

14 octombre, 1916.

PENTRU A NI IUBI ȚARA...

Încercări grele au venit asupra noastră, și biruința asupra lor, azi sau mai tîrziu, nu poate veni din făgăduelile și măgulelile nimănuia, ci numai din silințile necurmate și devotamentul fără margeni ale fiecăruia.

Cînd alt cer se va bolti asupra lumii, nu acest negru cer de furtună sfîșiat de dungile de foc ale ghiulelelor și înroșit în toate zările de sălașuri omenești care ard, vom avea de plîns multe și pe mulți. La fiecare pas va fi o ruină de ridicat în picioare, o viață omenească de pomenit și de înlocuit.

Dar pentru toți un mare folos moral va ieși din această grozăvie.

Nu se poate zice că n-a fost patriotism în multe din țerile Europei. Ce alt sentiment a făcut sute de mii de oameni să lase totul pentru a se gîndi numai la apărarea și ocrotirea pămîntului pe care s-au născut și de care-i leagă fiecare fibră din ființa lor !

Acest patriotism era întreținut prin amintiri care erau ale tuturora, vechi și sfinte amintiri, de sute de mii de ani. Și era hrănit mai ales prin conștiința unei munci solidare, al cării cîștig și a cării onoare, ale cării progrese zilnice făceau parte din bogăția materială și morală a fiecăruia.

Acum s-a adaus ceva, mai nobil și decît sacrele amintiri, mai tare și decît legătura de fier a muncii răsplătitoare. *S-a adaus suferința*, marea suferință, al cării capăt nu se poate ghici, a cării mărime nu se poate măsura.

...Sute, mii de oameni își varsă sîngele — din acest puțin și scump sînge al nostru — în fiecare zi ; haina de doliu îmbracă pe văduvă și orfani ; cei mai fericiți dintre părinți duc încă dorul vreunui cămin părăsit, vreunor comori amenințate și risipite. Ochi cari s-au iubit așa de mult nu se văd cu lunile, poate nu se vor vedea cu anii, și poate niciodată nu se vor vedea.

Să nu blăstămăm. Să mulțămim. Căci numai așa, prin suferința pe care toți o purtăm pentru același motiv, prin apărarea însîngerată a fiecării bucăți de pămînt,

prin confundarea în aceiași ruină a stăpînirilor noastre, numai așa vom putea ajunge frați drepți pe acest pămînt pe care în sfîrșit îl vom iubi cu toții.

14 octombre, 1916.

ATITUDINEA NOASTRĂ

Știrile bune, foarte bune, care vin de trei zile, isprăvile săvîrșite de ostași și ofițeri cari nu știu ce înseamnă a se feri de atacul dușmanului, ci se răpăd asupra lui cu toată energia strămoșească, nesecată, a rasei, în apărarea vechiului, scumpului ei pămînt au făcut pe mai toate ziarele să strige : triumf și să hotărască solemn că pe frontul nordic, dacă lucrurile nu s-au isprăvit, ele sînt măcar pe isprăvitele.

Vom observa întâi că aceleași ziare au prezintat tot așa situația din Dobrogea, care a suferit pe urmă, cum vedem, o așa de răpede și tristă schimbare. Și vom aminti că aceste acte de încrezător entuziasm au fost precedate de critici amare și de suspinuri duioase în aceleași coloane.

Noi urmăm mai departe cu atitudinea noastră care, cum vor fi băgat de seamă cetitorii, e alta.

Războiul acesta e pentru români un lucru nou, un teribil lucru nou, și pentru lumea întreagă el înseamnă împrejurări cum nu s-au mai întîlnit pînă acum. Niciodată un popor n-a muncit mai mult ca să facă rău celorlalte, tuturor celorlalte, ca poporul german. Niciodată o cultură n-a tîrît după dînsa o mai cumplită barbarie, a sa proprie și a celor mai neșesălați dintre barbari.

Pentru a răspige această năvală a călăilor unei civilizații morale de două ori milenare, pentru a scăpa dreptul de viață al celor cari n-au fabrici de arme ca

aceia de la Essen, pentru a păstra puținele libertăți de care se bucură *de fapt* omenirea, trebuie *forțe nouă*.

Forțele nouă sînt *de ordine sufletească*. O mare și decisivă schimbare în suflete poate da tot ceia ce lipsește încă aici, ce lipsește puțintel și aiurea, pentru a impune dușmanului o pace în stare a garanta dezvoltarea firească și dreaptă a fiecăruia. Aceste forțe, această creștere de valoare față de trecut, de ce putea să deie mai bun, mai harnic, mai viteaz trecutul, trebuie să o avem și noi.

Ea se capătă numai prin vederea reală, fără înșelări și măguliri, a lucrurilor ce ne încunjură, a puterilor pe care avem să le înfruntăm. Se capătă prin revizuiri de conștiință, oricît de dureroase, prin pocăinți, oricît de umilitoare, prin hotărîri și avînturi, oricît de grele.

Nici o vorbă de retorică, nici una chiar de poezie superficială, ci toată bărbăția gîndului ca să avem toată vitejia faptei.

În sensul acesta înțelegem pregătirea noastră, și pentru dînsa lucrăm din toate puterile, printr-un scris care caută conștiințele cu aceiași severă hotărîre de a face bine cu care unealta hîrurgului caută în fundul rănii deschise, în carnea vie, schijele otrăvite ale obuzului. [...]

19 octombre, 1916.

CE SE POATE ÎNVĂȚA LA IAȘI

Atîta lume din București și alte centre de dincoace de Milcov se află, de mai multă sau mai puțină vreme, la Iași, la Bîrlad, la Huși, — dar mai ales în capitala vechii Moldove. Atîția dintre ei s-au dus din ordin, pentru îndeplinirea unor funcțiuni necesare administrației și apărării Țerii. Alții fac parte din categoria pe care o

foaie bucureșteană o numește «vizitatori» și «pasageri». Desigur însă că «vizita» nu va fi prea scurtă și «pasagiul» va fi o adevărată oprire.

Nu e nimic mai greu decît să încerci o glumă și nimic mai ușor, — și mai prostesc — decît s-o repeți. Lăsăm altora o meserie cu care sînt deprinși.

Pentru altceva decît pentru încă un ecou al încă unei glume, în aceste timpuri care cer mai mult voioșia gata de muncă decît amara «zeflemea» a descurajării batjocoritoare, scriem aceste rînduri.

Mulți din oaspeții Iașului nu l-au văzut pînă acum. Pare curios, dar așa e. Doar nu toți sînt avocați, avînd pricini prin toate părțile, deci și la Iași. Doar nu toți sînt oameni politici, avînd a se îngriji de candidaturi și la Iași. Și iată sînt români, români culți și de oarecare vrîstă, cari nu mai văzuseră Iașul.

Acestora le spunem: vedeți-l bine, căci și aveți de ce...

Întăi vă veți lovi acolo, la fiecare pas, de ceea ce este și în București, dar ascuns de marile clădiri nouă s-au feștelit pe deasupra cu parada costisitoare a reparațiilor. Veți găsi, cînd vreți și cînd nu vreți, *Trecutul*. Și acest trecut vă va mărturisi *despre ce n-am putut pînă acum, despre ceia ce acum, cu orice preț, trebuie să putem.*

Anume, el vă va spune că nu totdeauna cei puțini și săraci au a se teme de cei bogați și mulți, că uneltele nu hotărăsc o luptă, că o înfrîngere nu înseamnă o abdicare, că orice hotărîre eroică ajunge, peste oricîte suferinți, la scopul său.

Vă va spune, și trebuie să-l credeți, pe vechiul oraș de glorie. Căci marturii lui sînt, în fiecare colț, aceste biserici ruinate, aceste morminte acoperite de praf, aceste ziduri pe care crește iarba. Toate aceste urme sfinte spun *cîtă îndărătnică răbdare a luptat aici ca să trăim și noi astăzi și ca să ne învețe prin ce taină se poate trăi, între dușmani.*

Primiți învățătura, «vizitatorilor» și «pasagerilor», primiți-o. Atunci veți înțelege că nu există clase dominante

«din mila lui Dumnezeu» ci numai prin «voința națională», care se plătește cu muncă și sacrificiu — sau altfel se retrage.

Și, dacă, după asemenea sfaturi, reînnoiți, înviați, vă veți păstra locurile, să mulțămiți acestui Iași, acestei Moldove care vă găzduește.

Să li mulțămiți făcînd ceia ce n-ați făcut pînă acum : văzîndu-li lipsurile, înțelegîndu-li părăsirea, compătimindu-li suferințele și *îndreptîndu-le*.

Nu veți fi plătit prea scump, cît veți fi folosit de pe urma lor.

20 octombre, 1916.

MOARTEA GENERALULUI DRAGALINA [35]

Generalul care a apărat cu mintea lui de cugetător, cu energia lui de soldat și cu calda lui inimă de bănățean Oltenia, nu mai este. În durerile rănilor sale, ciuntit de un braț, el și-a dat nobilul suflet lui Dumnezeu, în dreptatea căruia față de neamurile bune și nenorocite ca al lui a crezut.

Astăzi Bucureștii văd trecînd convoiul aceluia care în zvonul ușuratec de ieri al marelui oraș era unul din muncitorii cei mai harnici și mai bucuroși pentru binele Patriei și pentru izbăvirea neamului. Cu pietate fiecare va privi ultimul lui drum între noi. Căci lacrămile — le-am isprăvit !

Dar mîne, cînd Banatul lui părintesc va fi carne din trupul României biruitoare, cînd colo departe-n Caransebeș va flutura steagul supt care el și-a vărsat sîngele,

vom ridica pe locul unde el a fost dăruit neamului statuie de bronz întru pomenirea curatei figuri de erou care se ascunde acum vederilor noastre.

27 octombre, 1916.

CE A FĂCUT PÂNĂ ACUM ROMÂNIA ?

Asupra acțiunii românești pînă acuma s-au formulat multe judecăți, deosebite între ele, de criticii militari străini, de cronicarii politici și chiar de oficialitatea deosebitelor țeri. Și, în măsură ce se desfășură împrejurările, judecățile se continuă sau se prefac, uneori chiar se contrazic.

Nu e acum vreme de polemică, oricît am fi provocați la dînsa, chiar din părți unde ne așteptam la altceva ; la recunoașterea imensei noastre bunăvoințî, a sacrificiului nostru fără cruțare, a suferințelor noastre care, dacă nu sînt printre cele mai grele pe care pînă acum le-a făcut vreo nație luptătoare, au atins totuși foarte dureros o parte așa de largă din societatea ca și din teritoriul nostru.

Dar unele lucruri pot fi afirmate. Ele *trebuie* să fie afirmate.

N-am pornit la război de sila nimănui și nici din lăcomie pentru ce nu ni se cuvenea.

Singurii dintre neutri am luat o hotărîre de bună voie în folosul aliaților. Serbia a fost cauza uriașului război, deși e nevinovată de dînsul, toată răspunderea căzînd asupra Ungariei în rîndul întîi și asupra Germaniei în al doilea. Belgia se găsea înaintea unei situații fără ieșire, căci ar fi fost pentru dînsa o veșnică rușine să fi consimțit a juca rolul trădător de culoar cruțat pentru trecerea banditismului militar german către inima Franciei prietene, ocrotitoare și garante. Nu știu ca vreun alt

neutru să se fi prezentat la apelul pe care, de doi ani trecuți, Puterile aliate îl fac la simțul de solidaritate morală al omenirii. [...]

Noi n-am cerut nimic decît libertatea populației românești celei mai autentice, mai sănătoase și mai doritoare de a forma același corp politic cu noi. Și, pentru a face această cerere, ne sprijinim pe însuși scopul declarat de aliați : întronarea pretutindeni a dreptului național. Și oferim în schimb tot puținul pe care l-am putut agonisi pînă acum și feri de asprimea vremurilor.

Nu se poate zice că am cruțat ceva din tot ce avem. Și ce aveam se putea ști, cred ; era de ajuns să fim întrebați, dacă nu voia cineva să constate de-a dreptul. Ce am dat se poate vedea numărînd sutele de spitale pline de răniți și adunînd pe cîmpiile de luptă crucile care înseamnă mormintele soldaților cari au luptat cu pieptul gol contra celor mai teribile mașini.

Presa ni-a spus că de pe frontul occidental nu se poate clinti un singur soldat și un singur tun și că din două părți ajutoare trebuiau să ni vie pentru a zdrobi doi dușmani, pe cari, oriunde am fi atacat și oricum am fi lucrat, i-am fi avut, legați, împreună și mînați la asalt de furia răzbunătoare și de lăcomia desperată a germanilor. Împrejurările au vrut altfel ; nu e vinovat nimeni, în circumstanțe așa de extraordinare și pline de surprinderi, dar nu suntem vinovați nici noi. Am luptat ca în vechile legende eroice pentru a sprijini avalanșa pe care mișcarea noastră de ofensivă o desprinsese din vîrful muntelui și pe care nici o călăuză nu putea s-o prevadă. Ni s-a dat tot ce s-a putut, desigur, dar e o mîndrie să spunem că și noi tot ce am putut am dat. *Și ceva mai mult decît atîta !*

A reține cîteva sute de mii de oameni, a-i îngropa pe jumătate în pămîntul tău, a plăti aceasta cu cel mai bun sînge al nației, a-ți primejdui, din cavalerism față de frații de peste hotar ca și față de apărătorii de oriunde ai Dreptului, însăși viața ta națională, așa de greu înfiripată, — iată ce am făcut.

Unele interese de azi pot zice : puțin. Istoria nepărtenitoare, liniștită, de mîne, puind cununi eterne pe

mormîntul tinerilor soldați români din 1916, va rosti însă fără îndoială *o altă* sentință.

28 octombre, 1916.

ONOAREA

Sînt comunicate care n-au nevoie de explicații. Așa sînt cele din urmă. Din ele se vede ce ni se opune și ce putem face în aceste împrejurări. Ele trebuie primite cu o adîncă recunoștință față de luptătorii noștri, de compătimire ajutătoare pentru populațiile ce sufăr, de frățească solidaritate între toți acei cari pot avea o înrîurire asupra afacerilor publice, de neclintită încredere în rezultatul ultim al marelui război.

În concepția noastră despre datoria ce o avem, tot ce s-a întîmplat, tot ce s-ar putea întîmpla nu schimbă nimic. Am făcut ce trebuia. Acestea, și nu altele au fost puterile noastre. Le-am întrebuințat în circumstanțe pe care noi le-am hotărît. Nu ni pare rău de hotărîrea noastră și nu ne-am teme decît numai de slăbiciunile noastre, pe care, odată pentru totdeauna, de la începutul războiului, ni le-am interzis.

Luptăm înainte, cît se poate, unde se poate ; luptăm pentru dreptul nostru, pentru viitorul nostru, pentru frații noștri, pentru copiii și urmașii noștri. Dar, înainte de toate, pentru *onoarea* noastră.

Romantism, se va zice. *Nu* e romantism !

Tot ce e pe lumea noastră, a omenirii, vine de la puteri care într-un moment dat s-au găsit în sufletul unui om sau unei categorii de oameni, al unei societăți întregi. Dacă acolo au fost sentimente fecunde, ele vor produce uneltele materiale pentru a se atinge ținta odată fixată. Dacă, în locul lor, sentimente, cît de puternice, dar sterpe,

se vor furișa, puterile, oricît de mari, se vor veșteji, vor cădea, și ele nu vor putea fi înlocuite.

Conștiința că ai înecat o lume întreagă în sînge, că i-ai ars zidurile pentru a-i prăda comorile, e un puternic sentiment, dar sterp. Vor vedea-o germanii ! Iar cealaltă conștiință, că ai jertfit tot ce ai pentru a îndeplini o mare operă de dreptate și că, prin orice suferință, ți-ai păstrat onoarea întreagă, chiar de nu te-ar fi ajutat nimeni întru aceasta, — e un înălțător sentiment care e fecund.

Și aceasta vom vedea-o noi, cînd, peste oricît timp, plin cu oricîte dureri, urma va alege. [...]

2 novembre, 1916.

PRIBEGII CEI NOI

Nu e vorba de bieții locuitori ai ținuturilor năpădite de dușman, de ai noștri de aici cari au scăpat cum au putut, cu cîteva boarfe strînse în grabă ori numai «cu capul» și cari caută dureros un adăpost, — oricare, oriunde, în așteptarea zilei răzbunătoare, atît de lung dorită de noi toți. Suferința lor e, desigur, fără de margeni, și orice inimă simțitoare trebuie să lucreze după datorie pentru a li face mai ușoară vremea cît vor trăi departe de căminurile lor iubite. De marea datorie a statului nici nu mai vorbim.

Dar această sărăcie, căzută năprasnic asupra lor, această lipsă de adăpost, această alergare buimacă după pîne—plată grea cu care, alături de relativa noastră liniște, ei cumpără biruința tuturora, n-au în ele acel mare element *sufletesc* care deosebește pe *alți* pribegi.

Ardealul și-a trimes întăi — cum și-a trimes și Bucovina — un număr de pribegi ale căror antecedente îi semnalau cu deosebire prigonirilor ungurești sau a căror nerăbdare nu putea să se împace cu zăbăvile dibuirilor

noastre firești și de aceia simțiau nevoia de a se găsi aici, în legătură cu viața noastră politică, pentru a mișca lumea, pentru a o agita și a brusca hotărîrea. Ne-au apucat în vremuri cînd n-aveam altă grijă, în neutralitatea noastră neprimejduită. Pentru ei s-a făcut tot ce se putea face, deși n-aș zice că, fie și măcar într-un singur caz, mai mult decît trebuie. S-au răscolit administrațiile noastre pentru a li face loc și fiecare s-a strîns ca să poată afla loc încă unul alături de dînsul.

Dar iată că, pe urmă am intrat în Ardeal. O treime din provincie ne-a aparținut cîteva săptămîni. Mulți români de acolo ni-au ieșit spontaneu înainte, călcînd orice primejdie, înfruntînd orice răzbunare a stăpînului care se retrăgea furios. Pe alții i-am rugat, i-am chemat noi, i-am *rechiziționat* aproape. Ei ni-au dat știri, ei au muncit pentru noi, ei au administrat pentru România.

Scăpați adesea ca printr-un dumnezeiesc noroc, pe cînd pe alții i-a prins o represiune la care ni e și groază să gîndim, ei au sosit la noi. În măsura în care se depărta soarele norocului, se coborau și ei la vale în umbră și întunerec. Fiecare s-a oprit unde a putut. Ajutorul nostru zăbovia : ce greutăți căzuseră acum și pe noi ! Și iată că și astăzi pe Calea Victoriei răsare uneori deasupra mulțimii zgomotoase o largă pălărie de preot ardelean, supt care o față îngrijată pare a cerceta necontenit viitorul, ca să știe ce se mai poate aștepta și cînd vine ziua întoarcerii.

Această zi de întoarcere însă nu poate fi decît ziua triumfului nostru. De aceia, dacă alții doresc ceasul acela răsplătitor, pentru dînșii el e de o sută de ori mai mare și mai sfînt decît pentru oricine. De dînsul se leagă totul ; alături de idealul urmărit o viață întreagă, de amintirea zilelor minunate cînd au servit în umbra steagului românesc, e dorul locurilor de naștere, tînjirea după ocupațiile iubite, rîvnitorul gînd la căsuța părăsită, cu tot ce se cuprindea într-însa și patima neogoită de a vedea iarăși pe ai lor.

Pe lîngă oricine nu stă, azi, supt acoperămîntul lui, treceți cu o compătimire care știe să și ajute, dar pe lîngă nimeni mai mult decît pe lîngă acela care în singurateca

lui durere ascunde pare că prevestirea luminii ce se va întoarce după noaptea grea și lungă de astăzi.

11 novembre, 1916.

OLTENII

În cele dintăi ceasuri de dimineață prin negura rece vine de la gară, între alți drumeți mînați mai mult de năcazuri decît de interese, o familie de olteni pribegi. Cine știe de unde, în focul luptei sau supt amenințarea năvălirii, ei s-au smuls, au cucerit cu desperare un loc în vagoanele ticsite, și iată-i aici, pe trotoarul Bucureștilor, întrebînd mult din ochi și apoi, cu o tărîre supremă, informîndu-se pe lîngă vardist — de bună seamă despre adăpostul ieften.

El e tînăr și subțirel, obosit, palid, cu ochii aprinși, mai mult de furie decît de frică. Ea, naltă cît dînsul și mai voinică, pășește în mantia-i albă peste frumoasa catrință veche, ca o Împărăteasă. Și, în brațe, copilul, mărișor, nu rîde, ci plecînd capul, pare împovărat și el, de gînduri, de griji.

Arată să nu fi văzut niciodată această capitală, care, vădit, nu-i sperie și nu-i poate uimi.

Și nici nu trebuie, căci tot ce e aici al lor este, al lor mai mult decît al tuturor acelora cari, grăbiți, zîmbitori, înfășurați în haine scumpe, *prea* scumpe, trec pe lîngă ei, în asemenea ceasuri, fără să întrebe nici ce furtună a zvîrlit pe țermul vieții înflorite pe acești fugari, nici ce se poate face pentru dînșii.

A voastră, frați fără noroc, cari ați venit răscoliți de viforul cel strașnic, a voastră și a fraților voștri este toată această bogăție. Din zori și pănă în noapte, ați trudit din neam în neam, fără să întrebați de ce și cît vi se cuvine și vouă, ați trudit și ați scos din țarină grîul care s-a făcut aur. Și din aurul acela pe care se văd parcă urmele sudorii

voastre și a părinților voștri, din el s-au făcut aceste case înalte, aceste grilajuri aurite, această mătasă, această catifea, aceste blănuri scumpe care trec pe lîngă voi, și nu e nimeni care să vă vadă.

A voastră e toată această viață politică, toți acei domni din trăsuri și din automobile cari sînt acolo pentru că este o țară românească. A voastră, pentru că unul dintre voi, purtînd pe umeri aceeași mantie de dimie groasă, Tudor de la voi din Vlădimiri, unde este urgie astăzi, s-a ridicat împotriva străinilor și a jupuitorilor, fiindcă el a închis cu zdravăna lui mînă de țeran, aspră ca a voastră, poarta de aur pe unde veneau grecii. Și de aceea prin înaintașii voștri s-a făcut România.

Vedeți steagul care fîlfîie sus, acolo, la Palatul regelui ? Ai voștri l-au înfipt prin jertfa lor din 1877, puind în vîrful suliței coroana stăpînirii neatîrnate. Și, dacă, după trei luni de nespuse încordări, el este acolo sus, ca o asigurare și o speranță, este pentru că frații voștri, în munte și pe văi, mor astăzi pentru dînsul.

Nu fiți așa de străini și așa de sfioși aici, pribegi ai Olteniei chinuite ! În casa voastră ați venit. Și vor fi oameni, în zilele cînd se va chibzui răsplata, cari vor afirma-o și față de aceia cari încă n-au băgat de seamă că a voastră este și *trebuie* să fie.

12 novembre, 1916.

CA ALBINELE RUINELOR...

Nu-mi va ieși niciodată din minte duiosul colț de viață în mijlocul morții silnice pe care l-am văzut în drumul spre Șanțul Vechi al Săcelelor patru zile după intrarea trupelor noastre în acel Pămînt al Făgăduinței care a fost și este pentru noi Ardealul.

Fusese o luptă în casa cantonistului, lîngă care morminte proaspete acoperiau pe ostașii căzuți. Cărămizi arse

semănau drumul ; din păsările casei rămăsese numai o grămadă de fulgi ; oale și străchini se înfrățiau în neorînduială cu obloane sparte ; bucăți de postav albastru rupt și prihănit și alte rămășițe ale încăierării răsăriau din buruieni. O întreagă muncă, o întreagă bucurie, o viață întreagă stăteau sfărîmate supt cerul de seară, rece și mut.

Oamenii fugiseră, cîinii se ascunseseră în pădure. Nimic nu trăia între aceste ruine, dar dintr-un colț se auzea un stăruitor și dîrz bîzîit. M-am apropiat, curios, și iată că pe niște bucăți de lemn sparte, care fuseseră odată sălașul lor, albinele se străduiau să îndrepte, să păstreze și să adauge. Era un război, mii de oameni pieriau zilnic, satele se mistuiau în flăcări, în jurul lor chiar jaful își întinsese cruda privelițe ; ele însă, gîzele cele bune ale lui Dumnezeu, robotiau cîntîndu-și în zumzetul aripelor vechiul lor imn de muncă.

Și țara noastră era ca stupul plin de odinioară, care stătea în mireasma florilor multe și felurite. Dacă se vedeau și multe bălării, multe mlaștini și mult noroi, găsiai și atîta gospodărie cinstit muncită și păstrată cu iubire. Colțuri de rai erau în România și prin truda binecuvîntată a omului. Acuma, zeul aspru al războiului face din acestea toate rînd pe rînd ruine.

Să nu ne purtăm ca fricoșii cari și-au pierdut cumpătul, nici ca fugarii cîni prin codri. Ci ca albinele neobosite și bucuroase să ne prindem de sfărîmăturile stupului și să lucrăm. Să îndreptăm astfel, ca dînsele, să păstrăm și să adăugim.

26 novembre, 1916.

CEI PE CARI NU-I MAI PUTEM VEDEA

N-a vorbit nimeni de aceia la cari se gîndesc toți. Mai bine sau mai rău, viața noastră, a celor cari avem un adăpost fără să trebuiască a ni dezlipi privirile de la steagul

României, urmează ca mai înainte, — ca să nu mai vorbim de aceia pentru cari «exilul» e, desigur, o lungă durere, dar și o lungă vacanță. Imaginație n-are oricine și mai ales dureroasa imaginație a sentimentului ; soarele care se lasă în fundul zării pare a mărgini un orizont de sigură libertate. Figuri cunoscute se găsesc în jurul nostru și am reluat convorbirile obișnuite. Și sufletele cele mai adînc rănite isprăvesc totuși prin liniște.

În urma plecării noastre, a celor cari ni-am lăsat casele și cu indignare pe aceia, dacă sînt, cari și-au răzimat calcule, de orice natură, pe venirea și rămînerea străinului —, ei sînt adesea mai aproape de noi. Atîția și-au părăsit părinții bătrîni, soțiile, copiii, prietenii cu cari și-au făcut o viață întreagă.

Milioane din ai noștri nu pot lua parte la lupta îndîrjită pentru independență, pentru reîntregire, pentru viitor, care e singurul motiv de a mai ținea la viață. Fiecare ceas e pentru dînșii un chin asămănător cu al minerilor prinși cu prăbușirile pămîntului, cari în desăvîrșitul întunerec așteaptă, fără să poată prevedea momentul, acea liberare în care totuși, pănă la sfîrșit, cred. Și, mai rău decît acei izolați cari nu se simt părăsiți, ei văd, aud în toate chipurile și necontenit nenorocirea lor unită cu o umilință ce nu se poate învinge, cu toate încordările energiilor mute și înlănțuite. Oaste străină, steag străin, comandă și poruncă străină pretutindeni și în orice clipă, jignindu-li urechile, arzîndu-li ochii. Nici cea mai desăvîrșită întemnițare de bună voie nu-i cruță de cea mai amară din toate batjocurile. Casa lor e casa străinului, a ucigașului și pustietorului ; dacă muncesc, pentru străini e munca lor. Iar fața de viteaz bun a soldatului nostru ei n-ar mai putea-o vedea decît în priveliștile, care pălmuiesc cu mănușă de fier, ale prizonierilor ce trec pe „Calea Victoriei"...

Îi ghicim așa, dar despre ei nu știm nimic. Pe cei morți i-am plîns și-i zărim parcă în lumea lor, unde poate curînd, în asemenea vremi, vom merge și noi. Pe cei prinși îi știm încunjurați de stima datorată a dușmanului care i-a văzut luptînd. Pe aceștialalți, așa de aproape de noi și așa de departe, nu-i putem urmări măcar cu gîndul fără să trecem peste cea mai sfîșietoare din umilinți.

Sînt nesfîrșite motivele care trebuie să ne îndemne la întoarcerea răzbunătoare. Nu e însă nici unul așa de puternic ca setea de a-i vedea din nou pe românii fără țară și de a-i libera din cea mai dureroasă robie.

9 decembre, 1916.

GENERALUL LAMBRU [36]

Ședința de Luni a Camerei a fost întreruptă printr-un incident puțin obișnuit în viața Parlamentului nostru. Pe neașteptate s-a ridicat una din acele aclamații unanime, persistente, prelungite, de care se împărtășesc numai suveranii. Raportorul se opri la tribună, căci nu mai asculta nimeni, autoritatea președintelui încetă. Peste publicul din tribună trecu un fior mai puternic decît al celor mai sincere și mai avîntate momente de elocvență.

Acela care provocase această spontanee manifestare a tuturor sufletelor era un ofițer bătrîn, cu părul și barba albă ca zăpada, care, liniștit și sfios, căuta să se strecoare prin mijlocul acelor cari-l strîngeau din toate părțile, îi apucau mîinile, îl sărutau pe obraji.

Generalul Lambru, deputat al Bucureștilor, se întorcea de pe cîmpul de luptă.

Îl știam toți ca pe un vechi și bun militar, din aceia pentru cari forma, sfînta și blăstămata formă, nu e un mijloc de a birui pe dușman, cum nu e un mijloc de a iubi și a însufleți pe soldați. Îl știam ca pe un bun tovarăș pe cărările, cînd mai triste, cînd mai vesele, ale vieții. Îl știam ca pe un spirit pătrunzător mergînd drept la miezul lucrurilor și, în această viață politică plină de atîta solemnă ipocrizie, nu o dată întregi psihologii sau întregi situații erau formulate tăios, în cuvinte ce mergeau drept la țintă, de acest glumeț cu adînc înțeles.

Dar războiul ni-a vădit în el eroul. Cel adevărat, nu cel de paradă. Ca și în Cameră, înaintea generalului veteran răsăriau realitățile, și el vorbia cu dînsele tot așa de simplu, dar tot așa de tăios. Avea vorbe bune pentru cei buni, adevărați copii ai lui, prețuiți fiecare numai după merit, și pentru cei răi cele mai teribile hotărîri. Și, cînd, pe podul dunărean, în Valea Prahovei, spre Olt, oamenii vedeau pe acest frumos ostaș bătrîn, absolut indiferent la primejdia persoanei sale și invulnerabil, tocmai pentru aceasta, ei aveau aceiași simțire neînvinsă ca a strămoșilor lor țerani față de hatmanii și spătarii de pe vremuri, cărunți, cucernici și grozavi, cu cari samănă așa de bine la față.

Ziua de 12 decembre va fi socotită printre zilele mari ale Parlamentului român. Nu pentru că s-a rostit un discurs răsunător, nici că pentru că o schimbare s-a produs în rangurile de sus ale vieții politice printr-o dibace lovitură, ci pentru că întîiași dată un general biruitor a venit în sfatul țerii și, modest, tăcut, s-a așezat fără un gest, fără o frază, lîngă colegii săi.

15 decembre, 1916

JERTFA AGONISITEI NOASTRE

Prin scrisele marturilor străini, prin spusele pribegilor știm astăzi deplin ce ultimă jertfă am înfățișat străinului care înainta cu acea grabă turbată de a se hrăni, de a se îmbogăți pe care el o numește vitejie, deși elementul moral lipsește dintr-însa cu desăvîrșire. Pe cînd căpcăunii moderni năpădiau drumurile cu bandele cavaleriei lui hămesite și proclamațiile bombastice anunțau oștașilor lihniți că s-au rupt în sfîrșit lăcățile țerii unde curge lapte și miere, din toate părțile orizontului se înălțau și alte flăcări decît ale răzbunărilor străinului, și, cînd soldații noștri, părăsind locurile unde se născuseră, aruncau către dînsele o ultimă privire înduioșată, ei nu vedeau alta

decît norii negri ai focului care, peste ţinuturi întregi, făcea întunerec în mijlocul zilei.

Ardeau prin voinţa noastră, hotărîtă şi neînduplecată, sondele de petrol, depozitele licvidului scump, ardeau hambarele şi clădăriile de grîne.

Făcîndu-şi cruce, ca pentru o lungă despărţire, ţeranul ostaş trecea înainte. Trebuia să fie şi aceasta ; ei bine, fie.

Cînd Belgia năvălită de şefii, mai nobili, ai aceleiaşi bande care şi-a adus aci toţi pîrlacii, pierdea, sub bătaia necruţătoare a tunurilor şi prin puterea nebiruită a celor din urmă descoperiri himice incendiare, biserici, monumente, biblioteci, aceia cari avuseră pînă atunci în ele cea mai mare mîndrie naţională, căci naţia cheltuise pentru dînsele din adîncul timpurilor cele mai mari sforţări şi tragerea de inimă cea mai devotată, îşi întăriau, îşi încremeneau sufletul prin conştiinţa că nu se putea o jertfă mai mare pentru Patrie şi viitorul ei — şi că au dat-o.

Cînd acum o sută de ani Napoleon intra în Moscova, crezînd că-l aşteaptă în imensul oraş adăpost liniştit pentru aspra iarnă rusească, Rostopcin orîndui fără mustrare de cuget arderea acelor comori care erau pentru orice rus, nu artă, nu istorie, ci religie. Şi oamenii din popor care vediau prăbuşindu-se secularele splendori ale Kremlinului n-aveau o clipă îndoială asupra datoriei care se îndeplînea : sfînta Rusie ceruse ce i se cuvenia.

Împrejurările au făcut ca această ţară bătută de necontenite primejdii să poată da înainte de toate bobul de grîu smuls pămîntului cu toate energiile unei rase ; natura ne-a dăruit în ultimii ani, ca o răsplată datorată pentru cîte le-am îndurat, păcura ieşită din topirea în adînc a pădurilor din alte vremuri. Atîta bogăţie de azi era acolo, atîtea făgăduieli ale bogăţiei de mîne... Dar duşmanul nu trebuie să-şi atingă scopul, să-şi facă saţul, să-şi hrănească lupta. Şi ostaşul român a văzut fără părere de rău, ci cu mîndrie, cu încordare nouă a sufletului acest prăpăd pe care voia noastră îl dezlănţuise.

Căci ce alta-i mai rămăsese a da pentru răscumpărarea şi întregirea Ţerii ?

22 decembre, 1916.

REÎNTREGIREA ISTORICĂ

Unul din marile daruri sufleteşti ale acestui război crîncen va fi reîntregirea istorică a popoarelor. Prin aceasta înţeleg acea întoarcere la împărtăşirea cu trecutul, acea tovărăşie necontenită, văzută aproape, cu strămoşii prin care sînt chemate — şi răspund la apel — nu numai toate puterile de astăzi ale fiecărui neam, dar şi tot ceea ce pînă în fundul veacurilor poate fi un mijloc de îmbărbătare şi de îndemn. În faţa duşmanului nu stau, pentru a se împotrivi pînă la ultima sforţare, toţi aceia care în prezent înfăţişează naţiunea, ci şi toţi cei cari au înfăţişat-o pe rînd şi a căror faptă, a căror muncă, suferinţă şi glorie nu e numai obiect de pomenire în şcoli şi de inspiraţie pentru scriitor şi artist, ci *putere,* putere vie şi aşa de adevărată ca a ostaşului tînăr care trage glontele ucigaş împotriva călcătorului de drept şi năvălitorului de ţeri.

Ceea ce impresionează încă mai mult e că popoare care, din motive politice actuale, fuseseră aduse a se despărţi de un trecut în scormonirea căruia vedeau o primejdie pentru cuceririle îndeplinite prin revoluţii, şi popoarele acestea aleargă la acele morminte pe care bunicii lor revoluţionari, atei şi duşmani ai eroilor, le deschiseseră pentru a spulbera din ele cenuşa regilor şi a luptătorilor. Privelişte pe care o dă azi Francia este şi supt acest raport o mare şi folositoare învăţătură pentru lume.

Fusese deprinsă a începe toate de la 1789. Atunci s-a risipit întunerecul, atunci s-au aşezat bazele nezguduite ale epocei moderne. Atunci superstiţiile şi tradiţiile au făcut loc binefăcătoarei raţiuni. Ce a fost mai înainte nu poate servi decît obscurantiştilor şi pretendenţilor în căutare de mucede tronuri. Şi iată că, astăzi, pe cînd mulţimile înarmate se strîng împrejurul preoţilor şi statuile mutilate ale Madonelor se aşează, păzitoare ale oştirilor, lîngă fişiile rupte ale steagurilor, se prezintă Franciei spre menţinerea şi întărirea moralei publice sărbători de fiecare săptămînă, lupte din trecutul regal şi, după adorarea Ioanei de Arc, avem ziua lui Clovis [37], vechiul botezător barbar, şi a intrării în Paris a bunului prinţ zîmbitor Henric al IV-lea. [38]

Cine se uită de aproape vede și aici ceva asemănător. Prea am crezut și noi că de la 1848 încep toate, cel mult cu prefața mișcării de la 1821. Acuma prin lupte mari am trecut și lupte lungi și tot așa de mari ne așteaptă. Gîndul mi se duce atunci la marii luptători. În suferința noastră grozavă alergăm la cei cari grozav au suferit. Fiecare cuvînt despre dînșii e pentru noi ca vestea despre sosirea unei noui puteri războinice. Și astfel cei pe cari de atîta timp îi depărtasem prin uitare vin lîngă noi așa de aproape încît pare că intrăm în umbra lor. Ștefan cel Mare e desigur mai *actual* decît ultimele alegeri. Și acestea sînt schimbări morale care *rămîn.*

22 decembre, 1916.

DATORIA CEA DINTÂI : INIȚIATIVA

E mai mult de lucru azi decît oricînd. Dacă ar fi numai acel front de onoare, azi, de răzbunare și de refacere mîni, care cheamă pe orice om în stare să reziste asprimilor naturii ținînd în mînă o pușcă pentru dușmanul care ni-a călcat pămîntul ! Și aceia însă cari nu pot face acest lucru, cel mai mare și cel mai nobil, au o chemare în zilele pribegiei și pregătirii, care nu trebuie să fie și ale descurajării și fugii prin lumea largă : *ajutorul, prin tot ce știu și prin tot ce pot, al fraților lor.*

Pentru aceasta cu toții nu sîntem prea mulți, și nimeni dintre noi nu e prea slab. Și cel din urmă cuvînt, cea din urmă mișcare a fiecăruia poate să fie o contribuție la îndeplinirea acestei datorii.

[...] *A trăi pentru tine și fie măcar pentru familia ta, și nu pentru toți ceilalți, e astăzi una din acele crime morale cari descalifică pe un om pentru totdeauna. Acela care s-a izolat astfel pe sine dintre alții, prin egoism, merită ca, o viață întreagă, să fie izolat de toți ceilalți, prin dispreț. Căci el a fost un dezertor mizerabil al datoriei sale sociale și naționale, care și-a lăsat tovarășii neajutați în luptă, răniții neîngrijiți și morții neîngropați.*

Atîția vor striga însă : dar ce putem noi face ? Cine ni-a dat ordinul, instrucțiile și mijlocul de executare ? Ce face administrația, ce face guvernul, ce fac toți aceia cari ei trebuie să găsească și să îndrumeze energiile ?

Cunosc și eu acest strigăt, și i-am răspuns aiurea. Fiecare organism politic e o mașină alcătuită pentru un anume scop. Dacă răsare alt scop, trebuie să încerci a o adapta pentru dînsul. Dar dacă totuși nu merge, dacă resorturile nu pot funcționa altfel, dacă în mișcările ce încearcă, piese se desfac și se pierd, ei bine, trebuie să faci ce se făcea înainte de inventarea mașinei, care e Statul cu toate ale lui. Să lucrezi singur, să-ți regăsești inițiativa pe care o sacrificaseși aceluia care azi nu mai poate răspunde la nevoile zilei. [...]

Spun lucrurile acestea nu de altceva, dar un ziar anunță că ieri au murit de foame pe străzile Iașului, pline de blănuri scumpe, doi pribegi cari aveau desigur mămăligă în satul lor, dar n-au vrut, ca atîția domni mari, să stea supt ordinele străinului și veniseră aici poate ca să moară pentru patrie, deși nu într-un colț de stradă ca niște cîini flămînzi...

25 decembre, 1916

SPRE ALTĂ ARMATĂ

Între alte urmări ale războiului de față, care pune pentru întâia oară în mișcare toate resorturile, în mare parte necunoscute sau rău cunoscute, ale uriașelor societăți moderne, va fi și aceia de a preface războiul însuși în elementele care conlucrează la dînsul. Propaganda teoretică, oricît de elocventă și de harnică, nu putea face ceia ce face privelîștea însăși a lucrurilor.

De pe urma Prusiei de la 1806 s-a răspîndit în toată lumea crezul, îndreptățit ca morală socială și națională, că o armată nu e o ceată de specialiști cu leafă, care nu face alta decît să aștepte războiul și să-l poarte, care se gîndește numai la război și se folosește numai de pe urma lui. O armată este o nație în arme. Și pacifiștii încuviințau și ei noua teorie, fiindcă, ziceau ei, războaiele vor fi mai rare, mai scurte și mai puțin cumplite, de vreme ce atîta lume va fi amestecată, cu toate interesele ei, în marile frămîntări ale luptelor.

Se întîmplă însă supt ochii noștri altfel. Mîniile popoarelor unele împotriva altelor aduc elemente de sentiment care erau necunoscute specialiștilor militari pe viață, gata totdeauna să se cruțe, ca niște colegi cari slujesc supt alte steaguri, astăzi, dar fac tot o meserie. Complicația războaielor de milioane, din care e așa de greu să se descurce cineva, le face mult mai lungi decît celelalte. Și înverșunarea omului smuls de la toate rosturile lui familiare și sociale e mult mai strașnică decît a cavalerului burlac al luptelor.

Și războaiele se fac mai rău cu acești «cetățeni» rezerviști, cari se dau greu la brazdă și au nevoie de timp pentru a se simți ostași. Oricum, pregătirea lor continuă nu poate fi înlocuită prin ordinul de chemare. Și o mare mulțime de soldați greoi și nedibaci nu face cît o mînă de oameni sprinteni și isteți. Oricum practica, experiența li lipsește, spre desperarea, adeseori, a ofițerilor. Cine ar putea spune astăzi că atîtea mii de specialiști căzuți pe front în Franța n-ar fi folosit mai mult la cuptorul și la mașina lor pentru însăși apărarea națională ?

Soldații *de carieră* ai lui Napoleon al III-lea n-au fost biruiți de soldații *de datorie* ai Germaniei pentru însuși caracterul care-i deosebia, ci pentru înlesnirile pe care unii le aveau și care lipsiau celorlalți. Este evident însă că în armatele de azi a lipsit prea adesea despretul de moarte, îndemînarea, nervul soldatului care a văzut și alte lupte și în jurul căruia mai mult decît în jurul tînărului ofițer se poate strînge și reface energia tuturora.

A păstra principiul că oricine aparține Patriei întăi și apoi familiei și lui însuși și a întrebuința totuși pe fiecare numai unde poate folosi mai mult, aceasta va fi sarcina cea mare, dar și gingașă, a viitorului.

25 decembre, 1916

CĂLĂREȚII

Pe strada plină de lumea ce venise spre a se bucura de soarele acestei primăveri iernatece, insultătoare pentru durerile noastre, din mijlocul amestecului de zdrențe țerănești și de frumoase blănuri purtate prin noroi de acele ființe incorigibile pe care, ca și pe virtuosul lui Horațiu, nu le-ar înspăimînta nici ruinele lumii întregi, răsări o ceată de călăreți.

Erau puțini la număr și foarte obosiți, dar înfipți cu un fel de îndărătnicie pe căluții lor rupți de drumuri grele și iuți, cari păreau și ei că lovesc cu ciudă în asfaltul înghețat al căilor neumblate de dușman. Uniforma ajunsese foarte simplă, și sumane de țară coperiau rămășițele postavului albastru șters de soare și ploi. Căciuli mari brumării sfidau parcă lumea întreagă. Nu mai era vreo osebire între ofițeri și soldați : puștile vădit întrebuințate se țineau strîns, ca într-o îmbrățișare desperată, de spinările dîrze ale unora ca și ale altora. Nu salutau galoanele late cari împodobeau des valul mulțimii, și în ochii tuturora era ceva pe care nu l-am mai văzut pănă atunci : un fel de mînie încremenită în avîntul ei ce caută necontenit un dușman pe care nu l-a putut învinge.

Treceau tăcuți și aproape nebăgați în samă, rămășițe ale unui escadron frînt în suprema încordare pentru apărarea unui colț de țară pierdut. Nu-i ținea în samă nimeni : ce simțire mai poate fi pentru o asemenea priveliște cînd se văd răniți duși în spate și în colțuri de strade pribegi mor visînd bucata de pîne pe care mîndria lor i-a împedecat să o ceară ! Și apoi era soare cald și cer limpede,

și suferința cea grea n-a veștejit încă toată frumusețea acestei țeri odată așa de fericită.

Dacă ar fi fost însă în această mulțime un strigăt către patrie la vederea acestor aspri martiri, dacă din piepturi s-ar fi smuls florile pentru a cădea asupra lor, maiestatea acestui spectacol de mîndru nenoroc ar fi fost împuținată.

Așa însă ei veniau de și mai departe decît locul unde s-au luptat pentru ultima oară. Nu erau niște necunoscuți, căci i-am văzut de atîtea ori, aproape în același port pe aceiași căluți mărunței, cu același fulger în ochi, care n-a putut trăsni și ucide. Veniau din oastea bătută a lui Mircea bătrînul, de la Nicopolul cruciaților, din pădurile Războienilor, unde nici măiestria războinică a lui Ștefan nu-l putuse face a răzbi un dușman nesfîrșit la număr ; întovărășiseră pe Rareș vodă în fuga lui dinaintea bătăii lui Dumnezeu „pentru păcatele lui" și într-un colț de Ardeal, la răsăritul soarelui, văzuseră pe Mihai jertfit și nu-l putuseră apăra.

Iar acum ei mergeau spre viitor, spre cei de mîne sau spre cei de peste mulți ani. Mergeau spre ispășire și spre răzbunare, pentru tot ceia ce am suferit de cînd sîntem.

26 decembre, 1916.

DEVOTAMENTUL CELOR MICI

Am întîlnit pe un vechi prieten al meu. E neamț, — un neamț care știe multă carte, care a refuzat să meargă în America, unde are rude bine situate, care acum în urmă a plecat din teritoriile ocupate fiindcă nu vrea să trăiască supt nemți, cărora numele lui li l-ar fi recomandat și care, ajuns aici, a cerut să i se dea un lucru greu pe care să-l facă. Și, cum e slab, acuma e un neamț bolnav, care tușește.

Și neamțul mi-a spus ce urmează :

— Plecasem din Tîrgoviște în ultimul moment. Erau douăzeci și trei de vagoane, pline de bani — cîteva milioane —, de muniții, de profesori de la școlile militare de acolo. În gara Titu băteau tunurile dușmane de la Mătăsaru. Șeful, eroic, fugise, și de ce ar fi rămas mecanicii ? Eram o pradă de război sigură.

Atunci m-am dus după mașina care trebuia. O auzeam șuierînd departe. În Conțești era cineva care nu fugise. Plouau ghiulele năprasnic, dar aceasta n-a împiedecat pe omul nostru să lege singur mașina și să puie trenul în mișcare. Am scăpat și tot ce era cu noi a scăpat. Ce s-a făcut cu mîntuitorul nostru nu știu. Îl chema Șindrilaru.

Am căutat acest nume modest între ale celor cari s-au bucurat de România de ieri ca s-o uite azi, și nu l-am găsit.

29 decembre, 1916

TIPURI DE AZI

Cît sînt de urîte, nenorocirile își au și ele hazurile lor. Pe cînd la oamenii serioși, cari muncesc și se gîndesc, cari jertfesc și înfruntă, ele creează măreție figuri de luptători fără frică, pînă la capăt, personificări nobile ale celor mai frumoase și mai rare calități omenești, topind statui uriașe în focul luptelor pierdute și ale țerilor arse, pe omul care, sufletește, e o făptură de rînd, ele nu-l scad — căci nu se poate —, ci-l reduc, peste sfărîmăturile formelor cu care i-a înveșmîntat norocul, la ceea ce sînt în adevăr. Și atunci se vede acest lucru interesant și plin de o mare și dumnezeiască morală : din bordeiul suferințelor strămoșești răsar coloși pe creștetul cărora pare că se sprijin de sus toate speranțele Patriei, iar din mîndre case pline de toate bogățiile celei mai rafinate civilizații aleargă înspăimîntate, cu o comică zguduire a întregii lor ființi, mărunțele, livide mutre rebegite, care gesticulează și țipă,

trezind la orice spectator un rîs care-l face să uite că acest zbucium caraghios se încadrează într-un cer înroșit de flăcările incendiilor și că în fuga lui mititelul acela zguduit de toată mișelia sufletului său josnic atinge cu piciorul desculț cadavrele înghețate ale martirilor cari până la sfîrșit au stat.

Nenorocirea noastră nu putea fi lipsită de asemenea tipuri.

Iată domnul ori doamna care «pleacă în Rusia». Chiar și acuma România moșiilor și a ifosurilor sale a devenit, cum făgăduia și Falkenhayn pentru asemenea fantoșe, un «loc puțin confortabil». Blănurile și catifelele se pot murdări prin contactul cu mizeria pribeagă care se îngrămădește. Ca să joci cărțile de la miezul nopții înainte, nu mai este lumină electrică. Furnizorii, îmbulziți de comande, nu mai servesc la timp. Ca să ai o consumație delicată, trebuie să aștepți norocul unui curier diplomatic. Și comunicatul nu sună tocmai ca o invitație la bal. Atunci, — îți aduci aminte că un văr al patrulea a scris un articol contra germanilor și, cum ești sigur că vei da cu ochii de el, hai la pașapoarte, la depozitele Băncii Naționale, unde poți zice că ai lăsat și manuscriptele cugetării tale, și la zaraful care, vai, a crescut prețul rublei.

„D-ta ce te faci ? Cînd pleci ? Să cerem guvernului un tren", strigă viitorul emigrant, care vede înaintea ochilor, nu ieri care și ele se luptă și sufăr și au bucuria de a adăposti musafiri — și ce pretențioși musafiri ! — care se poate închipui, ci otelurile de lux ale amintirilor sale de odinioară, confortul pensiunilor de familie pentru milionarii exotici, listele de mîncare potrivite pentru toate gusturile, teatrele, concertele, balurile gata să primească în valuri de lumină și de muzică pe nobilul domn levantin care binevoiește a-și tîrî pînă acolo urîtul trîndăviilor sale. *Mon cher*, trebuie reluată viața, odată ce «lovitura» n-a izbutit. În urmă, sînt doar acele milioane pe care natura le-a sortit ca să sprijine greul vieții pentru alții, cei cu delicatețe ereditară. Ion va păzi casa de nemți, se va tîrmozi cu dînșii, îi va răpune, căci are spinarea bună și nu moare, ghiorlanul, cu una cu două, și apoi, cînd arcurile de triumf vor fi gata, el ne va înștiința cînd putem face,

conform programului, întrarea triumfală în costumul lui Mihai Viteazul. «Poftiți, cocoane»...

Cel mai mare despreț pentru persoanele care-și duc curcile și vasele de toaletă în Rusia îl cere însă acela — sau aceia — care «rămîne». El e informat că germanii, — cari, și pentru acestălalt tip, neapărat vor veni, — sînt persoane delicate, cari știu să recunoască deosebirile de educație și dau dovadă de un *savoir vivre* extraordinar. Evident că vor pedepsi pe toți aceia cari-i vor fi supărat cu arma sau altfel, dar e «dreptul cuceritorului». Ce ar putea face însă unor oameni cari au dat dovadă totdeauna de o perfectă măsură în toate, deci și în politică, și cari mai au și doi veri rămași la București, plus cîteva rude sărace care au scris continuu în foile plătite de dd. Czernin și von dem Busche [39] ? *A tout seigneur, tout honneur*, toată cinstea cui se cuvine... Fără a mai pomeni că guvernul nú e bun, și atunci, dacă germanii ar face doar altul, recurgînd la bunăvoința care n-au fost destul de apreciate ?

În jur o țară luptă de moarte, real, serios, tragic. Pe scena vanităților, care s-a restrîns treptat, o comedie, veche și tristă, cu depărtate origini fanariote, continuă. Două paiațe se agită, sărind și ciripind. Pe pieptarele lor albe este însă o picătură de sînge care n-a curs din vinele lor... Și cei cari o văd nu mai pot rîde.

30 decembre, 1916

VITEJII NOȘTRI

Și în societățile cele mai democratice, numele mari pe listele de morți și răniți fac pe oricine să simtă mai multă încredere în izbîndă prin prețul sacrificiului ce s-a adus. Cînd numele lui Dumitru Golescu, *voluntar soldat*, în vrîstă de *39 de ani*, s-a întîmpinat între ale căzuților din ultimele zile, un fior va fi străbătut multe suflete. Un șir

întreg de străvechi viteji va întîmpina în lumea unde ostaşii se încunună cu lauri veşnici, cari nu cresc pe pămînt, pe voluntarul din 1916. Dacă Goleştii din 1848 au dat spectacolul unor vieţi de continuă încordare pentru ţară fără nici un alt gînd decît acesta, fără grija de sine sau de ai lor, dacă Dinu Golescu a fost cel dintăi boier care ni-a tălmăcit nevoia prefacerilor după pildele Apusului, dacă fratele său Iordachi a ştiut fără şcoală să ajungă un adînc cercetător al graiului românesc, — din depărtările trecutului eroic umbre ostăşeşti răsar astăzi, — a lui Ivaşcu din Goleşti, luptător şi pribeag, a lui Albu din Goleşti, mort întru apărarea Domnului său învins, cum scrie în slove şi chipuri pe piatra de mormînt de la Vieroş — ; ele răsar bucuroase pentru a spune strănepotului că s-a făcut, printr-o astfel de moarte, vrednic de dînşii.

Cînd va veni vremea să ştim cari sînt boierii noştri, îi vom căuta, nu în vechile arhontologii mucede, ci în lista acelor ce s-au jertfit pentru păstrarea de astăzi şi mărirea de mîni a României.

Un comandant de stat-major, locotenentul-colonel Iacobini, a rămas şi el pe cîmpul de luptă.

2 octombre, 1916

•

[...] Căpitanul Carp a căzut în tranşee în momentul cînd, fără frică, supraveghia mişcările duşmanului ; un glonte i-a pătruns pieptul omorîndu-l pe loc.

Cineva care a văzut între patru simple scînduri corpul tînărului erou păzit de soldatul care-l aducea acasă a aflat înduioşătoarea poveste a silinţelor cheltuite de dînsul pentru a nu lăsa între străini pe acela care fusese comandantul său.

L-a încunjurat cu crengi şi cu pînză de cort şi astfel, înhămîndu-se la această povară iubită, l-a dus zece kilometri. L-a suit apoi, contra tuturora, pe un cheson şi nu s-a liniştit decît atunci cînd l-a înfăţişat colonelului. «În ţară străină nu-l puteam lăsa !»

7 octombre, 1916

•

[...] A murit şi un capelmaistru. «Neamţul» Otto Pursch a fost urît deseori de mulţi pentru numele său. Moartea sa pe cîmpul de luptă a fost singura sa dezvinovăţire. [...]

Într-o foaie un prieten plînge cu duioşie pe locotenentul Gheorghe Haneş.

Era în adevăr un mîndru ofiţer, amorezat de cariera sa. Cu temperament de scriitor el a hrănit talentul său cu o cetire bogată şi aleasă. Partea morală a rostului unui militar îl interesa îndeosebi şi lucrările sale erau menite nu numai să facă între civili un mai puternic curent pentru armată, dar să crească şi virtuţile acesteia. Doria din suflet ceasul cel mare, care trebuia să ceară şi sacrificiul lui.

•

Gheorghe Skarlet, avocatul din Iaşi, care a fost bucuros să moară pentru România ca ofiţer în rezervă, era un nemulţămit şi un nerăbdător. Firea lui aprinsă îl împiedeca să caute cu linişte un drum de îndreptare pe care să nu-l părăsească niciodată. Dar n-a fost în viaţa lui de publicist politic o singură uşă la care să nu fi bătut cînd credea că ea închide o speranţă de mai bine.

11 octombre, 1916

E rănit şi locotenentul de rezervă Al. Zagoritz, arhitectul Zagoritz, cunoscut prin solide studii asupra arhitecturii româneşti.

E o familie bine înzestrată. Un alt frate, funcţionar la Arhivele Statului, Zagoritz, e unul din cei mai pricepuţi şi harnici reprezentanţi ai ştiinţei nouă care pune necontenit în legătură pămîntul şi omul, geografia şi istoria. Pentru o carte minunată despre tîrgurile prahovene a luat în anul acesta chiar un premiu al Academiei.

Un al treilea «dispărut» ! e căpitan în armata activă. Şi vom spune că puţini ofiţeri din armata noastră cunosc aşa de bine trecutul nostru militar ca dînsul şi încă mai puţini ştiu să scoată din el acele învăţături prin care se poate afla cum trebuie apărat, după nevoile geografice,

calităţile locuitorilor şi tradiţii milenare, acest pămînt. Studiul lui Zagoritz despre luptele lui Mihai Viteazul cu polonii în valea Buzăului la 1600 sînt un model de cunoaştere a izvoarelor şi de inteligentă interpretare a lor.

Cîte greşeli n-ar fi fost evitate dacă această ştiinţă a *războaielor* noastre ar fi fost un element de chibzuială pentru toţi...

Urăm lui Alexandru Zagoritz să-i fie grabnică şi deplină însănătoşirea.

14 octombre, 1916

În retragerea de la Jiu, generalul Dragalina a încheiat forţele sale supraumane vărsîndu-şi sîngele pentru ţara şi neamul său.

Acest bănăţean, rudă a profesorului care ni-a dat singura Istorie a Banatului Severinului, acest urmaş de grăniceri, ostaşi din neam în neam, lupta până în clipa cînd rana l-a scos din rîndurile pentru ceia ce alţii cunosc abstract, iar el vedea aievea ca scop apropiat : liberarea robilor din însăşi semînţia sa.

15 octombre, 1916

Un ofiţer de rezervă, unul din fraţii Pătrăşcoiu, aşa de mult amestecaţi în mişcarea cooperativă gorjeană şi în noua renovare economică a Ţerii, a făcut o ispravă din acelea care trebuia trecută alături de victorii în comunicatul oficial.

Sublocotenentul, cu cei cîţiva oameni ai lui, a luat două baterii de obuziere de 105 la Jiu şi a şi început a împroşca din ele pe duşman.

A făcut minunea fiindcă era *pe pămîntul lui.*

18 octombre, 1916

A fost înaintat general pentru vitejie colonelul Scărişoreanu [40], un vechi prieten al acestei foi.

Tunurile de la statuia lui Mihai Viteazul au fost luate, după mărturisirea unui ziar, de alt vechi prieten al „Neamului Românesc", maiorul Raicoviceanu, care zace rănit.

Rănit e la Focşani şi credinciosul nostru colaborator, locotenentul în rezervă Lascarov Moldovanu [41].

Nu putem avea o mai mare bucurie decît că oriunde se face jertfă devotată pentru ţară găsim la locul întăi pe aceia cari s-au format la mica noastră şcoală de înnoire sufletească.

19 octombre , 1916

Încă unul a căzut dintre acei cari trebuiau să trăiască. Mihai Săulescu [42] avea printre versurile lui atîtea care erau de cea mai bună ţesătură. Să fi avut tot aşa de puţin caracter ca alţii, azi, în locul ranei de la piept, ar avea însigniile devotamentului său pentru... sănătatea şi viaţa proprie.

O, dacă acei ce se duc n-ar fi lăsat pe toţi cei ce rămîn !

11 octombre, 1916.

FAPTE

Bolnav greu, Nicolae Filipescu [43] află de splendidul asalt al colonelului Broşteanu [44] care în sunetul muzicii a frînt rezistenţa unui îndărătnic duşman. Şi el mai aude că ofiţerul superior care în cele mai grele zile ni-a dat o picătură din îmbătătorul elixir al gloriei, e rănit într-un spital.

Acest spital l-a căutat pretutindeni. Cu o nespusă bucurie l-a aflat. Şi atunci a trimes rănitului glorios o telegramă în care «cu lacrimi îl îmbrăţişa», — pe ofiţerul necunoscut lui.

*

Un copilaş cade cu capul zdrobit de bombele briganzilor. Fratele lui, un dispensat, nu-l plînge prea mult. Ia

condeiul şi cere a fi primit între aviatori pentru a putea plăti cîndva această sfîntă datorie faţă de memoria mortului.

Şi mîni va căuta în largul aerului, setos de cea mai dreaptă răzbunare, pe asasini.

9 octombre, 1916

SCENE

La masa de restaurant scump, două grupe de tineri. Sînt tocmai la vîrsta acelora cari ar trebui să sîngere pe front, alături de flăcăii satelor.

Gătiţi ca de bal, cu cărarea aleasă ca de coafor, în atitudinea unor persoane care au o singură grijă : să nu se «şifoneze».

Privesc ţanţoşi în dreapta şi în stînga. Vorbesc tare. Rîd cu hohote. Unul înfăţişează pe nu ştiu ce colonel de care şi-ar fi bătut joc.

Raze de soare cald vin pe fereastră. Afară pare că e luna lui mai, înăuntru ai zice că e cea mai aurie linişte.

Şi aş fi vrut un singur lucru : să răsară pe prag un soldat rupt şi pătat, cu focul luptelor în ochi, cu sîngele luptelor pe dînsul...

Să răsară înaintea celor patru inconştienţi...

*

Cineva povesteşte această scenă :

Răniţii ies de la spital. Băieţaşul cu coşurile e lîngă dînşii. Şi ce struguri frumoşi ! Dar bani — nu sînt.

Şi copilul dăruieşte aceşti struguri, cari nu sînt ai lui şi pentru cari va munci.

*

Şi pe acestălalt l-am văzut, trecînd : învăţătorul de odinioară, simplul soldat, sergentul din vechea şcoală de la Bistriţa, generalul căzut de schija duşmanului.

Carul funebru mergea între ofiţeri şi de jur împrejur se făcea pe stradă tăcere, — o mare tăcere respectuoasă.

Numai cît în jurul corpului aceluia care a fost generalul David Praporgescu [45] ceva lipsia, între atîţia ofiţeri nu era poate unul care să-l fi văzut căzînd, care să ştie deci cum moare un general român.

*

O splendidă trăsură cu doi cai focoşi.

Pe capră conduce un domn preocupat de mişcările elegante ale animalelor sale, iar lîngă el un altul masiv şi surîzător, — triumfă !

*

[...] Şase tunuri turceşti model 1905 sînt expuse la picioarele statuii lui Mihai Viteazul.

El ştie ce e puterea turcului, dar mîna lui înarmată îndreaptă şi acum, pentru un nou avînt, Ardealul.

7 octombre, 1916.

Un general povesteşte.

Numai pe bombele tunurilor nevăzute se supără ai noştri. Le numesc «năpăşti». Dar s-au deprins a glumi şi cu ele. Ca şi pentru ostaşii de la 1877, ele sînt purcelele duşmanului.

Una a căzut lîngă mine fără să explodeze. Soldatul de alături s-a uitat lung la prezentul duşmanului, apoi, mijind a rîde, mi-a spus :

— «Înaintea d-voastră, d-le general, n-a îndrăznit să crape purcica».

*

La biserica Stavropoleos. Tocmai s-a mîntuit, de pictorul Norocea, spălarea frumoasei picturi din secolul al XVIII-lea.

Germanii au şi vizitat-o. Floarea unei coloane e ruptă de bombe, geamuri sparte se văd aproape şi aşchii de fier au stropit măiastra inscripţie de deasupra uşii.

Kultur !

*

Vorbesc cu unul din glorioşii răniţi sîrbi ai luptelor mai vechi.

O femeie se desface din mulţime, o femeie din popor, o servitoare.

— Dumnealui e ofiţer sîrb ?

— Da.

Şi, prietenește, frăţeşte, între căpitanul decorat şi această biată femeie se desfăşură o convorbire în care focul e în ochii ei şi în ochii lui lacrimi. Era vorba de Serbia.

8 octombre, 1916

De azi-dimineaţă am atîtea informaţii încît pare că am primit zece generali şi o sută de diplomaţi în odăiţa mea. Din toate colţurile orizontului mi s-au adus ştiri, multe, exacte — şi grozave.

Trebuie să mărturisesc că de la o vreme nu mai rezişti. Eşti copleşit, strivit de această desperare care strigă şi se agită.

Şi totuşi acuma e atîta linişte în sufletul meu...

Un ofiţer, un adevărat ofiţer mi-a spus două vorbe.

Mi-a spus atîta că : *el crede*. Şi-mi ajunge.

16 octombre, 1916

Steaguri pretutindeni, plouate, şterse.

Sînt eu singurul care le văd ?

Şi oare steagul n-are menirea de a fîlfîi bucuros, proaspăt, curat în cele douăzeci şi patru de ceasuri după victorie ? [...]

(Conferinţe ţinute elevilor şcolii militare)

[...]

II. LUPTA

Am văzut ce viaţă grea, mult mai grea decît a noastră de acum, au avut-o strămoşii, de la cei mai îndepărtaţi pînă la părinţii părinţilor noştri. Dintre cîte societăţi omeneşti au trăit vreodată, puţine au avut de îndurat atîta cît au avut înaintaşii noştri. N-a fost măcar, la mijloc, un veac de linişte, în care să ni putem întrebuinţa toate puterile sufletului la creaţiune, ci necontenit a trebuit să împiedecăm distrugerea pornită contra fiinţei noastre înseşi.

Dar fiecare suferinţă a crescut comoara puterilor noastre. Fiecare zi rea a fost spre binele nostru. Şi n-ar fi putut să ne bată soarta mai tare decît dacă, dîndu-i hotare sigure, ni-ar fi făcut cu putinţă o bună viaţă fără griji şi fără lupte.

Şi alţii se laudă cu primejdiile de care au fost încunjuraţi şi care i-au întărit, i-au *educat*. Ratzel [46], unul din acei învăţaţi cari nu s-au izolat de lume pentru a fi oameni de ştiinţă, ci au înţeles că ştiinţa porneşte din nevoile omeneşti, se hrăneşte din ele şi se îndreaptă, harnică şi iubitoare, spre ele pentru a le mulţămi, a spus, într-o cărticică pentru poporul său, că nici unui fapt n-are să-i mulţămească mai mult decît aceluia că la nici o graniţă nu era, pentru germanii lui, un prieten sigur, ci că pretutindeni se întîlnia sau ameninţarea sau măcar nesiguranţa. Aceasta i-a învăţat să facă aceia ce astăzi n-au făcut : să-şi recunoască şi să-şi pregătească toate puterile fără a lăsa ca măcar o fărîmă din ele să se piardă, prin trîndăvie sau lipsă de organizare.

Primejdia noastră a fost dascălul nostru. Azi ni se mai dă o învăţătură. Să nu ne căinăm, ci să spunem mai degrabă : binecuvîntate fie greutăţile, piedicile, suferinţile de azi, fiindcă asemenea nenorociri vor trebui neapărat să ne facă a pune în luptă toate puterile unui neam întreg !

Ne putem întreba însă acum : în asemenea împrejurări, cum a putut oare această societate omenească să dureze în formele ei naționale fără ca vreunul din valurile care au lovit-o, au și acoperit-o de atîtea ori, să-i fie mormîntul ?

Doar au căzut țeri mai vestite și mai mari. A perit Bizanțul și a perit Polonia. Roma cea nouă din Orient a dispărut, nu de puterea turcilor osmanlîi — o biată bandă de barbari din stepă —, ci tocmai de iluziile ce-și făcea în tăria unor ziduri rău apărate și în ajutorul unor prieteni nepregătiți pentru aceasta. Polonia, țară de trei ori mai mare decît vechile noastre Domnii, n-a dispărut măcar prin război — căci mai tîrziu a venit numai Koszciusko [47] ca să-i proclame, la capătul unei nobile lupte, sfîrșitul —, ci printr-o formalitate diplomatică, prin iscăliturile și pecețile unui protocol, care nu însemna o glorioasă înfrîngere, ci o înjositoare necinste [48]. A dispărut ca să nu se ridice pînă la simulacrul de azi, cînd duioasa Austrie și onesta Prusie, asasinii de acum o sută cincizeci de ani dezgroapă pe victima lor pentru a vedea dacă n-a rămas cumva în buzunarul ei... o armată [49].

O împărăție, un regat s-au șters astfel din rîndurile statelor. Și noi, mai mici, mai puțini, neajutați de nimeni, de ce ne-am ținut, cu toată întregimea absolută, *metafizică*, a nenorocirii, și anume două mii de ani măcar, ceia ce trebue strigat necontenit în urechea sperioșilor de cinci luni, cari, astăzi, demoralizează națiia pe care soarta a lovit-o, — pentru că experiența istorică *românească* nu li e mai lungă adesea decît a lor și a părinților lor ?

Unii, cei mai mulți, vor spune : pentru rezistență, pentru biruință trebuie doar soldați mulți, arme destule, iar, ca șefi, odinioară arhangheli trăsnind cu paloșul, iar azi isteți ingineri militari.

Da, numai cît, pentru ca soldații să nu fie pentru lagărele de prizonieri, armele pentru prada de război, iar șefii numai pentru viitoarele considerații strategice ale istoricilor de războaie pierdute, se cere ceva : un suflet.

Strămoșii noștri l-au avut : tare, luminos, neînfrînt. Să vedem înșeși elementele din care s-a alcătuit.

Dar, de la început, să fixăm un principiu general. *Tari sînt acele societăți omenești la care există în fiecare un sentiment mai puternic decît grija de sine însuși, iar acelea*

la care grija de persoana sa, de familia sa, de averea sa a fiecăruia primează, acelea sînt societăți slabe, dacă nu chiar condamnate. Fiecare om e dator să raporteze suferința lui la binele sau la răul societății întregi din care face parte, iar nu starea întreagă a acestei societăți la suferința lui.

La început a fost la poporul acesta al nostru o nestrămutată credință în Dumnezeu. [...]

A venit apoi și altă vreme, în care sufletul de acțiune al nostru a luat alte forme, pentru *acei cari mergeau cu încredere și cu loială credință față de Voevod, de domnul oștirilor, de căpetenia războinică a Statului.* Minunatul paloș al lui Mihai ori cumpănita sabie a lui Rareș înseamnă această fază nouă în dezvoltarea puterilor noastre sufletești.

Se poate vedea chiar în viața celui din urmă momentul precis cînd cele două curente se amestecă.

Turcii au venit, mulți, mai mulți decît dînsul, pe vremea cînd o sută de mii de oameni însemna mai mult decît uzine întregi puse pe roate și servite de milioanele meșterilor fără vitejie, cînd armata era o grupare sufletească, nu o organizație industrială. Boierii au părăsit pe căpetenia lor, fiii simțind în ei oboseala părinților cari luptaseră supt Ștefan. Moldova întreagă a fost cucerită de Soliman-cel-Măreț [50], și Vodă cel cu suflet tare a trecut în Ardeal, unde am mai fost o dată cu sabia și unde, revenind mîne și cu înțelepciunea, vom ști să rămînem. Mergea să se închidă în acea cetate a Ciceului [63] înaintea pietrelor căreia vă veți opri atunci, mîne, cu admirație și pietate.

În cale s-a oprit la mănăstirea Bistrița, din munți, lîngă Piatra și acela care răspundea polonilor trufași de izbînda de la Obertyn [52] : «Dumnezeu e cel care m-a biruit, pentru păcatele mele», a căzut plîngînd înaintea icoanelor și nu s-a sfiit s-o spuie pe urmă fățiș într-un act solemn. Aici e încă omul care se vede numai din mila lui Dumnezeu. Dar, cînd se va fi dus la Constantinopol, pentru a porni din nou, pe largi aripi sigure, către cuibul său din Moldova, el va scoate acel mare strigăt de hotărîre pe care-l citam și altă dată din acest loc, pentru alt auditoriu : «Voiu fi ce am fost și mai mult decît atîta». Omul începe să se vadă și pe el însuși, puterea, talentul său ; el începe a recunoaște pe

Dumnezeu, nu afară de dînsul, ci în lăuntrul său chiar, ca putere activă și creatoare. Și ostașii cred și ei că este așa. În Voevod văd pe arhanghel, care și el e numit în vechea terminologie slavonă tot Voevod — Mihai al nostru trecînd astfel în grai alături de marele Voevod ceresc al cărui nume îl purta.

Am intrat, de la un timp, în legătură cu lumea apuseană, care în noile ei forme de cultură modernă vorbia de drept și de dreptate, după datinele mîndre ale Romei. Puterea acestei convingeri că oricine se sprijină pe drept e la locul lui și că nimeni nu poate birui fără steag de dreptate ne-a întărit din nou față de noile primejdii și nenorociri care veniau asupra noastră.

Iată-l pe bătrînul Voevod Brîncoveanu ridicat din scaunul său domnesc asupra Paștilor chiar, în ajunul voioasei sărbători de primăvară. Din tot ce-a avut, nimic nu i-a rămas decît carnea lui și a copiilor lui. Și pe aceștia îi va vedea murind, pînă la cel mai mic ; va vedea stingîndu-se neamul și numele său [53] Un cuvînt ar fi ajuns ca să-i scape, cuvîntul lepădării de lege, dar el n-a voit să-l rostească. Și-a pus capul, după ce căzuseră acelea ale tuturor odraslelor lui. Și n-a plîns, n-a blăstămat măcar, ci a murit senin *așteptînd*. Căci era sigur că, murind pentru drept, opera de dreptate se va săvîrși neapărat contra celor cari-i făcuseră strîmbătatea cea mai cumplită.

Și nu vom fi în stare să îndurăm astăzi suferințe, de multe ori cu atîta mai mici, în aceiași senină asteptare a lucrurilor care trebuie să fie fiindcă sînt drepte ? Noi, cari sîntem din neamul celor ce au văzut perind copiii lor în credința stăruitoare că apără pe Dumnezeu însuși în dreptatea lui, nu vom ști să salvăm onoarea unei generații și, cu dînsa, viitorul unui întreg popor, îndurînd acele dureri care se îngrămădesc tocmai pentru a grăbi pedeapsa, neapărată ?

La început am crezut în Dumnezeu care nu ajută numai, ci lucrează însuși. La puterea acestei convingeri am adaus pe aceia a încrederii în virtuțile căpeteniilor noastre și în sfîrșit a nezguduitei credințe în dreptate ca temelie statornică a lumii. În curînd, după 1700, am mai sprijinit fapta noastră de îndurare și de luptă pe încă un temei nezguduit : credința în viitorul țerii și neamului.

Prin Ardealul unde ne-a dus și acum steaua călătoare, răsăria cîte un biet preot, cîte un călugăr umil, cîte un școlar adăpostit Dumnezeu știe cum și pe unde, care cetise în cronici și în cărțile de istorie și căpătase de acolo încredințarea că toate încercările și umilințile prezentului nu însamnă nimic față de marele trecut al Romei și de isprăvile Voevozilor și că — după vorba lui Rareș, pe care n-o știau — ce a fost odată se poate întoarce. Mai mult : că *trebuie* să se întoarcă. Transfigurați ieșiseră din adăposturile unde-i ajunsese *Buna Vestire a misiunii noastre naționale*. Și atunci de pe plaiurile unde propovăduiseră un Samuil Micu, un Gheorghe Șincai, un Petru Maior, a bătut învietorul vînt de munte care, intrînd în plămînii trîndavi ai boierimii noastre fanariote, a îndemnat-o la acea luptă, în numele Patriei, al Nației, care a dus la Unirea Principatelor.

Dar, pe lîngă atîtea și atît de mari elemente de putere sufletească, moștenite, trebuie să adaug în noi, cei de astăzi, ucenicii fericiți ai nenorocirii, încă unul.

El se elaborează acum în durere : *solidaritatea deplină, neapărată între cei de sus și cei de jos, între voi, cari veți fi ofițeri, și aceia cari vor lupta supt ordinele voastre.*

Am pornit la război tot pe clase. N-am avut acea contopire sufletească prin care armata întreagă ajunge a fi un singur suflet care luptă și biruiește, căpeteniile au condus și ajutat pe țeranul ostaș, dar prea adeseori n-au fost una și aceiași ființă cu dînsul, prin comunitatea strămoșilor și unitatea misiunii de îndeplinit.

Acest mare fenomen de minunată prefacere trebuie săvîrșit astăzi.

Căci nu mai există decît două feluri de oameni : românul de treabă, vrednic de toate, și românul netrebnic, care mîne nu va avea loc la praznicul biruinței. Alte clase decît clasele morale nu le recunoaștem și, după această încercare, vom ști să potrivim și clasele materiale după valoarea morală a celor ce le vor compune. [...]

Ofițer înseamnă numai acel soldat care conduce pînă la capăt, care se retrage numai cel din urmă ca și căpitanul de corabie în ceasul naufragiului pe care nu l-a putut înlătura. Ofițer înseamnă numai fratele cel mai mare și

mai bun între fraţii săi mai mici. Ofiţer e acel care înţelege că gradul său nu cuprinde nici un privilegiu, ci e şi o onoare, dar şi o grea, serioasă şi continuă datorie.

Acestea să le aveţi în minte cînd veţi fi în războiul cel nou al răscumpărării. Să-l faceţi cu toată mintea şi cu toată carnea voastră, mai gata de jertfă decît cel mai umil ţeran. Să-i daţi soldatului tot ceia ce fără voi i-ar lipsi, iar celui ce cade pentru ţară să-i ţineţi, prin nemărginita voastră milă şi iubire, locul acelora cari nu sînt acolo ca să-l mîngîie şi să-l plîngă.

Astfel vom fi vrednici de generaţiile care au suferit atîta şi totuşi au ştiut birui : *prin toţi şi pentru toţi.*

7 ianuar, 1917.

III. MOŞTENIREA SUFLETEASCĂ

Tot ce se petrece în viaţa unui popor lasă urme. Nu numai în paginile istoricilor scrise pe baza altor lucruri scrise şi potrivite ci şi aiurea. Mai ales aiurea. Şi anume în sufletele chiar ale celor cari au lucrat şi au pătimit, cari au trecut prin beţia triumfurilor şi prin smerenia înfringerilor, cari au primit astfel întipăriri ce nu se pot şterge. Şi aceste întipăriri se transmit prin povestiri înduioşate şi mîndre urmaşilor. Mai mult decît atîta : pe cînd paginile istoricilor se fac tot mai şterse, de la a treia, de la a patra generaţie ele nemaifiind decît un material de studiu oarecare, aceste urme vii în sufletele vii, ajung tot mai puternice, adîncindu-se tot mai mult cu cît amintirile trecutului pot fi mai necesare pentru nevoile prezentului.

Şi este încă o deosebire. *În cărţi evenimentele se păstrează ca fapte : în suflete ele creiază stări de spirit.* Şi aceste stări de spirit sînt factorii de căpetenie în dezvoltarea poporului care pleacă de la dînsele şi lucrează prin mijlocirea lor.

Aceste stări de spirit le putem găsi în masele cele mari, adînci şi curate [...], care păstrează *tradiţia, deci suma tuturor acestor stări de spirit moştenite.*

Se va găsi astfel la milioanele de ţerani cari alcătuiesc şi astăzi partea cea mai mare şi mai bună a ostaşilor noştri întăi *o puternică şi indisolubilă legătură cu pămîntul pe care s-au născut şi au muncit.* Apărarea lui îndelungată, adăugirea lui necontenită cu trupurile mucenicilor din atîtea lupte au stabilit această mare şi sfîntă legătură.

Putem zice chiar că nu e neam care să aibă mai strînsă legătură decît al nostru. Aceasta întăi pentru că e un neam de ţerani — şi nu e rău. Cutare bărbat de stat, rămas acuma la Bucureşti, răspundea cuvintelor mele de grijă şi iubire pentru sate : «Mie-mi trebuie România oraşelor». Desigur că şi ea are folosul ei, şi mai ales cînd se gîndeşte cineva, ca acel om politic, de preferinţă, sau exclusiv, la noile condiţii economice ale vieţii moderne. Oraşele, cînd noi le-am făcut, cînd noi le conducem şi le dominăm, au un rol de frunte în viaţa naţională. Dar şi din acest punct de vedere satul mulţămit şi fericit trebuie să fie acolo, nu numai pentru a le hrăni, ci şi pentru a reînnoi, a împrospăta necontenit oraşele.

Neamul nostru e încă şi un neam de ţerani statornic înrădăcinaţi pe ogoarele lor. Dincolo de munte, ştim bine cînd au venit saşii, ba chiar, în atîtea cazuri, putem preciza şi cînd s-au aşezat coloniile, mai nouă sau mai vechi, ale ungurilor. Ei rămîn pe locurile lor şi le apără din conştiinţă patriotică impusă prin şcoli, din ordin oficial venit de la autorităţi, dar din instinct, nu. Tot aşa, dincolo de Dunăre, continue transmigrări au înnoit poporaţia. [...]

Cu ai noştri însă nu e tot aşa : din generaţie în generaţie, din loc în loc, afară de uşoare mişcări de la munte spre şes, oamenii au rămas la vetrele străbune. La distanţă de secole, mulţămită rezistenţei neîntrerupte, au stat la aceiaşi brazdă oameni cu acelaşi sînge, cu acelaşi grai, cu aceleaşi obiceiuri şi chiar cu acelaşi nume.

Mîne, după ce vor trece aceste săptămîni cumplite, îi vom găsi tot acolo. Vor fi răbdat fără să se încovoaie o stăpînire străină al cărei obicei îl pierduserăm de mult, vor fi adaos mormintele celor ucişi şi celor asasinaţi la mormintele, pe care le păziau de mult, ale vechilor morţi din cimitirul satului. Încercarea de a răsfira pe ţeran, care a putut izbuti aiurea, va rămînea aici zădarnică şi aceasta va întări şi mai mult legătura dintre om şi pămînt.

Aceasta nu se întîmplă decît cu foarte vechi rase. Ele singure nu se lasă împrăştiate de primejdie şi de nenorocire. Pe ruinele oraşelor italiene distruse de cutremur cei scăpaţi cu viaţă s-au adunat şi, în loc să-şi ia paşapoarte pentru vreo Argentină oarecare, unde ar fi fost binevenîţi, şi-au refăcut din lemn vechile sălaşuri. „Oameni ai pămîntului aceluia", zicea atunci Doamna Elena a lui Cuza-Vodă, despre toţi aceia cari fără frică au stat înaintea ameninţării puterilor oarbe. Iar în părţile franceze de curînd luate înapoi de la germani cutare ţeran bătrîn se apropie fără emoţie de rămăşiţele casei sale ruinate pentru a verifica elementele rămase solide şi a se pregăti de noua clădire. Numai rasele aborigene, fiii cei mai vechi ai pămîntului, primesc de la acesta, la orice atingere, puterea tainică prin care pot rezista şi rămînea şi mai departe.

De aceia îmi permit a crede că, de ar fi fost posibil faţă de greutăţile multiple ce trebuiau înfruntate, fiecare trupă trebuia aşezată în locurile pe care, nu numai că le cunoaşte mai bine, ci le iubeşte cu o mai puternică şi a tot stăpînitoare iubire, lîngă bisericuţa închinărilor sale, lîngă brazda sudorilor şi cimitirul odihnelor strămoşeşti.

Un al doilea element al tăriei noastre sufleteşti în puternicile clase fundamentale este *conştiinţa legii şi iubirea de dînsa.*

Pentru a fi legali n-avem nevoie de regulamentele, ordonanţele şi mijloacele de constrîngere de care atîrnă popoare cu mai multe mijloace tehnice, cu mai multă deprindere la munca industrială modernă, dar cu mai puţină cultură sufletească în cel mai depărtat trecut. Acest popor al nostru, de mişcări libere, capricioase în aparenţă, este cel mai strîns „legat" de anume norme vechi în care, dacă vei căuta bine, găseşti străvechile norme de drept ale Romei înseşi. Nicăiri cuvîntul *lege*, moştenire romană, de care s-au prins şi anume rituri arhaice trace pentru viaţa societăţilor, n-are o sferă mai vastă şi un sens mai profund. E şi religie şi e mai presus decît religia însăşi. Un atotputernic instinct de legalitate e o parte esenţială din capitalul chiar cu care intrăm în viaţă.

Această legalitate primordială, care numeşte crima şi toate grozăviile ei cu scurta formulă de condamnare : „fără-de-lege", poate să vă fie de mare ajutor în conducerea soldaţilor voştri. Pentru a trage tot folosul dintr-însa nu trebuie să adăugiţi însă la exemplele de ilegalitate pe care necurmat le-a dat guvernarea prin aventurieri străini. Are drept să vorbească de lege, de ascultarea faţă de dînsa, numai acela care nu se depărtează de dînsa prin nici una din faptele sale. Ofiţerul trebue să fie, şi prin faptul că pe cîmpul de luptă toate puterile, pînă la dreptul de viaţă şi de moarte se adună în el, o icoană însăşi a legalităţii conştiente, netulburată de vreun abuz, care i-ar distruge caracterul moral şi ar infecta de imoralitate şi pe soldaţi.

Mai presus de lege însă, concepţia de *dreptate*. Legea serveşte dreptatea ; aceasta creiază şi poate creia oricînd legea ; legea există numai în funcţiune de dreptate, pe cînd dreptatea poate exista şi lucra şi fără forma, oricît de necesară şi de efectivă, dar totuşi trecătoare a legii.

Poporul nostru n-a fost numai dintre acelea care au ştiut bine ce este dreptatea, ci el a şi dat-o totdeauna acelor cari aveau a face cu dînsul şi a şi aşteptat-o oricînd de la alţii, *a fost deprins să i se dea*. Şi anume : sigur, simplu, expeditiv şi practic. Făcători de dreptate, juzi, i-au fost întăile căpetenii, judeţe s-au chemat întăile formaţiuni politice, tronul a fost un Scaun de judecată, mare judecător a fost, de la început, Voevodul.

Atîţia dintre călătorii străini au văzut cu uimire şi admiraţie vechile scene de dreptate patriarhală în ţerile noastre. Puţin după 1580 francezul Fourquevaux [54] a fost, aici, în Iaşi, chiar, pe locul unde se ridică ultima formă a Palatului Administrativ, martorul judecăţilor lui Petru-Vodă Şchiopul [55], care, supt un cort de frunzar, primia zilnic plîngerile oricărui ţeran care îngenunchind înaintea lui, îşi spunea fără nici o formă scrisă păsul şi durerea, avînd siguranţa că Vodă fără zăbavă le va ajuta şi îndrepta. Iar, două veacuri după aceasta, alt francez, secretarul domnesc d'Hauterive [56] era impresionat de atitudinea simplilor săteni, cari, înaintea domnilor, după cîteva clipe de o discretă şi respectoasă tăcere, începeau a-şi

arăta pricina și năcazul cu o îimpeziciune, cu o scurtime, cu o maiestate, vrednice de Roma cea veche.

Așa au trăit ai noștri, veac de veac, în dreptate. Nu vă mirați că o pretind și astăzi de la voi și de la cei mai mari decît voi : toată răsplata celui bun, harnic și jertfitor, dar celui care nu vrea să fie bun, nici să lucreze și să jertfească, toată pedeapsa — și anume : răpede, vizibil, înaintea tuturora. Doar și Nicolae Mavrocordat, fanariotul care învățase românește și cetia letopisețele Moldovei, îndrăznia, deși străin și fără partid, să încuie, aici chiar, în beci, pe boierii cei mari cînd lucrau rău și avînd brațele deschise oricînd pentru dreptatea răzeșului, a simplului țeran. Aici nu sînt între săraci și slabi, naturi ca a negrilor din Africa Orientală germană, cari se lasă împușcați din balcon de ofițerul cuceritor cînd a băut prea mult. Totul pentru dreptate, dar în afară de dînsa nimic, e o lozincă de care veacurile au învățat pe ai noștri să nu se despartă.

Convingerile vechilor scriitori ardeleni despre veșnicia patriei și a neamului trăiesc în sufletele tuturora. Nu vă uitați că nu o spun, ca reprezentanții patriotismului și naționalismului sedentar cari vor redeveni limbuți la orice paradă și festivitate, după război, cînd nu vor mai vedea după dînșii pe recrutor și ordinele de chemare ale comenduirilor. Sînt patrioți și iubitori de neam țeranii noștri, deși n-o spun — sau poate *tocmai de aceia.*

În exagerarea caricaturală de către dînsul a defectelor oricărui vecin nu se vede atîta o ură, o dușmănie măcar a românului față de alte nații, cît siguranța că este pe lume un singur neam adevărat serios, demn, al lui. *Țeranul român nu ține numai la neamul lui ci trăește exclusiv într-însul.*

Iar, cît privește patria, „Țara" lui e *terra* a romanilor, e pămîntul de sprijin și de roadă și e pămîntul întreg pentru el. Sentimentul pe care-l are pentru dînsa e nemărginit și, fiind și atît de firesc, el găsește expresiile cele mai simple pentru a-l mărturisi, pentru a se spovedi de dînsul. „Mergem la război ?", întrebam pe plugarii, pe cărăușii de la Vălenii miei de pe vremuri. Și oricare din ei răspundea fără a sta pe gînduri : „Dacă țara o cere — mergem".

Căci aici stă marea deosebire între concepția lui țerănească, de ostaș, de muncitor și de birnic, și între concepția orășanului. *El privește țara ca pe aceia care poate cere orice de la dînsul, pe cînd cellalt așteaptă de la dînsa orice pentru sine.*

Fiind așa de bun patriot și de călduros iubitor al neamului său, *românul de baștină este și cel mai omenos dintre vecini și dintre adversari.* La el se conciliază ca la nici un alt popor aceste două însușiri, care dau prin armonia lor dovada sigură a unei aristocrații de rasă.

Între ceilalți, unii au cultul umanității, dar sînt dispuși a cîntări și a răspinge cererile țerii și neamului, ca acei cîntăreți de imnuri internaționale supt steaguri roșii cari nici în clipa celor mai eroice avînturi nu-și abjură crezul cel vechi. Sînt pe lume clase internaționale și sînt și *națiî* internaționale. [...]

Germania ea însăși în ultimele timpuri s-a despărțit, prin egoismul ei fără frîu, distrugător de state și ucigaș de naționalități, de acea umanitate pe care odinioară era mîndră că o poate servi. Mai sînt încă persoane, cu intenții bune și o conștiință nobilă, care-și amintesc recunoscător de Germania de ieri și se pregătesc a cădea la picioarele Germaniei de mîne, iar pentru Germania de azi au prețuire, îndreptățire, ba chiar admirație. Germania nu mai poate pretinde, așa cum este acuma, la nici o recunoaștere din partea omenirii — între altele, și mai ales, pentru că *nu este ea însăși.* Să revie întăi la ce a fost, și cei ce vor face parte din a treia generație după război vor vedea ce au de făcut. Pănă atunci însă să nu ni mai vorbească de filosofia lui Kant și de poezia lui Schiller, căci ea însăși are să se îndrepte întăi spre acea filosofie și spre acea poezie pe care prin acțiunea ei de astăzi le-a dezonorat.

Cu cît mai mult trebuie să preferim, în ce privește simțul de umanitate, concepția latină, care e și a noastră ! Atîta lume cunoaște poezia în care Victor Hugo înfățișează un moment din viața părintelui său generalul, luptător supt Napoleon I în Spania. Un soldat dușman rănit înaintea lui cere apă : „dă-i", strigă generalul soldatului care-l însoțește. Cînd plosca e aplecată asupra rănitului acesta scoate pistolul și caută să tragă. „Totuși dă-i să

bea", e răspunsul acestuia. Ori să ni amintim pe acei soldați români pe cari comandantul lor îi lăsase să judece unguri prinși luptînd contra regulelor războiului. După o clipă ei se întorc spuind : „Noi zicem să-i lăsați în plata Domnului". Și plata Domnului, totdeauna dreaptă, e pentru veșnicie.

Un ultim cuvînt despre acea solidaritate, care e marea nevoie de astăzi. Pentru voi este o datorie ; pentru aceia cari vor fi supt ordinele voastre e o necesitate și o putere sufletească.

Noi n-am întemeiat statele noastre prin cuceritori suprapuși cuceriților și avînd drepturi asupra lor. Orice ar fi crezut „coconii" anticamerelor fanariote, cari au strecurat pentru cîtva timp și alte obiceiuri la noi, străine de firea noastră, dar incapabile de a o conrupe durabil, țeranul nu se simte nici acum, în sărăcia și părăsirea lui, sluga din datorie de naștere a unui stăpîn prin drept de naștere. Prin țerani s-a întemeiat țara, de domni cu port bizantin, dar cu suflet țerănesc. Prin țerani s-au purtat vechile lupte și vechile victorii s-au cîștigat. Boierimea eroică pleca de la țerănime prin biruință ca să se întoarcă la dînsa cînd alții aveau rîndul lor să biruiască. Regulamentul Organic a încercat în adevăr să substituie vechii frății românești, care se păstra încă, o nouă ordine de lucruri bazată pe nobleța funcțiilor. Dar și mai departe boierul a trăit între *ai lui* din sat, avînd aceiași biserică de închinare în cuprinsul căreia, prin botezuri și cununii, el se încuscrea din nou cu frații săi țerani, avînd aceleași hramuri și aceleași petreceri, schimbînd gînduri asemănătoare în aceiași limbă. La Divanurile ad-hoc, care au pregătit Unirea, ca și la adunarea munteană pentru chestia proprietății, în 1848, nu ca robi înaintea coconilor au venit țeranii ci ca o rudă mai săracă, dar mai muncitoare înaintea fratelui pe care l-a ajutat norocul. Și zilele cele mai glorioase pentru armata noastră în 1877 au fost acelea ale colaborării perfecte între vechii tovarăși de muncă și de luptă.

Aceste puteri sufletești toate să le întrebuințați total fără a lăsa ceva să se piardă, dacă voiți să căpătați biruința

care vi se cere și pe care sînt sigur că ardeți de dorința de a o da.

11 ianuar, 1917.

ȘCOALA LUI ȘTEFAN CEL MARE

Nu știu dacă în sala de marți, în care, după venirea principeselor României, lumea se îmblînzia [îmbulzia] cu atîta avînt, dar nu și cu o egală cunoștință a îndatoririlor cui intră în salele de spectacol, s-au putut auzi prin necontenitul zgomot rostirea unei păreri pe care o repet aici — ceia ce poate fi folositor și pentru cei ce nu-și pot procura bilete la reprezintații de binefacere cu prețurile, firește, crescute.

Am început, spuneam, avînd înaintea ochilor, fermecați, idealul lui Mihai Viteazul, dar am uitat să ne pregătim la școala lui Ștefan cel Mare, la acea grea și bună școală, folositoare mai ales neamului nostru, cu defectele lui naturale, școală de răbdare, de rezistență, de elasticitate sufletească în stare să se ridice și din cele mai grele înfrîngeri și să capete înapoi pămîntul pierdut. Acuma va trebui ca această școală pe care n-am făcut-o înainte de înfrîngere, s-o facem după, fără a fi putut cruța toate jertfele de puteri și de mîndrie, pe care ni le-a cerut înfrîngerea.

Mă gîndisem odată, cînd pomeniam, la 1904, patru sute de ani de la moartea marelui și seninului strămoș, să întemeiem o asemenea școală pentru alt scop. Era vorba atunci să se apropie prin aceiași învățătură despre lucrurile românești, prin aceiași cunoaștere și cultivare a celei mai bune tradiții, prin camaraderia de fiecare clipă — așa cum, pe urmă, am avut-o la întîlnirile de vară din Vălenii acum „ocupați de inamic", — români din toate părțile, ai căror înaintași au avut măcar în parte, de o potrivă, stăpînirea sau ocrotirea lui Ștefan. Acuma însă școala, fără alt coperiș decît al cerurilor noastre și fără alți învățători decît durerea și răbdarea va trebui să fie altceva : pentru

cei de aici și poate și pentru aceia cari sînt încă pentru noi „dincolo", o școală de energie națională.

S-o urmăm toți. Nu e nici unul care să n-aibă nevoie de lecțiile ei, fiindcă n-a fost unul pe care în aceste zile să nu-l fi bătut în voie vîntul tare al momentelor nenorocite și să nu-l fi clătinat, mai scurt sau mai îndelung, în însăși temelia sa morală. *Cine a fost impresionat de fapte în afară de principii, acela mai are nevoie de școala aceasta a celui ce „biruit se ridica asupra biruitorului".*

Să li priască la toți ! Să dea generației de azi prin pocăință și reeducare, iar celei de mîne prin mai buna creștere ce vom ști să-i dăm, nu calități, care se pot moșteni, nu cunoștințe, care se pot căpăta și prin școala oficială și formală, ci virtuți, în tot vechiul și marele înțeles *bărbătesc* al cuvîntului !

7 ianuar, 1917.

VRANCEA

De două luni de zile mai ales necontenite lupte se dau în Vrancea. Cele trei văi care o străbat sînt pline de oștile noastre care apără cu o înverșunare înaintea căreia, cu recunoștință și admirație s-a închinat Regele însuși, acest colț de veche și mîndră viață românească.

Așa a fost în adevăr, de la începutul alcătuirilor noastre, acest colț de pădure bătrînă, acest sobor de muncele întortochiate, căruia, în vremea strămutărilor de populații, oaspeți slavi, de mult dispăruți, i-au dat acest răsunător nume de Vrancea, pe care și l-a ales între toate, unul din cele mai frumoase talente ale literaturii noastre mai nouă.

Erau acolo dîrji țerani liberi, boieri fără diplomă de boierie fiindcă erau, pe locurile lor, mai vechi, mult mai vechi decît Vcevodul și decît cele două țeri din care au

făcut parte pe rînd, căci, întîi apărători de hotar ai statului întemeiat de Basarab, ei au trecut numai pe vremea lui Alexandru cel Bun și al lui Ștefan cel Mare al Moldovei eroică, în plină mișcare de întindere a hotarelor ei.

Și după aceia a fost aice, dacă nu „republica" pe care și-o închipuia odinioară știința noastră istorică într-o fază de romantică tinereță, un cuib de inimoși săteni liberi, cari nu ascultau de vornicii domnești decît în măsura-n care și aceștia se supuneau sfintei datini străbune.

Vrancea aceasta era un cuib de cîntece, un izvor de legende. Pentru că satele erau așa de adînc înrădăcinate în trecutul țerii țesut din aceste legende și cîntat în aceste cîntece. Dar și pentru că pe aici petrecea cu oile ciobanul ardelean, Mocanul, marele răspînditor al viersului popular, de pe o clină pe alta, de pe o vale pe altă vale.

Și se poate zice că această Vrance era însăși icoana în mic a unității neamului nostru. Străjerul moldovean păzia din ziduri pe care fluturase odată steagul cu vulturul Țerii-Românești. Oameni din Rucăr și Dragoslave ascultau de chemarea la oaste a Voevodului Moldovei. Biserica lui Matei Basarab însemna la Soveja juruința de pace a muntenilor către Vodă Vasile din Suceava. Și iată-l pe acest fiu al Ardealului cîntînd din fluier ca un cîntec de chemare către viitor. Chiar fără s-o fi pregătit poetic Alecsandri, „Miorița" vrînceană ar fi putut să fie o armonioasă prevestire a unității naționale prin poporul țeran.

Nu e o simplă întîmplare că străinul caută tocmai vechile vetre în care au ars cele dintăi focuri mari ale vitejiei românești creatoare de state : Oltenia lui Litovoi, Argeșul băsărabesc, Cîmpulungul celei dintăi înjghebări orășenești, Dornele bătrîne, lîngă Cîmpulungul bucovinean unde expira uzurpația austriacă, și această Vrance chinuită astăzi. Vor răsări de acolo flacări din nou și ni vor arăta nouă vechile drumuri ale descălecărilor de țară,

18 ianuar, 1917.

ALTFEL DE EMIGRAŢI

Sînt şaizeci şi şase de ani aproape. Pe luntri turceşti primitive, pe aspre ghimii fără locuri de stat şi mai ales fără locuri de odihnit, arşi de soarele toamnei calde, încă, ori stropiţi de roua amurgurilor şi a zorilor reci, un număr de pribegi ai unei cauze pierdute plecau spre oraşele Apusului. Cîţiva tineri idealişti cari-şi închipuiseră că o formă politică şi socială se poate face şi cu idei de împrumut, care abia de au atins sufletele ; cîţiva senini visători cari credeau că are o trăinicie şi steagul care nu e înconjurat de puşti încărcate ; cîţiva umanitari blînzi cari se felicitau că biruinţa lor — aşa de înşelătoare ! — n-a fost împlîntată într-o brazdă muiată cu sînge.

Au mers băieţii de la 48 în Franţa şi aiurea, dar mai ales în Parisul marilor idei de prefacere a lumii pe bazele libertăţii şi naţionalităţii. Va fi fost vreunul pe care să-l ispitească într-acolo petreceri, cunoscute sau necunoscute, dulci răgazuri trîndave, calde culcuşuri pînă la care să nu pătrundă nimic din vijeliile care dezrădăcinau neatîrnarea ţerii lor ? Nu cred. Şi erau toţi săraci ca vai de dînşii, neavînd în buzunarele lor supţiri nici titluri de rentă, nici cecuri la marile bănci din străinătate, nici rămăşiţele recompenselor naţionale. Îi găseai, adeseori cu femeie, cu copii, în grea lipsă, dacă nu în adevărată mizerie, prin odăiţe ca pentru studenţi, prin cîte un adăpost oferit de un prieten francez, ba chiar prin cutare sat de lîngă marea Capitală, pentru că pe acolo viaţa era mai ieftină.

Aşa au trăit, nu cîteva săptămîni, ci *ani de zile*. Şi ei nu urmăreau un război cu bune nădejdi, ale cărui progrese să fi însemnat, zi de zi, apropierea ceasului cînd vor fi din nou la vetrele lor în ţară liberată. Un asemenea război, cu prefacerile lui fericite, nu se putea ghici măcar în viitor, deşi ei îl aşteptau aşa de mult, dorind de el, cum spune Scriptura, «ca şi cerbul de izvoare». Şi, chiar cînd au început luptele nouă, cine putea să aibă vreo siguranţă că din ele va ieşi tocmai întemeierea acelei Românii spre

care se uitau ca spre răsăritul unei stele întârziate aprinşii lor ochi de tineri ?

Dar aceasta nu i-a împiedecat de a munci, în sărăcie, în izolare, în părăsire, a munci necontenit, unde se putea pune o vorbă, unde se putea strecura un rînd, unde se putea înrîuri un suflet, — pentru că, cine ştie ?, poate că va veni vremea ca toate acestea să folosească...

O, domnilor, cari plecaţi astăzi, înzestraţi cu de toate, departe, unde nu se aud azi suspinele ostaşilor noştri întorşi, gemetele populaţiilor încălcate, plînsetele bejenarilor şi unde, mîne, nu se va auzi cumplitul chiot de răzbunare al noii noastre lupte, căutaţi la Paris urma înaintaşilor voştri. Poate veţi găsi-o. Şi veţi călca înapoi pragul vechilor mansarde cu conştiinţa unei datorii care singură îndreptăţeşte pe cineva să nu steie la căpătîiul fratelui său cînd se chinuieşte !

17 ianuar, 1917.

TOTUL PENTRU ARMATĂ !

Sînt multe plîngerile ce se aud, şi atîtea dintre dînsele foarte îndreptăţite, deşi adeseori, pentru cine-şi dă samă de împrejurări, zădarnice. Care e omul care, astăzi, să aibă ce-a avut, să poată ceia ce putea odinioară ? Şi vorvesc numai de aceia cari trăiau cumintea şi cumpătata viaţă normală, fără a mă gîndi la ceilalţi, de a căror risipă, de a căror ameţită voluptate de zi şi de noapte s-a speriat lumea pînă la acel scriitor danez care, văzînd Bucureştii în plin război cu complicaţii de holeră, în 1913, striga, după ce-i analizase toate complicatele desfătări : «Sodoma a Balcanului !».

E o mîndrie a răbda. Acesta este *singurul mijloc prin care simți în fiecare moment solidaritatea cu poporul tău.* În orice plăcere pe care n-o poate împărtăși și altul e un act de dezerțiune față de camarazii luptei comune. Ca să nu te rușinezi de tine trebuie să tremuri și tu alături de cel care cade pe drumuri, fulgerat de viscol, și să simți și tu ceva din înfrînarea flămîndului care nu știe unde s-a copt în ziua aceia o pîne pentru dînsul.

Dar e și un alt motiv care trebuie să amuțească și plîngerile acelora pe cari soarta i-a atins mai greu. *Noi trăim astăzi cu toții în așteptarea armatei care trebuie să ni dea înapoi ce am pierdut,* care *singură* trebuie să ne restituie în ce a putut smulge dușmanul și *singură* să ni pregătească pentru viitor hotarele dreptului nostru.

Știu că sînt putregaiuri de Bizanț care zic așa : am jucat rolul nostru pînă la capăt ; actul al cincilea, încheierea tragediei se va face pentru noi, dar nu de noi și, în orice caz, nu *în rîndul întîi* și *mai ales* de noi. Trecutul tuturor statelor arată ce primejdioasă e această iluzie. Și oameni cuminți, dintre neutri, ni spun și astăzi : să aveți armata voastră și atunci veți fi siguri de viitorul vostru, *numai* atunci.

Criminal ar fi cine n-ar cheltui toate puterile sale pentru ca armata să fie refăcută. Mișel ar fi oricine din rîndurile ei nu s-ar devota acestei sfinte și *neapărate* opere.

Multe mai trebuie încă pentru desăvîrșirea ei : hrană, veșminte. *Pînă ce acestea toate nu sînt în tabere, noi n-avem dreptul la nimic — nici la cele mai simple cerințe ale vieții. O pîne neagră nu ni se cade să mîncăm cîtă vreme poate fi un soldat căruia să-i lipsească.*

Firește că aceia cari sînt conducători ai armatei nu se pot gîndi decît la *același soldat,* în tot ce ei au dreptul a cere societății civile. Dar această societate, în drumul ei de azi, nu poate avea decît un strigăt, un mare strigăt entuziast, în care să i se cuprindă sufletul întreg, ce se oferă bucuros : *Totul pentru armată.*

30 ianuar. 1917.

«TRIMEȘII LA VATRĂ»

Sînt rele care nu se pot îndrepta. Cu inima sfîșiată le vezi, le mîngîi prin cîteva din acele cuvinte în care sufletul omenesc își răscumpără neputința de a lucra și a fi de ajutor și cei soartei nedrepte să-și curme urgia. Dar nu e îngăduit să se confunde cu dînsele alte rele, cît de grozave, cărora mintea omenească, îndată ce-o scoți din temnița rutinei, li poate afla un leac.

Între soldații cari au luptat cu un spirit de jertfă fără de margeni, desprețuind predarea în momente cînd ispita ei se înfățișa și celor mai rezistenți, sînt atîția cari totuși n-au putut ține la probă, fizicește, pînă la sfîrșit. Ca și aceia dintre răniți cari nu mai pot fi de folos armatei, ei sînt șterși din rîndurile ei. Comisiunea specială îi «trimete la vatră» pe unii ca și pe ceilalți.

A se întoarce acasă biruitori, a fost visul tuturor vitejilor. Dar este ceva să te întorci chiar numai cînd ai conștiința că ți-ai făcut datoria, dăruindu-ți țerii, poate pentru totdeauna, vlaga și sănătatea. Adevăratul ostaș va regreta, desigur, că n-a avut norocul să rămîie supt steag pînă în ceasul din urmă și că singur revine între ai lui. Dar dulce e totuși să vezi din nou locurile iubite ale muncii de pînă atunci și să vorbești acelora al căror glas ai crezut de atîtea ori că nu-l vei mai auzi pe lumea aceasta...

«Trimiterea la vatră» ajunge însă o adevărată osîndă, o condamnare la moarte chiar, cînd cel «impropriu pentru serviciu» se găsește, nu numai fără putința de a munci, dar și fără deprinderea oamenilor, în părți unde n-are nici rude, nici prieteni, nici avere, nici credit. Ce poate face un biet om ca acesta ? Îl vei vedea rătăcind, cerșind poate — gloriosul ostaș ! —, murind mizerabil, de foame și de frig la un colț de drum —, căci ispita faptei rele nu poate pătrunde în astfel de suflete după ce ele au făcut astfel de lucruri.

Ar fi ușor să se spuie ce se face aiurea pentru a sprijini, pentru a înzdrăveni cu totul, pentru a pregăti la o nouă viață utilă, ba încă și mai utilă, societății, pe reformat sau pe mutilat. Dar și mai ușor se poate obiecta că împre-

jurările noastre și mai ales restrîngerea țerii libere, care trebuie să hrănească sute de mii de ostași, nu îngăduie aceste mari și frumoase lucruri.

Totuși e neadmisibil ca «trimeșii la vatră» să fie executați prin frig și prin foame.

Și *se poate* face pentru dînșii, dacă nu de administrație, măcar de societate, de particulari.

Nu mă gîndesc nici la ajutorul dat întîmplător, adesea cui nu trebuie. Este o știință de a cere pe care o desprețuiesc tocmai cei mai vrednici. Și apoi, ca să ajuți cu siguranță și cu siguranța ta, în astfel de împrejurări tulburi, trebuie să ai garanții.

Să se dea deci acestea de cine e în măsură s-o facă. Doamnele care îngrijesc de răniți ar putea lua inițiativa. Să se ceară fiecărui particular să declare pe cine ar putea primi și în legătură cu ce ajutor la casă, la atelier, la fabrică, la un lucru oarecare. Să i se trimeată dintre cei fără rost pe acela care se prinde la așa ceva, arătînd anume și sigur *cine garantează pentru el.* Vă aduceți aminte că în Apus orice soldat își află o astfel de ocrotitoare, care-l îngrijește cu daruri, ba chiar că și în România se înscriau astfel de „marraines". *

Și în acest chip s-ar înlătura dintre spectacolele triste ale zilei de azi unul care hotărît nu trebuie să se întîmple.

31 ianuar, 1917.

RASA

Rîndurile pe care ni le-a adus ofițerul M. R. Sturdza m-au mișcat adînc. Iată deci în țara unde atîta tineret a

* „Nași", cu sensul de ocrotitori (în lb. franceză, în original) (n. ed.)

putut să se „aranjeze" potrivit cu talentele sale — mai ales familiare și sociale —, iată un bătrîn de șaptezeci și doi de ani — mai cetiți odată : șaptezeci și doi care, fără să-i fi cerut nimeni aceasta, fără să fi putut gîndi a i-o cere, se prezintă, liniștit și decis, la regimentul pe care l-a părăsit nu mai de curînd decît în 1877, care solicită favoarea și onoarea de a fi primit din nou în vechiul lui rang de sergent și, la cea dintăi mare ciocnire cu dușmanul, primejdia de moarte fiind nu numai vădită, dar de neînlăturat, acel care-și reclamă dreptul de a cădea cel dintăi e moșneagul. Și moare acolo apărînd brazda — bătrînul fiu cinstit al țerii lui nemuritoare !

E o pagină eroică din acelea pe care cu greu le-ar putea înfățișa națiuni a căror vitejie s-a cîntat mai mult decît a noastră, o icoană de măreție războinică pe care copiii trebuie s-o găsească de acum înainte în cărțile cele noua, care-i vor învăța, — nu să evită greutatea glorioasă de a fi oameni, ci să caute, necontenit, într-o nobilă pornire de ambiție, a fi, cît mai mult și cît mai bine, oameni.

Desigur că asemenea exemple folosesc. Nepotul bătrînului și povestitorul emoționat al sacrificiului său ni-ar putea spune însă dacă acela a răscolit prin multe cărți înainte de a fi așa cum a fost. Eu aș crede că nu era un mare cărturar. Ori că n-a făcut fapta lui pentru că se lămurise îndelung asupra faptei altora și primise modelul de la dînsa. Nici el singur n-ar fi fost în stare să ni spue de ce și-a luat hotărîrea și moartea lui frumoasă nu figură în nici un program teoretic al învățăturii lui. *De la sine au venit toate,* cînd s-au atins, scăpărînd eroism, aceste două mari lucruri, și tari : momentul suprem și *rasa* * *lui.*

Da, rasa. Se crede, de obicei, că e un fel de datorie, într-o țară democratică — și sînt oameni care afirmă că noi am fost pînă acum o țară democratică — să nu crezi în rasă. Și într-un anume fel de a înfățișa rasa nu cred nici eu, ferească Dumnezeu ! Nu s-a găsit oare un cuconășel de politică și de gazetă care a spus limpede și liniștit

* În sens de nație, de neam. (N. R.)

din fundul canapelei, înaintea atîtor oameni de treabă cari muncesc, că el are „aptitudini moștenite" și, așa fiind, este, cu tot neamul lui, ce trăește și va trăi, un fel de boier din mila lui Dumnezeu ?

Așa nu, cu voia marelui demnitar cu drept de moștenire, care ar trebui să găsească o numire de prefect în primele sale pelinci pentru ca la cel dintăi cuvînt pe care-l va rosti să fie recunoscut ca ilustru orator. Dar rasa este, nu numai unul din marile *adevăruri*, dar și una din marile *binecuvîntări* în viața unei societăți, prin toată comoara de bună cuviință înnăscută, de splendidă modestie, de pasiune în a fi de folos, de superb dispreț față de acele dureri și de moarte în fața cărora omul de rînd tremură adesea.

Și ce binevenite sunt clipe ca acestea de azi ! Mai întăiu, pentru a recunoaște și a îngusta după cuviință o aristocrație, sus. Orice clasă privilegiată se formează neapărat în jurul unui adevăr : de sînge, de merite, de glorie, de onoare. Pe urmă însă vine amestecul, încet dibaci — așa de dibaci încît doar genealogistul de mai poate recunoaște. Căci numele însuși nu înseamnă altceva decît că în acea *familie a fost cîndva un bărbat care avea tot dreptul să-l poarte.* Încolo, fel de fel de înrudiri și încuscriri, de prietenii, de tovărășii, în acea necontenită acățare ambițioasă care suie pe bogătaș, pe funcționarul înalt, pe aventurier, pe îndrăznețul șarlatan, pe strălucitorul om de lume, pe străinul îmbulzicios alături de nobilul cel mai autentic, sus, la locul care se vede.

În timp obișnuit nici nu se cunosc unul de altul. Vine însă momentul suprem, clipa decisivă, ca astăzi. Alegerea se va face imediat, fulgerător. În fața boierașilor gătiți cari privesc războiul cu telescopul va răsări dintr-un colț de țară moșneagul de șeptezeci și doi de ani, uitat de toată lumea, pentru ca să arăte cum se moare pentru țară și la vîrsta sa, ba chiar mai frumos decît în tinerețe.

«Vitejia», a spus poetul eroismului, «nu așteaptă numărul anilor». Desigur, dar, cînd sunt prea mulți anii, ea disprețuiește să-i numere.

Și astfel într-o societate unde privilegiul ocupă atîta loc, Gloria mai înseamnă, la 1916, ceasul sublimei sforțări spre biruință și întregire, pe un Golescu, un Carp... Și se oprește.

Dar ea are cu miile alte nume de însemnat. Sînt ale ostașilor smeriți și dîrji pe cari i-au trimes satele. Deci, va spune «democratul», cu zoologia lui politică, unde totuși ar încăpea concepția rasei — *nu* e rasă !

Ba *tocmai este.*

Căci rasa înseamnă creșterea din generație în generație a oamenilor cari nu s-au despărțit niciodată, prin înrudire sau emigrare, prin schimbare de sînge sau de locuință, din același mediu moral. Și poate fi oare o mai absolută continuitate materială și morală, o transmisiune mai sigură, de viață fizică și sufletească, decît a țeranului ?

Și de aici, și la dînsul, *spontaneitatea* și *simplicitatea* isprăvii ce face și a sacrificiului pe care-l aduce.

Slavă războiului, cît de crunt, care, cu o siguranță desăvîrșită, *științifică*, ne-a pus în stare să cunoaștem în ceia ce se numia sus și jos cari sunt oamenii de cari dispunem pentru viitorul pe care trebuie să ni-l pregătim — poate și pentru ceilalți, dar *numai prin aceștia !*

8 februar, 1917.

DIRECTORUL SĂNĂTĂȚII PUBLICE

În bunele schimbări care s-au făcut în timpul din urmă este una care va bucura pe oricine s-a gîndit serios la lucrul care este de făcut și la însușirile persoanei căreia i s-a încredințat. E vorba de acel director al sănătății publice care s-a creat pentru d-rul I. Cantacuzino. [57]

Una din grijile mari pentru mîne trebuie să fie în adevăr această sănătate a naţiunii. Şi nu e vorba numai să smulgem din ghiarele bolilor molipsitoare, să dezmeticim din zăpăceala ucigaşă a suferinţelor şi privaţiunilor de tot felul miile de soldaţi şi de recruţi cari aşteaptă cu desperare bunul aer primăvăratec. Nici să cruţăm pe cele cîteva elemente orăşeneşti care nu se vor supune îndemnului de a pleca în Rusia [38] şi prea mult legaţi de acest pămînt vor căuta ca, rămîind, să-i fie de acel veşnic şi real ajutor care face pe cineva neexilabil. S-au dat cele cinci sute de mii ca să fie — poate pentru întăia oară — priveliştea sănătoasă a unui Iaşi curat, cum se pare că l-au dorit şi acei ce l-au aşezat în acest minunat mediu de dealuri înalte şi curente vii. Bine s-a făcut şi, după ce vom vedea fapta îndeplinită, cu şi mai multă inimă vom spune, a doua oară : bine s-a făcut !

Dar grija sănătăţii publice înseamnă altceva decît lupta cu bolile de azi, cărora nu li pasă de frig, cu bolile de mîni, care aşteaptă supt zăpada albă ce se murdăreşte. Înseamnă crearea — şi *prin legi care nu sînt numai regulamentele sanitare şi care nu sînt chiar în rîndul întăi regulamentele sanitare* — a acelei Românii sănătoase, care, trebuie s-o spunem, ni-a lipsit în momentul de încercare —, prefăcînd prea adesea retrageri pe care oamenii mai zdraveni le-ar fi făcut relativ uşor, în nenorociri ireparabile. Căci *rezistenţa ţeranului nostru nu e o dogmă medicală, ci numai, prea adeseori, o miserabilă sursă socială.*

Credem că d-rul Cantacuzino n-a înţeles a-şi mărgeni directoratul său sanitar la greul moment de astăzi. După dînsul va veni, între alte datorii de *refacere naţională*, şi aceia a refacerii fizice, care va împiedeca femeile de a se chinui nouă luni de zile pentru cioclii de prunci şi care va pune stavilă bolilor orăşeneşti pe care soldaţii le aduc pentru a nenoroci sate întregi, dar mai ales care va da ţeranului nostru acea hrană sănătoasă pe care dintre toţi locuitorii României n-o are tocmai el, cel ce dă hrana tuturora.

Va fi un mare sacrificiu pentru învăţatul entuziast în cercetările sale, devotat ştiinţei pe care fanatic o iubeşte. Puţini o ştiu îndeajuns. Dar viaţa întreagă a doctorului Ioan Cantacuzino a fost un sacrificiu. El începe odată cu întăia lui tinereţă. Studentul, cercetătorul de laboratoriu a făcut bucuros ideilor democratice de care a fost şi este însufleţit jertfa rosturilor sale boiereşti de tot felul — doar şi domni au voit să fie ai lui ! — şi a veniturilor sale din care numai cine n-a cerut, invocînd un scop nobil, de ajuto[r]are a poporului fără drepturi, nu s-a împărtăşit. Pentru a fi între cei de neamul său, încă aşa de înapoiaţi — şi mai ales în ce priveşte ştiinţa lui —, ei şi-a părăsit admirabilul mediu parizian, legăturile sale franceze, obişnuinţa cu o societate străină, care-l putea reclama ca al ei.

Dar atîta n-ajunge. Se ştie că d-rul Cantacuzino a refuzat, ca schimbarea de guvern — vai, aceasta determină schimbări şi în domeniul sanitar ! — locul de director al Serviciului Sanitar, pe care-l avuse, lăsînd în locul său pe colaboratorul care acuma, mi se pare, se găseşte încă în Germania. Motivul nu e cunoscut însă multora cari au putut crede în oboseală, în dezgustul pentru munca administrativă. Eu îl aud însă vorbind în laboratoriul său : Mai am cîţiva ani de activitate ştiinţifică ; urmăresc studiile mele despre scarlatină. Am făcut calculele mele : îmi ajunge timpul numai bine. Dar nu pot desface din el pentru nimic alta.

Şi, de la începutul războiului, a tot desfăcut, în loc să-şi aducă aminte ce bune laboratorii sunt în Paris. Iar astăzi ia asupră-şi sarcina cea mai grea poate pe care o poate lua în România cineva care nu este comandantul oştirilor.

Îi urăm să ni dea mîne România cea sănătoasă fizicește. Pentru rest, se vor găsi oameni !

8 februar, 1917.

CE AM ADĂUGIT ?

În acest război ca nealtele, fiecare popor s-a văzut aruncat, din cele dintâi momente ale participării sale, dincolo de drumurile pe care era obișnuit să meargă.

S-a tot vorbit de pregătire. Desigur că pregătirea face mult ; cum n-am ști-o tocmai noi, cari n-am învățat încă valoarea timpului și, cari, neavînd pedagogul lîngă noi, ca alții, n-am putut fi înștiințați necontenit că vremea se strecoară ! Dar, într-un anume sens, pregătirea n-are valoarea care i se atribuie. Mintea încordată a tuturora schimbă necontenit condițiile problemei militare. O pregătire trebuie, desigur : să-ți ai toate forțele strînse și să-ți fi format sufletul ce trebuie pentru a le putea întrebuința în fiecare moment. Dar *cum*, aceasta n-o poate spune nimeni. În fiecare moment te poți găsi înaintea altor mijloace și altor procedee, și cine se îndărătnicește la ce a învățat, la ce e deprins a face, fanaticul programului, bucherul acela s-a osîndit singur.

Născocirile cele mai ingenioase și cele mai criminale au ieșit răpede din modă. Zeppelinurile sînt acum istorie veche ; nu se încearcă măcar reeditarea lor revăzută și adăugită. Gazele asfixiante și lichidele inflamante trezesc zîmbetul lui Edison. N-am mai auzit de miraculoasele tancuri, deși mijloc contra lor nu s-a găsit. Nu s-a găsit, dar adversarul știe că ele *sînt*.

Nu noi, aceștia cari împrumutăm de aiurea uneltele tehnice, puteam pune între șansele noastre de izbîndă ori de conservare surprinderi de felul acestora. Mijloacele nu le avem pentru a uimi lumea cu intențiile românești.

Dar ceva puteam face, eram datori să facem. Și, pentru că nu l-am făcut pînă acum, datori sîntem ca de acumă înainte să suplinim lipsa, pentru onoarea noastră națională. *Căci fiecare popor va fi judecat după ceia ce-i vor fi putut stoarce din fondul de cugetare și voință împrejurările cele neasămănat de grele, criza de ființă sau de neființă, de lărgire sau de distrugere, prin care trecem cu toții.*

Acest pămînt al nostru avea taine pe care nu le cunoșteam cînd am intrat în luptă, și el închide bogății

— și aceasta înseamnă mijloace de luptă — de care nu ne-am folosit pînă acum.

Războiul l-am făcut cum scrie în cărțile altora, nu și cum cer locurile noastre. Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul au fost victorioși, cu oștile lor puține, *fiindcă au fost inovatori.* Ei au cerut lecții pămîntului prieten, care lor li-a spus ce nu voia să spuie dușmanului. De aceia au învins de atîtea ori ; *de aceia, învinși, n-au putut fi distruși,* retrăgîndu-se în sigurele adăposturi ale tainelor lui.

Aceasta în ce privește războiul însuși. Dar, în ce privește condițiile lui chiar, mijloacele de a-l sprijini și hrăni, *pămîntul nostru așteaptă încă neîntrebat ;* pare că simți cum se zguduie de durere că nu i se cere și lui, cel mut și puternic, partea pe care o poate da pentru păstrarea neamului care din măruntaiele lui a ieșit.

Uitați-vă de jur-împrejur. Toți au făcut ce nu s-ar fi așteptat dînșii, ce nu credeau singuri că pot face. S-au găsit comori nebănuite ; puteri uitate s-au pus la lucru ; toată știința a fost dată la o parte pentru ca din nevoile pe care nu le putea ajuta să scapere o știință nouă. *Nimeni nu vrea să se dea învins până nu va fi stors tot ce zace în pămînt, tot ce poate izbucni creator din energia omenească.*

Față de ce aveam, de ce puteam, ce am înnoit oare noi, ce am adăugit noi — iată întrebarea care trebuie să ne urmărească ceas de ceas, zi de zi, până-i vom fi dat răspunsul.

17 februar, 1917.

UNITATEA NECESARĂ

Acel care tulbură azi lumea cu turbarea ambiției sale nemărginite, împăratul german, poftit să inaugureze o nouă și mare clădire publică în Capitala sa, pe care

înțelegea s-o refacă după un gust ciudat, a scris în cartea Comunei, spre uimirea multora, bătrînul vers al lui Homer : «Nu e bună stăpînirea de mulți ; unul să fie stăpînul».

În vremile obișnuite, din fapta tuturora se alege de la sine gîndul unic de care e însuflețită viața unui popor, și acest gînd merge apoi de la sine înainte, pare că n-ar veni din zarva și zvonul, din neînțelegerea și gîlceava atîtora. E bine sau e rău că atîția lucrează, îmbulzindu-se totdeauna și împiedecîndu-se adesea ? Trebuie să răspundem că e bine. Prin această împărtășire a tuturora fiecare capătă tragere de inimă, fiindcă se știe fiecare că a ajutat și că nimeni nu l-a oprit de a se încerca unde l-a dus pofta lui de a folosi sau măcar de a se semnala. Și, apoi nu se simte nedreptățit nimeni fiindcă altul i-ar fi luat înainte ; căci doar au mers împreună o bucată de vreme și s-a văzut că unul ține la probă mai mult și altul mai puțin.

În vremuri grele, hotărîtoare, nu e așa. Atunci cuvîntul vechiului poem grecesc are toată valoarea lui. A și fost rostit doar din mijlocul unor lupte mari, de care atîrna soarta unui neam întreg !

Un război ca acesta, care cere toate și de care toate atîrnă nu îngădue experiențe și concurențe. Ești supt focul dușmanului și n-ai vreme, n-ai drept, e păcat și e *crimă* să încerci pe rînd planurile tuturor bunăvoințelor care se cred puteri, ale oricărui neastîmpăr pe care cel cu defectul sau prietenii lui îl confundă cu geniul. Fiecare mișcare îți este observată, fiecare *moment de tulburare* se întrebuințează de acela care o clipă nu te pierde din ochi, și *orice prefacere aduce cu sine o tulburare*. Uneori, rareori, în cazuri unice, această tulburare, cu pagubele ei neapărate, se răscumpără apoi prin foloase cu mult mai mari. Dar dacă *nu* se răscumpără ?

Pe nimeni să nu-l înșele inteligența lui, oricît de vioaie. Războiul acesta nu e un război de inteligență, care distrează și uimește. E un *război de continuitate*, care cere mai presus de orice ca același gînd să fie tors pînă la capăt, pînă ce se va isprăvi firul. Bun, rău — dar mai rău decît al lor se poate ? Și totuși continuitatea lor, supraomenească, sau și numai bestială, i-a scăpat pînă

acum de la pedeapsa pe care desigur o meritau și care fără aceasta ar fi venit răpede.

La prietenii noștri au fost la început atîtea planuri strălucite, atîtea ambiții s-au aruncat înainte ca să li se patenteze dreptul de a comanda. Pe alocurea personalități s-au impus cu lovituri îndrăznețe ; nu vom spune în ce mlăștini s-au îngropat. Pe urmă însă s-a luat un plan, oricare, și la spatele lui s-a pus *un* om, *care era mai dispus să-l urmeze fără a se preocupa de sine însuși*. Ieri îl chema Joffre și French, azi e Nivelle și Douglas Haigh ; cu toate criticile ce s-au adus conducerii — unele foarte îndreptățite —, la italieni s-a chemat Cadorna. Odată ce e vorba de rezistența unui popor, care *el* e eroul sau e mișelul, cel care stă pînă la capăt ori cel care plînge și nu vrea să mai rabde — un plan și un general, un program și un guvern sînt lucruri care trebuie să fie desigur, dar care nu hotăresc ele ceia ce se va petrece și ținta la care se va ajunge.

Ferice de acele popoare care au înțeles *de la început* acest lucru, și vai, de o sută de ori vai, de acelea care nici pînă la urmă nu-l vor înțelege ! Cel mai bun cetățean, ca și cel mai bun ostaș, nu e acela care strică rîndurile căutîndu-și locul în ceasul supremelor primejdii, ci acela care și-l ține pe al său, întărind acele rînduri. Abnegarea e virtutea celui din urmă ca și a celui dintăi *într-un moment din viața omenirii cînd oricui, pe orice treaptă, i se cere același fel de virtuți*. Nu te îngriji de ce se va face cu tine ; împrejurările vor lucra pentru aceasta, dacă trebuie. Dar pe urmă numai ; acuma nici ele n-au voie să se zbuciume pentru a te înălța, fie și la locul de care de o mie de ori îl meriți.

A știut-o bine poporul nostru și cînd avea în calea lui mai puține greutăți decît cele de azi. A știut-o fiindcă a încercat-o așa de adeseori pe biata lui piele plină de răni și deci grozav de simțitoare. Acela care a răbdat zeci și sute de năvăliri și care știe că greul lor nu se înfruntă cu un strălucit zbor de fluturi de primăvară, unul mai vioi și mai ambițios decît altul, ci cu sprijinirea din greu a cîte unui om care nu se vede, dar trebuie lăsat acolo în fund de șanț la munca lui, acel neam care a suferit mai mult de pe urma dragostei celor ce voiau să-l fericească

și nu puteau s-o facă altfel decît ceva mai sus decît semenii lor, a topit într-o formulă veșnică oțelul acelor îndurări seculare : «Schimbarea domnilor, bucuria nebunilor».

Este astăzi vremea cînd avem datoria [...]/a păstra [...] unitatea neapărată a sacrei rezistențe. Și dacă nu putem înlătura pe nebuni, cu ambițiile și iluziile lor, cu proiectele și conspirațiile în care-și îmbracă agitația, să știm măcar un lucru : să-i împiedecăm de a se „bucura" pe ruinele ordinii absolut necesare, în unitatea ei perfectă, pentru victorie.

24 februar, 1917.

CĂLUȚII NOȘTRI

Supt ferestile mele trece, zguduindu-le, încă un greoi șir de căruțe încărcate cu merinde și muniții : Și acei care le duc înainte, încet, răbdător și sigur, nu sînt cai mari normanzi, coborîți ca de pe un basorelief antic, nici frumoși cai boierești care zac de mult prin rîpe, ci ei, căluții noștri.

I-am văzut o viață întreagă la toate. Dacă e vorba de un drum lung, ei îl fac. Dacă e vorba de o povară grea, ei o ridică. Uneori, prin anume județe, ca în Roman, dacă e de ridicat brazdă însăși, ei o clintesc — greaua brazdă a pămîntului care nu dă degeaba. Sprinteni i-am văzut la munte ducînd pe spinare călăreți cari păreau coborîți din vechi icoane de ștafete grăbite ale Voevozilor descălecători și apărători ai țerii. [...] Acuma au cutreierat toată țara, găsind-o pretutindeni aceiași, tot așa de frumoasă și tot așa de aspră pentru ostenelile lor ; ba au dat o raită și prin Ardeal, unde sînt și cai săsești și ungurești, nalți și făloși, cari nu fac însă atîta ispravă.

Nu caută zările cu ochii de flacări căluții noștri ; li stă privirea pironită la pămînt, la dragul pămînt de care ei se pot despărți tot așa de puțin ca și copacul pădurii și iarba cîmpului, totdeauna acolo. Merg lin și necurmat ca pentru o nesfîrșire de muncă și răbdare, într-o supunere necontenită și fără revoltă, orice s-ar întîmpla. Se vede bine că nu așteaptă nimic, nici hrană din belșug și aleasă, nici acoperiș deasupra lor, nici măcar o apărare împotriva crivățului sălbatec care-i bate în coastele cu părul puțin și aspru, ros încă de atîtea streanguri care la dînșii țin așa de adesea locul hamurilor de piele. Stau sîngerați și flămînzi în pustiul vînzolit de vifor și — durează. A doua zi, abia dezmorțiți, vor ciuli urechile a voie bună și, motăind din coama lor revărsată pe frunte, vor lua-o înainte, pînă cînd trebuie, pînă la capăt, pînă la moarte...

Nu cer măcar cinstea marilor atacuri care umplu de glorie pe cal ca și pe călăreț. Li s-a luat rostul acesta pe care-l aveau din bătrîni. Și, totuși, cînd trece pe lîngă ei calul deștept și supus, minunat de potrivit pentru luptă, al cazacului, ei se înfioară în umilința lor, ca la atingerea cu un frate mai fericit. Căci făptura lor îi arată a fi de la o mamă.

El, căluțul nostru, face parte din sufletul însuși al acestei țeri. Ostașul care ia de la dînsul hrana și glontele și-l simte tovarăș din vremi fără fund, fiu al aceluiași pămînt și păstrător al aceleiași moșteniri de sfîntă răbdare prin care și unul și altul pot trăi. Și uneori, cînd și unul și altul stau tot așa de puțin apărați înaintea asprimilor iernii, omul va fi simțind că au fost vremuri cînd și în marile încleștări ale bătăliilor era nedespărțit de acest suflet prieten care cunoaște țara tot așa de bine și e tot așa de gata a se jertfi pentru dînsa fără vreo răsplată.

Supt ferestile ce se zguduie trec căluții noștri trăgînd convoaiele grele. Trec cu ochii în pămînt, motăind, ca pentru o cale nesfîrșită. Trec în suferința lor zilnică înspre biruință, fără să-i socoată cu nerăbdarea celor ce-i privesc desprețuitor în orașe, depărtarea. Pare că știu și ei că undeva, la capătul încercărilor care li mai trebuie încă, ne așteaptă Biruința.

8 mart, 1917.

«SĂ MERGEM ACASĂ LA COPII...»

Într-o prea frumoasă scrisoare de la un ofiţer de inimă, care „nu se uită la cer aşteptînd pacea", cum a spus un francez despre alte persoane, se arată ce zic şi ce cred ostaşii României care luptă şi nădăjduieşte.

Acolo nu se fac socoteli despre evenimente care sînt aiurea şi înrîuresc soarta noastră, dar *n-o pot crea numai ele*, nu se discută şi nu se croiesc zvonuri de tot felul, pentru ca orice fricos să-şi aibă zilnic porţia de îndreptăţire a fricei sale ; acolo nu se numără cele şapte luni de cînd războiul ne supune încercărilor sale. Acolo e mişcare, e încordare de puteri, e înfruntare a morţii. Şi este deci şi viaţa, sfînta şi marea viaţă, care se apără, care atacă şi arde de dorinţa victoriei şi cuceririi. Miasmele ce se ridică din gunoaiele ce putrezesc pe loc, stîrnind şi cîte o sămînţă bună care e prinsă în rămăşiţele acestea, nu se pot răspîndi acolo unde aerul circulă iute, spintecat de gloanţe şi ghiulele şi străpuns de fierul baionetelor.

În ţara duhului celui bun, unde nu e îngăduit să fie cineva un mişel care nu crede în viitorul ţerii şi naţiei lui şi caută în lumea largă un loc de scăpare departe de primejdiile şi durerile lor, trăieşte ofiţerul, a cărui scrisoare e de la un capăt la altul un crez de biruinţă şi un strigăt de nerăbdare.

Soldaţii, spune el, sînt ca şi dînsul. Şi, cînd e vorba de ce doresc ei mai mult, după ce vor sparge zidul care apără acum pe hoţii de ţeri, pe apăsătorii de neamuri, ei şoptesc, cu un dor fără margini, la capătul eroicelor avînturi ale gîndului : „să ni vedem copiii..."

Vă va ajuta Dumnezeu şi-i veţi vedea. Pe drum de glorie veţi ajunge la dînşii, voinicilor cu braţ tare şi cu părintească inimă duioasă. În mijlocul lor vă veţi povesti isprăvile, călind în foc de glorie sufletul lor tînăr.

Dar ce veţi vedea întăi vă va cutremura. Agonisita voastră, a celor mai mulţi, s-a dus în vînt. Prin tot unde a trecut streinul, pentru el şi pentru ai lui a luat totul. Nu s-a lăsat nici velinţa patului, şi zestrea fetelor îmbracă acum trupurile tovarăşelor de acasă ale jăfuitorilor. Pentru dînsele au muncit mamele şi nevestele voastre

nopţi îndelungate cu stativele şi cu acul. Iar în biserica unde vi s-a cetit cununia, unde v-aţi împărtăşit de toate sfintele taine, unde părinţii voştri au stat cu mînile cruciş pentru cea din urmă dată înaintea altarului, acolo e gunoi de cai şi murdărie, şi din cenuşa focurilor arse răsar fărîmele de cununi aurite ale sfinţilor pe care buzele voastre i-au sărutat.

Acesta e străinul, soldaţi ai României, acela pe care cîte unul şi-l închipuie ca un făcător de bine, milos, care va sosi de departe, ca să înlăture nedreptatea săracului, suferită de la cei de neamul lui însuşi. *Acesta*, ucigaşul, hoţul, siluitorul, pîngăritorul. *Fiara !*

Da, da, la copii acasă să mergeţi. Fie-vă dulce zîmbetul copiilor după atîtea suferinţi ale voastre, după atîtea lacrimi ale lor. Dar, înainte de toate, o grijă, o mare şi sfîntă grijă s-o aveţi.

Ţineţi supt ochi Fiara, care şi ea o să alerge turbată către ţincii ei de acasă, pe cari, după cele ce le-a făcut celor slabi şi fără apărare din această ţară bună, nu mai e vrednică a-i vedea.

Bestia, să n-o scăpaţi !...

9 mart. 1917.

JERTFA MEDICILOR

Zi de zi, de pe urma contagiunii ce s-a răspîndit acum cîteva săptămîni, nesocotindu-se primejdia ameninţătoare a uneia din cele mai grozave boli, mor medici şi infirmieri a căror pierdere în grelele împrejurări de faţă e cu atît mai grea, cu cît fiecare din cei cari se duc azi înseamnă şi un număr de bolnavi, de răniţi cari nu vor avea, mîne, cine să-i ajute în suferinţele lor.

Epidemia pare că şi-a ales victimile. S-au pierdut cîţiva medici eminenţi —, unii din ei români veniţi din

țara a cării nouă și definitivă liberare o așteptau cu atîta dor și meritau s-o vadă ca răsplată pentru nobila lor hotărîre, iar alții din numărul acelor străini francezi, mai ales, cari au alergat să aline suferința unor soldați ce s-au luptat pînă la ultimele puteri pentru aceiași mare și sfîntă cauză. Secerișul a cuprins și atîta tineret în dorința de muncă, în spiritul de solidaritate și de sacrificiu a cărora am pus cu toții speranțele noastre de îndreptare. Între infirmieri s-au pierdut intelectuali cu o activitate cunoscută, oameni ai școlii, un pictor de talent, Senielevici. Sînt și fete tinere care s-au jertfit.

În recunoștința noastră acești eroi ai devotamentului vor avea un loc deosebit. Fără a fi dat moartea, ei au primit-o. Ei au culeș-o la căpătîiul acelor cărora li aduceau mila și iubirea. O notă de blînd sacrificiu creștin deosebește sfîrșitul lor.

Ei vor servi de învățătură acelor cari vor veni după dînșii pentru a îndeplini aceiași grea și nobilă sarcină. Prea se uitase elementul moral, *religios*, aș zice, dintr-însa, pentru a vedea numai o funcție sau o meserie. Prea se uitase că trup și suflet omenesc face o singură ființă și că nu se poate ridica din locul de zăcare cel dintăi fără a descoperi și mîngîia puțintel pe cel de al doilea. Oare n-au fost pe vremuri călugări, buni și miloși călugări, fără legături cu lumea, aceia cari, în cumplirea bolilor ce trăsneau miile de nenorociți, pînă la neagra molimă a ciumii, alergau, nu numai cu dorința de-a ajuta, dar cu o nestinsă sete de a împărtăși martirul, de la un muribund la altul, și se stîngeau cu zîmbetul pe buze că au putut găsi astfel poarta cerurilor unde Hristos cel bun stă de așteaptă pe ai săi.

Azi, acei cari s-au sacrificat nu trăiau în ideia religioasă, cu siguranța materială a răsplătirilor ei. Și ei aveau o casă a lor, căzută poate în mîinile dușmanului, aveau pe ai lor de la vatră, cum nu-i aveau călugării închinați Mîntuitorului singur. Și totuși nu s-au încrîncenat și nu s-au dezgustat înaintea bietului om necunoscut care nici măcar nu putea să aștepte, în halul în care era, rechemarea la viață de pe urma îngrijirilor ce i se dau.

I-a cuprins chiar, pe unii din ei, o așa de nesfîrșită dragoste pentru suferința însăși, o așa de nesfîrșită milă pentru sufletele ce se zbăteau în chinurile ei, încît unul dintre dînșii s-a rugat, printr-o ultimă și sublimă mărturisire de iubire, să nu fie despărțit nici în mormînt de aceia între cari și pentru cari sta să moară.

După greul tribut pe care l-au plătit nenorocirii naționale, medicii, infirmierii noștri vor ști să se păzească mai bine fără a răpi nimănui dreptul ce-l au la frățescul sprijin. Vom avea, nădăjduim, mai puține pierderi de plîns. Dar va rămînea pentru corpul medical al României o neperitoare glorie că le-a avut pe cele de pînă acum.

12 mart, 1917.

UN OM

Cu tînguirile sîntem deprinși. Orice român e, prin drept de naștere, salvator al patriei — numai el sau și cîțiva alții cari-i stau mai aproape și cari ar putea să-l ajute în opera lui. Are metode speciale la care gîndește zi și noapte și asupra elaborării cărora să nu-l întrebi fiindcă ai face păcatul de a-l tulbura. Pînă ce aceste metode, fără greș vor fi pe deplin elaborate, pînă ce panaceia va fi stabilită și în cel mai din urmă amănunt al compoziției sale, să nu cei nimic decît două declarații mari și late, pe care, de alminteri, ți le face și singur fără a-l sili prea mult : că toate lucrurile merg foarte rău, că sîntem un popor netrebnic și o rasă degenerată dar că totuși era un om, omul unic, care putea face lucruri mari, mîntuitoare, glorioase. Cu o singură condiție : *să fi fost în alt loc decît locul lui.*

În fiecare casă, la fiecare colț de stradă, pe fiecare coloană de ziar îl poți întîlni pe acest negator așa de

sigur în ce privește un lucru doar : calitățile lui proprii, pe care le rezervă pentru acel moment așa de fericit, în care el „ar fi în situație să poată face ceva". Goala lui trufie umple lumea de ifosuri totdeauna, de zgomot adesea, dar niciodată de fapte.

Și, iată, *faptele* ni trebuie.

Pentru ca să le avem și să le opunem faptelor pe care, în fiecare clipă, le dau ceilalți, în dauna noastră, se cere o speță de oameni mai puțin măreață și genială, mai puțin cunoscută, lăudată și aplaudată de intimii conceptiilor lor superbe, ni trebuie *omul care să se găsească bine la locul lui oricare ar fi* și să se facă din el un unghi harnic din marele atelier care trebuie să fie societatea noastră, dacă voim să învingem puțintel și așa cum scrie deviza noastră, cam uitată de un timp : „prin noi înșine".

Căci să nu uităm un lucru. Slobod e oricare să creadă că ar fi bun de ceva mai mult. Dar trebuie să aducă și dovezi necredincioșilor. Și cea mai mare și mai sigură dovadă nu e alta decît *să facă bine și cu prisos ceia ce i se impune de situația mai modestă în care împrejurările l-au pus pentru moment.*

Și, dăunăzi, am avut mîngîierea să vorbesc cu un astfel de om.

E comandant de regiment. Poartă pe piept răsplata glorioasă a vitejiei sale. A prins în lupta de la Neajlov o mare parte din prizonierii cari, defilînd pe străzile Bucureștilor, au dat un ultim fior de mîndrie nenorocitei Capitale. A retras în cea mai bună ordine trupa lui biruitoare. A pus-o la bun adăpost într-un sat care nu era mai strașnic decît altele. L-a asanat și l-a civilizat. A trecut cu sănătate iarna care a cerut atîtea jertfe altor regimente. A ținut odată cu trupurile zdravene, suflete vioaie, aprinse, nerăbdătoare de luptă, pînă într-atîta încît la inspecția trecută de generalul român care se găsește în fruntea armatei noastre și de generalul francez al cărui ochi critic a descoperit de la început lipsurile noastre, acești zdraveni ostași n-au cerut alta decît începerea fără zăbavă a ofensivei. Toți știu că pot muri, că au datoria de a-și oferi viața și toți sînt bucuroși de aceasta.

E o colonie de oameni cum trebuie pentru asemenea zile, în mijlocul unei frumoase păduri ; hrana lor va răsări peste cîteva săptămîni din pămînt, prin îngrijirea lor, căci și-au pregătit din vreme straturi de zarzavat. Ba chiar, pentru că românul e iubitor de frumuseță, au sămînat și flori pe margine.

Un ceas întreg am aflat un lucru de la acest șef cum dorim să fie toți : ce bun lucru pe lume este să lucrezi la locul tău. N-a avut să învinuiască pe nimeni și n-a lăsat să se înțeleagă că el în situația altuia ar fi făcut mai bine. Fiecare unde l-a pus soarta, și el muncește fericit pe ogorul lui, pentru sporul tuturora și pentru biruința Patriei.

Tovarăși români — căci așa trebuie să ne privim astăzi cîți nu sîntem trîntori, cari se îngrașă, cît se îngrașă, dar la urmă se distrug — tovarăși români, să sacrificăm fiecare geniul nostru critic care-și întinde negația peste toți și peste toate și să facem, pe unde ne-a lăsat Dumnezeu, ceva din ce a făcut la regimentul 9 de vînători, întreg, sănătos, voios și gata de luptă, feciorul de țeran din Gorj care e locotenent-colonelul Rasoviceanu.

23 mart. 1917.

OSTAȘII MUNCITORI

Ne-am gîndit la viitorul țeranilor cari, lăsînd pe ai lor în lucie sărăcie și în amenințare de dușman, au venit supt steagul țerii ca să-l sprijine. Mai bun gînd nu puteau avea astăzi și, cu cît li vom da mai mult, și cu mai multă voie bună, cu atîta vom adăugi la puterea noastră a tuturora și vom găsi viață mai întemeiată pentru urmașii noștri, pregătind viitorul sigur al țerii și al neamului. Cine n-o vede e orb, și chiar cine drămăluiește

arată că nu e în stare să distingă bine dincolo de realităţile ce-i stau de-a dreptul supt ochi.

Dar pe lîngă ţeranii cari au dreptul să ceară tot, pe lîngă „intelectualii" cari pot cere şi ei un lucru : ca *nici un privilegiu să nu împiedice libera concurenţă a priceperilor şi energiilor*, mai sînt atîţia cari trăiesc şi ei din munca lor, dar *la oraşe*.

Săracul de meşter român : Strîns din toate părţile de concurenţa străinilor din toată lumea, fără capitalul lui propriu sau al organizaţiei economice din care ar face parte, neînzestrat de stat cu *creditul Băncii speciale care-i era una din cele dintîi nevoi*, neavînd, cu toată Casa centrală a meseriilor, şcoala copiilor lui, cu o fărîmă de hrană în fiecare zi, şi nici adăpostul bătrîneţelor lui stoarse de puteri. Şi ţinut în samă numai cînd un politician voia să facă prin el alegeri ori cînd vreun ambiţios, „boier" [...] sau muncitor cu poftă de a trăi „boiereşte" din contribuţiile „tovarăşilor", căuta să facă „socialism" sistem românesc cu banii, cu munca şi pe pielea lui [...]

Azi el a luptat — afară de excepţii pe care le ştim şi le vom spune la vremea lor, fiindcă le vom şi pedepsi — umăr la umăr cu ţeranul. Şi cei ce n-au luptat în front, au trudit zi şi noapte pentru înarmarea ţerii. Şi cu ce dragoste au făcut-o s-a putut vedea de Sf. Gheorghe, la serbarea lucrătorilor Arsenalului [...]

Pe ei îi vom lăsa oare cum au fost pînă acum ? Nu zic că ar fi o crimă, ci mai rău decît atîta : *o idioată neînţelegere a vremilor.*

Ostaşii muncitori de astăzi vor trebui să formeze *corporaţii militare de rezerviști* în fiecare localitate, avînd ca şefi pe cei cari i-au condus în război. Pentru ei vor trebui să se întemeieze case de orfani, ospicii de mutilaţi, adăposturi de bătrîni, săli de conferinţe şi biblioteci. Le-au plătit dinainte.

Dar nu numai atît. *Orice furnitură a statului, a judeţelor, a comunelor, a societăţilor recunoscute ca persoane morale va trebui să meargă la ei, cu preţul normal al muncii.* Particularii vor găsi destul de lucru pentru ceilalţi.

*

Şi astfel nu se va da numai o răsplată cuvenită eroilor din tranşee şi devotaţilor din ateliere, ci şi un *exemplu*.

Iar acest exemplu, rodind în inimi, va spune tinerilor ce se ridică, în mijlocul ispitelor pe care le vrăjesc ambiţioşii şi interesaţii, că totuşi şi pentru grija omului de sine însuşi şi de familia lui nu poate fi loc mai sigur decît în umbra steagului, acolo unde e Patria şi Neamul.

(„Neamul Românesc", nr. 116, 1 mai 1917.)

GENERALII NOI

Un mare număr de colonei tineri, cari şi-au făcut dovada în luptele din urmă, de care va rămînea legat numele lor, au fost înaintaţi la rangul de generali.

Generali ai revanşei, ai reîntregirii, ai cîştigării sfîntului nostru drept, aşa-i vedem astăzi cînd au suit cea mai înaltă treaptă în cariera lor, devenită astăzi ceva mai mult decît atîta : o glorioasă şi grozavă datorie.

Generali ai unui regim nou, care ici şi colo începe a-şi mija zorile, ai unui regim care nu ţine samă-n aşezarea oamenilor în orice loc decît de meritele pe care şi le-au cîştigat prin muncă pe temeiul acelei destoinicii pe care soarta o dă cuiva numai pentru ca el să se străduiască necontenit a o creşte şi a o desăvîrşi în folosul societăţii căreia-i aparţine şi idealurilor urmărite de dînsa.

Generali, nu ai clasei privilegiate în care s-ar fi născut și nici ai partidului de care se țin înșiși ei sau rudele lor cele cu voturi multe și cu situații cîștigate, ci voevozi de oaste ai poporului românesc întreg pornit cu toate puterile lui la o luptă căreia singure, și nu unei pomeni diplomatice sau unei compătimitoare sprijiniri, înțelege a-i datori viitorul la care, în deplină conștiință de ce a fost, de ce este și de ce ar fi în stare să îndeplinească, el pretinde.

Generali, nu ai vechii rutine preocupate de exercițiul după datina prusiană din secolul al XVIII-lea, care-și „bătea talpa" pe terenul inerției, ci ai noului avînt, plin de o inițiativă pe care o cercetează în fiecare moment, cu critica lui sigură, simțul responsabilității față de prezent și față de severa judecată a istoriei.

Generali, nu ai uniformelor strălucitoare pentru nefaste parade, ci ai veșmîntului de campanie scăldat de sudori și pătat de sînge, purtat prin praf și prin noroi, alături de toți aceia cari, cu același suflet pentru aceleași scopuri, se ostenesc și înfruntă primejdia, hotăriți a muri mai bine decît a aduce acasă cu steaguri pleoștite o veste de înfrîngere.

În sfîrșit nu numai generali ai acelor forțe materiale pe care trebuie să le știe perfect oricine se încumetă a lua supt conducerea lor o parte din războiul cel mare al unui neam, ci și, mai ales, al acelor imense forțe morale, care zac încă în noi și pe care nu le poate trezi și îndrepta, nebiruite, către dușman decît înțelegerea deplină a măreției țintelor urmărite, a dreptății lor absolute, sfîntă ca o religie, a viitorului la care prin însușirile lui acest popor are dreptul. Și decît acea mare putere de simpatie, acea străbătătoare și învietoare iubire și pentru cel din urmă om la îndămîna comandantului suprem prin care s-au făcut legiuni de eroi, din veac în veac admirate, și din sfărîmiturile unor armate care cunoscuseră cele mai grozave ceasuri ale înfrîngerii.

Așa-i vedem pe noii generali tineri și nu îndreptăm alte urări către dînșii decît aceia de a regăsi în ei sufletul mare al strămoșilor cărora li datorim că nu ne-am născut robi.

(*„Neamul Românesc"*, nr. 145, 30 mai 1917)

ÎNTRU ÎNTÎMPINAREA FRAȚILOR

Voluntarii ardeleni și bucovineni au sosit ieri seara, pentru ca astăzi să facă jurămîntul de soldați înaintea regelui, să fie primiți de frații cu cari vor lupta alături și, înfățișînd tuturora priveliștea rîndurilor lor ostășești, să primească în Piața Unirii salutările Guvernului și ale acelora dintre ai lor pe cari împrejurările i-au făcut să vie mai de curînd la noi, ca soldați sau ca simpli propagandiști.

Nu putem zice că vom aclama, cu banalele aclamații care salută spectacolele, adesea așa de deșerte, ale vieții noastre publice, pe acești neobișnuiți oaspeți, cari au venit pentru altă misiune decît aceia de a face împreună această politică pe care o facem destui.

De altmintrelea aclamațiile le păstrăm toate pentru ceasul biruinții, liberării și întregirii noastre, la care lupta lor și chiar însuși exemplul lor va contribui așa de mult. Păcat și de vorbele pe care le-am rostit acolo... Căci ce valoare mai are astăzi cuvîntul, care va trebui, ca să zicem așa, să se renască pentru a putea să mai dea un sunet cinstit unei idei adevărate! Acuma e vremea cînd avem de făcut unii față de ceilalți — și poate față de dînșii mai mult decît față de alții — un singur lucru: Să ni înțelegem sufletele [...]

Înțelegem și toate sentimentele de dureroasă așteptare prin care au trecut așteptînd momentul cînd vor putea servi cauza comună. Și înțelegem tot ce poate fi în mintea

și inima lor, astăzi cînd, în uniformă românească, văd steagul supt care își vor cheltui toată energia pentru a-și îndeplini toată speranța.

Să li fie cu noroc ceasul acesta !

(„Neamul Românesc", nr. 155, 9 iunie 1917.)

ARDELENII

Într-un moment tragic din istoria acestui război, cînd cele mai nobile idei au paralizat forțele pe care tocmai trebuiau să le întărească printr-o nouă însuflețire și cînd fiecare întreabă cu grijă viitorul cel mai apropiat, cîteva mii de soldați ardeleni și-au făcut intrarea în Iași.

O mai frumoasă priveliște militară nici nu se poate închipui. Oameni de o putere trupească excepțională, voinici, dîrji, bărbătește arși de soarele muncii cîmpului de unde s-au desfăcut pentru ajutorul nostru ; soldați de o perfectă disciplină, absolut impunătoare, ei treceau în marșul lor de sfidare. Deasupra fluturau steagurile, și tinerii noștri ofițeri erau mîndri că supt ordinele lor vin aceste legiuni ale idealului. Cînd au început a cînta doinele lor ardelenești, nici un suflet n-a rămas nesimțitor : pare că toată voioșia vieții de țară a acestui neam de plugari se trezea, îmbinîndu-se cu duioșia iubirilor gingașe. Ofițerii francezi, așa de simțitori la tot ce e în adevăr sincer și nobil, erau palizi de emoție, și, dintre ai noștri, unii plîngeau. Iar, cînd, supt balconul palatului, unde apăru regele, stăpînindu-și grijile sale așa de mari, ardelenii intonară cu patimă, cu nespusă îndîrjire, imnul luptelor, jertfelor de la 1848, suflarea tragică trecu asupra mulțimii.

Ce vor face ei alături cu noi, cine poate spune ? Așa *sînt vremurile încît nimeni nu trebuie mîngîiat cu ușoare făgăduieli, ci fiecăruia trebuie să i se pue înainte numai slova de bronz a datoriei sale,* spre a-și ceti într-însa pro-

gramul fiecărei clipe din această viață, care pentru nimeni nu mai e a lui.

Dar neprețuită va fi fost pentru noi această apariție ardeleană după biruința de la Susița.

Neprețuită *ca o dovadă de valoarea rasei.* Străinii din toate națiile prietene au fost de față. Oricît de mult i s-ar fi vorbit oricui de ce este Ardealul, n-ar fi folosit atîta cît privelișteа de ieri. Însemnătatea unei rase a ieșit limpede, impunătoare în ochii tuturora. O demonstrație splendidă, fără greș. Marea sărbătoare cu discursuri de acum o lună, festivă, veselă, n-avea pe departe prețul acestei tăcute afirmări înaintea morții.

Cînd va fi să se rezolve chestia Ardealului, evenimentul petrecut în Iași la 21 iulie 1917 va trage în cumpănă mai greu decît tot ce vom fi scris noi pentru vădirea dreptului românesc pe acele plaiuri.

(„Neamul Românesc", nr. 201, 25 iulie 1917.)

ARMATA

Pe întregul front aproape, frumoasa noastră oștire refăcută — ea singură știe cu ce greutăți, peste cîte suferințe și cu ce speranțe — se luptă.

Se luptă în toată întinderea teritoriului românesc care i-a fost încredințat spre apărare și care corespunde mijloacelor ei de astăzi, firește împuținate. Se luptă cu un avînt, cu un dispreț de moarte, cu o hotărîre de a da înapoi pe dușman care vor fi model pentru mielle popoare asupra cărora se prăbușește trufia setoasă de a umili și lăcomia scrîșnind din dinți după pradă a statelor de jaf, de stoarcere și de cotropire.

S-a spus despre campania așa de bogată totuși în fapte mari, deși atît de nenorocită în rezultatul ei ultim, din 1916, că tot ce s-a făcut e datorit soldatului, țeranului rău înarmat, rău condus, dar păstrînd, în starea lui so-

cială și culturală neprielnică, toate virtuțile unor vremuri mai mari. Neapărat că nu se pot aduce laude destule aceluia care a stat trei luni, adesea numai cu pieptul, la trecătorile Carpaților, dovedind zilnic că în România nu e pentru încălcători sat fără cini. Glorie veșnică s-a căpătat astfel pentru acela care, în smerenia lui muncitoare, numai de glorie n-a visat și care nu știa că în sufletul lui nebăgat în samă de nimeni este scînteia de eroism pe care a primit-o de la înaintași ca s-o lase urmașilor.

Dar e de-ajuns să fi urmărit cineva oricît de neatent lista decorațiilor, cu cîte lămuriri istorice cuprinde, ca să-și dea sama că ofițerimea noastră, și nu în rîndul din urmă aceia cari au venit de pe băncile școlilor, din contactul zilnic cu predica idealului și sacrificiului, au fost frați mai mari, dar tot așa de buni, ai voinicilor din sate cu cari împreună mergeau la o moarte aproape sigură.

De atunci s-a făcut și o selecțiune și o adăugire. În lagărele de prizonieri am lăsat și mulți viteji, dar mult mai mulți din ceilalți. Am descărcat acolo o bună parte din trotoarele Bucureștilor. Iar, în loc, tineri de cea mai frumoasă creștere, națională, de cel mai adevărat și rodnic entuziasm pentru luptă au mers să prindă golurile morții și nenorocirii.

Armata românească e azi unitară. Între lipsa de cultură de jos și între o anume pretenție culturală de sus este regiunea de siguranță a culturii solide, legată de realități și îndreptată numai spre scopurile pe care ele le hotărăsc odată pentru totdeauna. Acolo e țara sănătății sufletului și a încordărilor zdravene ale voinței. Și în ea se găsesc deopotrivă, prin încercările aceleiași vieți, prin școala făcută împreună înaintea dușmanului, soldați și ofițeri.

Din tot ce are astăzi România nu voim să-i vedem decît pe dînșii. Ni oprim mintea de a urmări pe cei, așa de mulți și de dragi, pe cari dușmanul îi are în mînă. Nu voim să vedem nevrednicia fără credință și fără energie care tremură și dosește fără a pierde nădejdea de a ni rămînea stăpînă. Nici măcar la acest pămînt, din care e lutul ființei noastre, nu ne gîndim în rîndul întîi. Ci în armata României strîngem toate nădejdile că vom trăi după dreptul și valoarea noastră.

Fie-i pavăză în lupte aceste dorințe aprinse ale noastre, ale tuturora !

(„Neamul Românesc", nr. 207, 31 iulie 1917.)

OLTENII

În luptele fără pereche de-a lungul vieții noastre istorice, care fac, la Șiret, pe Putna și Trotuș, în Carpatul moldovenesc, dovada unei supraumane vitejii a soldaților noștri iubiți — vitejie înaintea căreia se vor închina în genunchi generațiile salvate prin asemenea sacrificii —, pe lîngă simțirea înfocată a iubirii de țară, atîtea alte sentimente însuflețesc, după locul de unde vin unii și alții din nobilii noștri martiri, rezistența de fier și avîntul răzbunător al feciorilor României.

Ca moldoveanul nu mai știe alt român să-și apere brazda ; ca „moalele" moldovean visător, în sufletul căruia trăiesc rezerve uriașe de voință, desfăcîndu-se furtunos la „adecă", în ceasuri cînd „se alege". Ce lupte au dat ei în iarna cumplită ca să apere cheile de la Oituz, Termopilele acestor modești emuli ai lacedemonienilor de odinioară, nu se știe încă de ajuns, și povestitorii cari vor veni după noi se vor uimi de ce au fost în stare să facă ostașii puțini, goi și bolnavi, față de un dușman, necontenit împrospătat, căruia nu-i lipsia nimica.

La Mărășești se spune însă că aceia care au dat cele mai turbate lovituri au fost oltenii din Gorj și Mehedinți.

Ce departe li sînt sălașurile spre care necontenit, de atîtea luni, li zboară gîndurile, acelor cari au ieșit din iarna cea grozavă ! Nu sînt, ca rîmnicienii, buzoienii, prahovenii chiar, îndemnați de gîndul că ai lor sînt aproape, că fumurile de pe dealurile din față se ridică poate și de la vetrele lor, că între aceia pe cari-i mînă la lucrul tranșeelor dușmanii se găsesc poate și femeile și copiii lor, părinții lor bătrîni, că ajunge o izbitură a desperării nebiruite

pentru ca, făcîndu-se dreptate asupra cotropitorului, soldatul să se găsească, uimit, în fața acelora de cari atîta a dorit. Nu, pînă la ei acasă, pe Olt, pe Jiu, pe Cerna, ce lung drum setos de sînge, care va fi sămănat cu atîtea din trupurile lor !

Deci, cînd, în cămăși, cu capul gol, rotind ca o măciucă patul strivitor al puștii, au dat iureșul sălbatec între dușmanii cari n-au mai avut în fața lor o astfel de violență războinică, ceia ce li dădea aripi era numai sentimentul răsplătirii, al sfintei răzbunări pentru tot ce au suferit, în trup și în suflet, fără nici o dreptate, ei, ai lor și toată suflarea românească de pe acest pămînt !

Au simțit-o fiarele astăzi și vor simți-o necontenit. În ordinele lor de luptă li se spunea că în cinsprezece zile Moldova va trebui luată, că va fi luată. Să nu se bucure prea mult de fiecare kilometru pe care l-ar smulge din această țărînă liberă pînă acum a neamului. Cu cît mai puțin pămînt, cu atît mai multă furie în suflete, cu atît mai multă nebunie răzbunătoare în capetele deznădăjduiților !

Vreau să înainteze cu orice preț — fac-o ! Dar va veni o vreme cînd șefilor li se va cere o socoteală grea pentru tot ce au jertfit numai de plăcerea de a fi forțat în ultimul ei adăpost iubirea unui neam mic și sărac pentru pămîntul ostenelilor sale !

(„Neamul Românesc", nr. 212, 5 august 1917.)

UN AN DE RĂZBOI

Azi se împlinește anul de cînd România a declarat război Austro-Ungariei pentru cîștigarea pămînturilor locuite de neamul românesc pe care vremurile trecute le-au supus prin silă sau prin înșelăciune vechii Ungarii și Austriei mai nouă.

Era la 14 August 1914 o atmosferă sărbătorească. Pentru altceva nu fusese pregătită societatea noastră, norocoasă la tot ce încerca și ieftin biruitoare în toate dorințile și chiar în toate capriciile sale. Pe cînd cei dintîi ostași români duceau tricolorul de mult așteptat pe acele plaiuri ardelene, o lume entuziastă aclama pe străzile Bucureștilor hotărîrea care se luase și ea vedea, cu iuțeala speranțelor sale strălucitoare, Alba-Iulia românească la capătul unui avînt binecuvîntat de soartă. Se știa doar că dușmanul a ajuns la capătul sforțărilor sale și că puternicii Aliați stau gata să dea împreună cu noi marea lovitură ultimă de pe urma căreia nu se vor mai ridica tiranii Europei.

În lumea politică bucuria nu era împărțită. Unii se felicitau că au ales acest moment, alții că n-au îngăduit să se mai tărăgănească lucrul. Era în adevăr o unire a tuturor cugetelor în siguranța generală a unei biruințe care nu numai că nu putea lipsi, dar nu i se îngăduia măcar să zăbovească. Rămîneau de o parte numai aceia cari, de la început, doriseră cealaltă politică : partizanii alianței cu Puterile Centrale, fermecații de puterea Germaniei, la cari se adăugiau puțini prieteni ai Austro-Ungariei, văzută mai mult într-un viitor de transformare federalistă. Învinși în silințile lor de a face să biruie o politică în care confundaseră prestigiul lor ca și speranțele lor de a cîrmui, ei doriau să nu „iasă" calculele celorlalți, și aceasta-i orbia așa de mult încît nu mai vedeau însăși națiа lor, a cării onoare întreagă și ale cării interese de viață erau prinse în lupta ce se deschidea.

Era pentru un asemenea calculator, relativ lesne să nu creadă în triumful cauzei de care Consiliul de Coroană de la 14 August legase România ; era ceva mai greu să crezi în acest triumf, nu din calcule de oportunitate, ci din cunoștința valorii factorului moral în viața omenirii și din experiența prefacerilor istorice, dar, totuși, să nu-ți pregătești discursul festiv pentru intrarea trupelor românești în Capitala lui Mihai Viteazul. Și încă mai greu să consideri că nu totdeauna prin cea dintîi încercare biruie acele cauze pe care nimeni și nimic pe lume nu le poate împiedeca de a răzbate pe căile dreptății, dar că

reprezintarea lor devotată, capabilă de toate jertfele nu poate lipsi în ceasul cînd se poartă înaintea lui Dumnezeu marile judecăți ale Creațiunii.

Îmi aduc aminte de emoția pe care a produs-o în colțișorul de țară, unde, departe de cercul Consiliilor de Coroană, mă găsiam atunci, vestea că acest neobișnuit Sfat al tuturor înțelepciunilor, de dată felurită, se va strînge la București. Nefiind nici un inițiat, nici un calculator pe cîmpul șahului politicei externe cu practică de la politica internă, împărtășiam această emoție serioasă, adîncă a oamenilor buni și simpli, în care trăiește totdeauna instinctul tainic și sigur al rasei, și nu-mi pare rău că n-am fost cucerit, în alt mediu, de altă atmosferă.

Era vorba să se facă demonstrații ; nu lipsiau îndemnuri în acest sens. Ele nu s-au făcut, nici acolo, nici aiurea. Ne putem lăuda că n-am săvîrșit greșeala altor națiii mai mari de a pune aclamațiile înaintea sforțărilor. Mi-am adus aminte că trecutul nostru nu cunoaște asemenea scene „populare" și „naționale". Ștefan cel Mare pleca la luptă după ce primise cuminecătura morții împreună cu toți ostașii lui, iar în tabăra lui Mihai n-a ținut nimeni vreun discurs cînd oștile strînse în taină pe Prahova și pe Olt au primit semn să treacă spre pasuri. Noi sîntem un popor stăpînit.

În foaia aceasta, care ieșia atunci, la o parte de marile cureme, în acel colț de pămînt modest, am spus atîta : că pentru noi toți „s-a ridicat un sfînt potir de sînge și de lacrimi".

De un an de zile acest potir stă înălțat deasupra capetelor noastre.

Cei ce l-am așteptat n-am pierdut o clipă încrederea în dreptatea cauzei și în biruința ei la ceasul pe care nu calculele noastre de nimica îl pot fixa. Tot ce s-a întîmplat cu noi ni s-a părut o datorie pe care aveam s-o plătim. De ce să plîngem asupra ei ? Aceste lucruri toate : înfrîngerea, dezastrul, bolile, foametea, trădarea de multe feluri, toate erau scrise în cartea judecăților ce nu se pot schimba. *Prin toate se cerea să trecem pentru ca să fim vrednici de ceia ce am dorit. [...]*

La capătul anului de cumplită încercare să nu ne uităm în jos, la cîmpiile pline de oasele celor ce ni-au fost dragi.

Sus să ne uităm, la acel potir care zilnic se umple de sînge mai mult și de mai multe lacrimi. Nimic nu vom avea decît prin ceia ce am putut să punem într-însul, dar din ceia ce se află și se va mai afla în cuprinsul lui, nimic nu va fi pierdut pentru viitorul acestui neam.

(*„Neamul Românesc", nr. 222, 15 august 1917.*)

INIMĂ DE OSTAȘ

Cu brațul ostașului poți face multe lucruri, cu brațul exercitat și ajutat de cele mai complicate născociri ale științei contemporane, scoasă din laboratorii și din ateliere pentru a fi mînată violent la complicitatea crimei. Germania o dovedește îndeajuns prin tot ce au fost în stare a îndeplini bărbații ei, de la moșneagul de cincizeci de ani pînă la tinerelul de șeisprezece, pe care-l smulgi din brațele mamei la Rin ca să-l trimeți să moară pentru „ighemoniconul" Kaiserului la Siretul moldovenesc.

Dar totuși nu *orice lucru* se poate face cu brațul ostașului. Dacă o minte bună, limpede, stăpînă pe sine, ferită de nebunia patimilor e de nevoie pentru a se arăta direcția însăși în care ostașul trebuie să meargă împotriva tuturor primejdiilor, se cere pentru a interpreta victoria pe care a cîștigat-o, *inimă*. Fără aceasta, degeaba toate măcelurile ! Ele vor crea numai ură, și pe ura învinsului nu s-a clădit niciodată un edificiu de stat capabil să înfrunte veacurile, ci zidirile cele mai mîndre ale cuceritorului, împlîntate în țerna plină de sîngele care nu se poate uscă niciodată, au lunecat și s-au prăbușit.

Dar de partea noastră, oricît de vînjos ar fi brațul țeranului luptător, inima hotărește. Cu inimile acelea care dau atîta avînt asaltului și isprăvesc cu atîta milă ziua biruinței, cu dînsele ne-am putut păstra după ceasul cel greu și prinir-însele am putut învia peste așteptarea tuturora.

*

O spunea și soldatul care înaintea noastră, în amurg, cu un camarad pe care-l uitase cu totul, mergea în neștire privind tot ceia ce soarta poate aduce în calea unui om ca dînsul.

Împrejur foia lumea după nevoile ei. Abia tăcuseră trîmbițile la bărăcile militare din vecinătate. Veniau automobilele în goană, cu treabă ori fără treabă.

El, voinicul ostaș din cine știe ce locuri cotropite, unde ai săi nu mai știu dacă trebuie să-l aștepte, se izolase de tot zvonul din afară și, cu ochii la stelele ce răsăriau una cîte una, pare că ar fi fost în tăcuta lume a cîmpiilor sale, cînta.

Un cîntec încet, stăpînit, ascuns de lume, nespus de înduioșător în unda lui tăinuită. Cînta de steag și de soarta lui. Cînta „Miorița" plaiurilor. Și spunea în viersul dumnezeiescului cîntec ce va fi cînd va cădea supt steag și dînsul, voinicul stingher, fără altă prietenie și iubire decît a stelelor care păreau că se ivesc, nu pentru noi, cari n-aveam nevoie de ele, ci pentru dînsul care se ridicase cu gîndul pînă acolo sus.

„Și supt steag de mi-oi cădea..."

Ochii se uitau țintă, și glasul dulce tremura ușor în amurg.

Era inima însăși a ostașilor noștri, inima care-i înalță nemăsurat peste toți dușmanii lor, simple brațe ale măcelului !

(„Neamul Românesc", nr. 222, 15 august 1917.)

CÎȘTIGUL CEL MAI MARE

Nu poate fi nimic mai scump pentru un neam decît realizarea unității lui naționale, în margenile pe care le îngăduie răspîndirea și amestecul de azi al tuturor neamurilor. A strînge laolaltă toate puterile unei rase, a izbuti să ai împreună toate varietățile ei, dintre care nu e nici una care să nu-și aibă însemnătatea și folosul, a rupe de la dușman energii pe care el le întrebuințase pînă atunci contra ta — și contra lor — pentru a le întoarce și pe dînsele, cu setea de răzbunare a urilor îngrămădite, contra aceluiași dușman, spre a preface la urmă aceste uri, această sete de răzbunare, aceste patimi crude în mari forțe, creatoare și roditoare — ce ideal omenesc poate fi mai înalt decît acesta !

Întinzînd hotarele noastre în cadrul pe care realitatea-l arată și pe care diplomația noastră l-a impus atenției aliaților noștri — și a dușmanilor chiar —, am da lumii unul din acei factori de cultură cari ajută progresele omenirii și i s-ar păstra recunoștință pentru că la locul lui și-a îndeplinit rostul lui, care e al unei rase bine înzestrate și nobile. Tot ce pînă acum a fost robie, apăsare, durere, înveninînd viața politică a statelor care violentau zilnic milioanele de conștiinți revoltate, s-ar preface în curate elemente de senină muncă mulțumită. Și chiar amintirile trecutului ar folosi la ceva prin înverșunarea de care ar fi însuflețite străduințele, *cele dintăi străduințe la casa lor,* ale celor în sfîrșit liberați.

Dar poate că este un cîștig și mai mare pe care-l vom avea cu siguranță de la acest război în care cu atîta vitejie amestecăm ceas de ceas o suferință la care ieri încă nu se gîndia nimeni.

Un popor este în omenire ce-i dau însușirile lui, desigur, dar, pe lîngă aceasta, și într-o măsură tot așa de mare, și ce-i îngăduie mediul.

Însușiri se pare că avem, deși le laudă pentru poporul întreg tocmai cine le are mai puțin. Cel puțin la ceasurile mari, străinul — și străinul dușman, care o simte pe pielea lui — trebuie să le recunoască. Dar, în ce privește mediul politic, vecinătatea de care am fost încunjurați, nu odată ne-am plîns *că nu se putea închipui* pentru noi, cari nu sîntem numai o ramură frîntă și îndepărtată de vînt a rasei latine, ci tot ce a rămas din întreaga romanitate răsă-

riteană, așa de înfloritoare pe vremuri, nu se poate închipui, zic, o mai neprielnică soartă.

Rude de pe romani n-avem decît în Apusul depărtat. Rudele de pe ceilalți strămoși, traci, dacii, sînt în tot cuprinsul Balcanilor, dar ele se țin cu toatele de alte rase, care și-au întins pe urmă asupra lor influența și mai ales limba : unii se cred slavi autentici, cum nu-i arată fața, nici datinele, alții se mîndresc a fi adevărați urmași ai elinilor antichității. Și, în fața lor, noi stăm de veacuri stingheri, fără altă legătură mai intimă cu ei decît a legii ortodoxe, care astăzi și-a pierdut așa de mult din însemnătatea politică.

Și dacă măcar de jur-împrejurul nostru s-ar fi păstrat numai țeri mici, de potriva noastră, cu care, pentru o apărare comună, să fi putut statornici trainice legături de frăție ! Dar nu. Dacă noi am fost cuprinși un timp în împărăția păgînă a turcilor, care ne-a stors totdeauna și ne-a „apărat" împărțindu-ni bucățile între dușmanii ei învingători, la răsărit și la apus s-au alcătuit, din nații deosebite, mari regate de cotropire. Ne-am luat la luptă de atîtea ori cu dînsele, și nu o dată le-am biruit, iar victoria noastră cea mare asupra lor a fost aceia că — *am trăit*. Soarta însă din nou s-a aruncat, prigonitoare, asupra noastră, și din regatul unguresc, din regatul polon s-au făcut, prin mari schimbări politice, în epoca modernă, monarhii de dominație universală, pentru alte puteri, împărății care nu vreau să știe de un hotar definitiv, contrafaceri brutale de Romă cuceritoare : Austria Habsburgilor, la apus, Rusia țarilor la răsărit, — cei doi vulturi fluturîndu-și limbile îndoite după sîngele nou al necontenitelor războaie de veșnică expansiune.

Și pînă ieri politica noastră fără legătură mai strînsă cu un Apus care nu se interesa decît de grîul nostru fără să-l caute măcar de-a dreptul, se zbătea între acești doi grozavi magneți cari atrăgeau pentru a strivi pe cine ar fi cedat cu totul puterii lor de atragere. Iar, pe de altă parte, dată fiind megalomania clasei noastre conducătoare, aceste mărimi amenințătoare ne fermecau, și pentru cei

mici de lîngă noi, pentru acei români ai Balcanilor în special cari sînt sîrbii, n-aveam decît o măreață privire distrasă.

Războiul a schimbat și pînă acuma toată această situație, prin evidențele, limpezi pentru oricine, pe care le-a impus și continuă a le impune.

Monarhia Habsburgilor e în spasmele morții, și, chiar de s-ar zice : „Austrie" la ce va ieși din frămîntările ce nu se mai pot ascunde, e sigur că această nouă formă nu va mai fi cuceritoare și nu va consimți să urmărească nici scopurile agresive ale germanismului în Orient, nici tendințele de furioasă năvălire medievală ale rasei ungurești.

În Rusia, printr-una din cele mai mari minuni pe care le-a făcut libertatea în mersul ei fatal înainte, țarismul, cu vechile lui legături, e isprăvit. Aceasta înseamnă însă dispariția monarhiei universale în veșnică întindere cotropitoare și deschiderea pentru popoarele din Rusia a unei ere fecunde în care, alături de dezvoltarea regimului constituțional și de silințile spre justiția socială, va fi loc liber pentru dezmorțirea și înțelegerea împreună a națiunilor. [...]

Iar epica înălțime la care s-au ridicat sîrbii — o mare putere morală a vremilor noastre — ne îndeamnă și mai mult la o alianță perpetuă cu acești oameni vrednici, împreună cu cari, contra unor dușmani comuni, avem de îndeplinit în viitor încă grele și mari lucruri.

Și, în sfîrșit, luptînd pentru scopurile unui Apus în care azi se cuprinde și America, nu numai că ne-am apropiat de centrele cele mari ale culturii umane, dar am confundat cu viața lor morală propriul nostru ideal. Am revenit, fără a ne clinti din loc, la comunitatea din care odată ne-a desfăcut ursita.

Și poate că acestea toate vor forma pentru noi cel mai mare cîștig al războiului.

(*„Neamul Românesc"*, nr. 236, 29 august 1917)

FRAGMENTE DIN „MEMORII"

(vol. I)

25. septembrie

Generalul Mărgineanu, [59] fost coleg de școală, vine la mine.

El a luat Mărăștii. Planul era să se atace un punct mai slab ; el a lovit tocmai acolo, fiind încredințat că puterea întăriturilor va face ca paza să fie mai slabă. A avut foarte puține pierderi, cum, dealtfel, în alt atac, bine pregătit, a numărat numai șasesprezece morți. La Soveja a tras cu tunul cel mare german, pe care dușmanul nu-l bănuia că este în mîinile noastre. Garnizoana, crezînd pe români aproape, s-a predat întreagă : șase sute de oameni. O ghiulea enormă din acest tun a trimes-o regelui, cu o placă de argint.

Germanii, deși au izbutit să ne facă a părăsi Soveja, Vizantea, cari sunt azi „neutre", arată complect demoralizați. Soldații mînați la atac plîng. Ofițerii îi duc cu revolverul la spate, și ei înșiși, acești ofițeri, după ce fac mutra lor de trufie, spun tot la cea dîntîi amenințare. „Împăratul nostru a înnebunit ; ne duce la moarte pe toți ; nu mai putem", gem oamenii.

Wilhelm al II-lea a fost pînă la Colacu, cu calea ferată. A chemat cîte trei, patru oameni din fiecare regiment și li-a cerut o nouă sforțare. Rușinea trebuie ștearsă și Moldova cucerită. [...]

Regele a fost acolo la 23 aprilie. A spus că a venit pentru mișcare și pentru a îndemna pe soldați. „Dar văd că voi mă îndemnați pe mine". [...]

Mărgineanu vrea să refacă satul Mărăști, distrus de asaîndouă artileriile. De la divizia lui a strîns douăzeci și cinci de mii de lei. Mă îndeamnă să-l ajut cu condeiul [...]

25 decembre

Merg la front, cu generalul Leonte [60], pentru a împărți tutun, cărți și ziare soldaților prahoveni.

Tot drumul de la Vaslui înainte e numai cantoane distruse, stîlpi militari smulși din pămînt, case părăsite. [...]

Multă lume săracă, absolut stoarsă. Un moșneag, luînd o bucată de pîine de la noi, ne urează „pace și liniște".

*

La Bîrlad, generalul Grigorescu [61]. În cîteva minute a rezolvat toate chestiile. Mîine se întîlnește, pentru o împărțire de decorații, la Tecuci, cu generalul Berthelot. [...] Tecuciul nu arată să fi suferit de pe urma bombardării. Lumina electrică funcționează seara, parțial. În Primărie, fost spital rusesc, restaurat în două luni de muncă de noi, și popota care dă hrană bună ofițerilor.

*

La Mărășești. Supt dealul Cosmeștilor, splendid parapet, înalt, către care mergea un pod de fier acum distrus și înlocuit ceva mai sus cu o înjghebare de lemn ; gropile de obuze se țin una de alta. Pădurea de desupt, la Pădureni, are crăcile rupte. Dincolo de Siretiu ne găsim în tîrgul absolut pustiu, cu cele mai multe case dărîmate. Gara are numai peretele din față. Castelul lui Negroponte e o ruină. Mai departe, clădirile pentru locuința funcționarilor, scheletul fabricei de parchete aparțin nemților. În cutare punct numai patruzeci de metri despart clădirile ce-și stau dușmănește față în față. Văd bine căciula santinelei dușmane în tranșee și grupele care umblă pe șosea, căutînd să înțeleagă ce se petrece la noi.

Și aici s-a încercat fraternizarea. Muzici au cîntat de Crăciunul lor și de al nostru. Se trimit la noi ziare din București, ce se transmit nedeschise la Cartier.

Starea de spirit a soldaților noștri din regimentul 32, care s-a luptat eroic, din șapte și din trei de vînători, e excelentă. Joacă hora cu strigătele care pomenesc pierderile nemților și sînt foarte bucuroși să și cetească. O calfă de frizer din Ploești, contigentul 1918, arată cum

a secerat un batalion întreg cu mitraliera lui. Şi ce bucuros spune cum a fost fugărit duşmanul. E sergent şi i s-a dat Virtutea Militară.

La întorsul în Tecuci mi se vorbeşte de pustiirea bolilor rele şi de mizeria populaţiei. La Ţepu, satul scriitorului Tudor Pamfile, n-a mai rămas un om. [...]

GLORIOASA NOASTRĂ SARCINĂ ISTORICĂ

Dacă speculanţii se pot găsi totdeauna îmbulzindu-se acolo unde cu mai puţine sforţări se poate ajunge la un mai mare cîştig, de la oricine, în orice împrejurări şi orice urmări ar putea aduce pentru sine folosul de o clipă, aceasta nu li e îngăduit popoarelor.

Un individ lucrează numai pentru sine — dacă nu poartă un nume şi nu ţine să lase unul urmaşilor săi ; cu sfîrşitul lui se isprăvesc toate procesele ce i s-au făcut şi se opresc toate acelea care i s-ar putea face ; în ţărîna lui nu răscoleşte nimeni ca să caute ce-a fost şi de ce s-a învrednicit. Nici marii criminali nu rămîn în amintirea oamenilor, cu toată faima momentană pe care li-o dă groaza ce o inspiră ; pentru ca ei să fie pomeniţi, trebuie să fi făcut o victimă ilustră ori să fi răpit omenirii, ca vechiul incendiator al templului Dianei, una din acele podoabe ale artei a căror veşnicie a fost tăiată prin sacrilegiul lor.

Popoarele însă sînt nemuritoare — căci niciodată pînă astăzi nu a murit cu adevărat un popor care să fi fost cu adevărat unul, şi nu o asociaţie de pradă supt un nume de război, sau o colecţie de triburi în jurul unui sanctuar. Şi, astfel, nu se poate ca ele să facă greşeli de acelea care s-ar răsfrînge asupra tuturor generaţiilor ce vor veni. Păstrătoare ale unui capital moral, căpătat prin multe osteneli şi prin atîta îngrămădire de suferinţi, prin atîta risipă de sînge, fiecare generaţie care reprezintă naţia e

datoare a transmite aceleia care prin ea e chemată la viaţă *măcar tot ce s-a primit, pentru sporire, nu pentru împuţinare, pentru înălţare, nu pentru înjosire, de la înaintaşi.*

Şi pentru aceasta oamenii cari sînt la un moment dat naţiunea au un îndreptar, unul totdeauna sigur, *tradiţia.* E drumul care s-a dovedit sigur, care, tăiat în mijlocul primejdiilor, prin adîncul pădurilor, în asprimea stîncilor, pe piporul prăpastiilor, s-a adîncit zi de zi prin tot ce a trecut de-a lungul lui. A trecut şi — *a ajuns la capăt.*

Cine ar vrea să deschidă drum nou el singur trebuie să aibă puteri de gigant şi, dîndu-şi samă perfect de împrejurările cele noua ale vremilor, să fie absolut stăpîn pe vedenia limpede, neîntreruptă, a scopului. Au fost şi oameni geniali cari s-au împăcat cu calea trecutului şi alţii cari s-au smuls din mijlocul aventurii ca să se întoarcă la dînsa.

*

Şi noi, românii, avem, de multe sute de ani, un drum strămoşesc.

Vedem bine, în ce greutăţi ne aflăm astăzi. Sînt călăuzi noi, pe cari nu i-a încercat însă nimeni, cari ni arată ceas de ceas prin ce trecem şi ce stă ameninţător înaintea noastră. Ei nu ni-au cruţat, desigur, în şoaptele de aici, în urletele de dincolo, însemnarea crudă a tuturor suferinţelor care s-au abătut asupra noastră. Şi au crezut că *atîta* trebuie pentru a ne convinge că trebuia luată, nu numai altă cale, dar şi altă direcţie, pentru că aceia ni-ar fi cruţat atîtea pierderi şi atîta durere. Ca şi cum s-ar putea atinge ceva mai înalt şi mai durabil pe lume fără ca piciorul cui se suie pentru a cuceri şi menţinea să nu se fi însîngerat la fiecare colţ de stîncă în trecut şi să nu se fi poticnit adesea, să nu fi alunecat pe alocuri pînă la gura genunii, unde soarta, care, prin noi şi peste noi, urmăreşte scopurile ei de logică şi de dreptate, l-a reţinut !

Mergem pe cărări grele, fără perspectivă uneori, şi atîtea nopţi ne-au prins pe cale. Este însă ceva care ne ţine, care ne mîngîie şi ne îndeamnă. Şi acel ceva, pe care-l

căutăm cu chinuri sufletești în clipele de îndoială pentru a reveni la hotărîrea noastră îndată ce-l găsim din nou, sînt *urmele* — pași de luptători, arme rupte, oase care s-au înfipt în pămîntul frămîntat — *pe care le-au lăsat strămoșii noștri, cari și-au îndeplinit misiunea.*

În haosul de lupte ale trecutului dacă vrei să-i găsești, caută-i în două locuri : *acolo unde se apăra un principiu de dreptate, deci și de viitor, și acolo unde se păstra, împotriva nebuniilor trecătoare, acel bun simț al popoarelor care e ordinea.*

Niciodată tovarăși de hrăpire, cu nimeni, nici cu puternicul turc de pe vremuri, pe care, dacă a trebuit să-l răbdăm, nu l-am sprijinit niciodată, urmîndu-l, schimbați de lege, în avîntul lui sigur către prăzile bogate ale creștinătății, de care, fățiș sau pe ascuns, ne-am ținut totdeauna. Și niciodată părtași ai aventurilor care o luau razna de-a lungul lumii, după iluzii ce se năzar și după focuri de baltă care momesc, ducînd la peire. *Oameni drepți și oameni cuminți au fost aceia de la cari trupul și sufletul nostru vine.*

Poate să mai cîștige oricîte biruințl spurcata înhăitare a raselor prădalnice ale lumii ; să zicem — ceia ce nu se poate — că ar putea să păstreze tot ce ține astăzi în ghiarele ei sîngerate. *E pentru noi o veșnică onoare că nu sîntem cu ei.* O veșnică onoare azi, un folos trainic, o garanție de viitor, mîne. Sîntem pe drumul bătut de aceia din sîngele nostru cari s-au jertfit pentru cauze drepte și au înviat pentru a se înălța, trăind în veci tocmai pentru aceia.

Furioasă se zbate în jurul nostru o societate uriașă, care crede că a descoperit adevăruri nouă și, pentru a le scoate în față, dărîmă, în turbate lovituri de ciocan, capișt ile luxului și viciului, ca și cele mai curate din templele muncii și culturii omenești. Imnurile celor îmbătați de opera distrugătoare pe care o fac cuprind în strofele lor înfocate cele mai ispititoare făgăduieli : de avere, de stăpînire, de fericire pentru orice om, oricare i-ar fi însușirile și oricare faptele. Atîția se lasă seduși. Noi însă rezistăm, și, mai mult decît atîta, luăm o parte din vlaga ce a rămas în noi, pentru a restabili unde putem, la mai mari decît noi, cumințenia zguduită de frigurile nebuniei. Și,

cînd facem aceasta, știm că ai noștri cei vechi nu o dată au stat în calea apostolilor de credinți deșarte și a bezmeticilor „bîiguitori în gînduri".

Îndeplinim astfel — oricît ne-ar costa azi pentru a fi din belșug răsplătiți mîne — glorioasa noastră sarcină istorică.

(*„Neamul Românesc"*, nr. 15, 16 ianuarie 1918.)

POMENIREA LUI MIHAI VITEAZUL

Cu o deosebită solemnitate, potrivită ca momentele mari pe care le trăim și de care trebuie să ne găsim vrednici, se face obișnuita pomenire a lui Mihai Viteazul, acela care, cîteva luni de zile măcar, atîta cît să se vadă că acest mare lucru s-a putut odată și deci se poate face și în alte vremuri, a fost Domn al Țerii Românești, prin moștenire, Domn al Moldovei prin izgonirea unui nemernic [62] și în Ardeal Domn prin sabia lui biruitoare.

Regina Maria însăși s-a îngrijit de împodobirea cuvenită a sicriului de frasin în care se înfățișează singura rămășiță neamestecată cu sîngerata țernă a Ardealului din trupul viteazului fără seamăn. Vechile stofe de brocard își desfășură din nou florile de aur pentru ca în strălucita lor învăluire să se cuprindă osul sacru al voevodului. Lauri încunjură fruntea supt care a fulgerat gîndul cutezător al unirii neamului românesc întreg supt buzduganul biruințelor. Și în orașul care prin apărarea voinicilor de azi și-a păstrat clopotele al căror sunet s-a auzit de veacuri la toate durerile și la toate bucuriile noastre și care mai toate au sunat acum o jumătate de veac și mai bine vestea unirii Moldovei ca principatul muntean, zvonul solemn al aramei sfinte cîntă mărire acelui care, evlavios etitor, a fost în același timp apărător al credinței

contra păginității profane, înălțător de așezăminte religioase, ca și poruncitor de oști și stăpînitor de țeri.

Soarta are drumuri înaintea străbaterii cărora, uneori înceată și tristă, alteori răpede ca trăsnetul, sufletele omenești se opresc înfiorate de presimțirea celor ce sînt mai presus de dînsele.

Și este o taină, care zguduie, în ce a vrut să se întîmple cu aceste rămășițe pe care trei sute de ani și mai bine le-am încunjurat cu aceiași venerație ca pe ale lui Ștefan cel Mare și cu aceleași speranțe.

Domn așezat, sigur de sine, stăpînind vremuri care stăteau pe temeliile lor, Ștefan a așteptat în mormîntul lui de la Putna îndeplinirea evenimentelor pe care firea însăși a lucrurilor, cu nebiruita ei putere, le cere, generațiilor care șovăiesc supt povară, celor care mișelește o azvîrl, ca și acelora, așa de fericite, cărora li e dat să culeagă roade acolo unde și alții au răspîndit binecuvîntata ploaie a sîngelui lor.

Cum a fost viața lui Mihai, de un așa de teribil dramatism, cu o așa de scăpărătoare ciocnire între cel mai mare noroc și nenorocirea cea mai mare, așa a fost și după ce fierul dușman a spintecat și măcelărit legătura oaselor lui.

Ca și moștenirea și cucerirea lui Mihai, unite o clipeală pentru a fi dezbinate iarăși, în bucăți i s-a sfărîmat și trupul. Vlaga lui s-a topit în pămîntul cîmpiei ardelene; mîini pioase, ale lui Radu Buzescu și ale soției lui Preda, *au furat* capul cel frumos pentru a-l aduce dincoace de munți și a-i da, după profanările scîrboase ale călăilor, o cinstită sălășluire în mănăstirea de la Sf. Nicolae din Vii, a „Dealului" Tîrgoviștei, lîngă osămintele tatălui, bunul Pătrașcu, și ale lui Radu cel Mare, ctitorul din același sînge.

Ruperea în două a trupului însuși al celui care luptase pentru întregire, pentru unitate, pentru viața împreună a celor din neamul său a rămas astfel ca un semn al propriei noastre sfîșieri după isprava lui și în ciuda neperitoarei glorii a acestei isprăvi. Și, cum legea creștină în care el a trăit și cu ale cării ceremonii s-a învrednicit măcar de o tîrzie îngropare, asigură că de pretutindeni

se vor aduna oasele risipite ale celor cari au trăit, pentru a sta întregi înaintea veșnicului județ, tot așa am așteptat și noi, de-a lungul secolelor de chinuire, ca fărîmile împrăștiate, luate în gură de toți lupii răpitori și întinse pe toate meleagurile străine, ale corpului nostru național să se unească în acea făptură deplină care singură poate lucra pentru binele omenirii întregi.

Ca un freamăt de neliniște a mișcat totdeauna capul despărțit prin secure, pe care în zădar îl puseseră în pămînt, ca pe toți cei înainte de dînsul, Radu și Preda. Din adîncul țărînei întîmplarea unei prefaceri a bisericii l-a ridicat iarăși deasupra, și lumina a pătruns iarăși în adîncile orbite unde stătuseră fioroșii ochi ai ostașului. De atîtea ori a fost vorba ca un mormînt să-l închidă, și parcă o voie îndărătnică îl ținea așa, răzleț, profanat de toate atingerile triviale, ca și cum la trei sute de ani după moarte el ar fi cerut încă dreptatea care pe pămînt i-a fost refuzată.

Și iată, cînd pentru planurile lui oști românești au pornit din nou la luptă, craniul regal a vibrat de sunetul clopotelor bătrîne care erau să fie în curînd, și ele, pradă de război, a acelorași dușmani —, „nemții cari l-au ucis", spune inscripția bătrînă, „în cîmpia Turdei". A fost zguduit și el, cînd nenorocirea s-a abătut asupra noastră, de bătaia tunurilor biruinței vrăjmașe. Și, cînd ostașii, frînți, au plecat, el a mers în mijlocul lor, ca și cum tovarășul măreț ar fi vrut să se împărtășească de toate suferințele pribegiei, pînă departe în acele locuri rusești, pînă unde în viața lui îi zburase gîndul doritor de tot mai vastă stăpînire.

De acolo el s-a întors, la ceasul său, iarăși. Și întîmplarea, ciudata, persistenta întîmplare face ca, atunci cînd realitatea croită de el se întoarce între noi, puternică și vie, din toate părțile românești peregrinii purtători de bune vești se găsesc aici pentru a se închina cenușei Sale, astăzi.

Și ne simțim mai tari, știindu-l astfel pe El nevăzut lîngă noi.

(*„Neamul Românesc"*, nr. 311, 10 noiembrie 1918)

CUVÎNTAREA ȚINUTĂ DE N. IORGA ÎN PIAȚA UNIRII

Frați ostași intrați în lupta pentru România,

Ați venit aici ca să faceți, împreună cu tovarășii voștri din oastea noastră, România cea nouă, pentru care sînteți gata să aduceți prinosul scump al sîngelui vostru. România cea nouă, pe care aveți s-o coborîți numai pe pămîntul care vi se cuvine vouă și nouă. Căci de fapt această Românie mai mare este îndeplinită încă de acum, odată ce se găsește în sufletele voastre, în voința voastră nebiruită. Acesta este totdeauna lucrul cel mare în faptele pe care le îndeplinește un popor : să creadă și să vrea.

La fapte ne-am mai întîlnit. De cîte ori un lucru bun a ieșit din legăturile noastre este că am fost tovarăși la fapte. Ce dovadă mai bună poate fi despre aceasta decît viața acelui strămoș înaintea chipului de aramă al căruia veți fi trecut venind aici, tata Ștefan bătrînul. El v-a fost domn vouă, bucovinenilor, ca și nouă, celor de aici. Doar a avut în stăpînirea lui și Ardealul și părțile Bistriței, cetatea Ciceiului și, în mijlocul țerii voastre ardelene, Cetatea de Baltă. A poruncit acolo și, cînd trufașul crai, feciorul [...] de voinic român Matiaș Corvinul a rătăcit pe aici încercînd să-l zdrobească, s-a ales cu ce se va alege toată această spurcăciune [...] de care sîntem pîngăriți : cu săgeata valahului în spinare. Veți porni mîne, știți unde. În locul unde mamele și soțiile voastre blastămă pe asupritori lîngă vatra pustie de unde a plecat oștașul, precum în România noastră năvălită aceiași sărăcie, aceiași apăsare, aceiași jale și pîngărire ne așteaptă pe noi pribegii spre a le răzbuna.

Să ni strîngem toate puterile pentru această faptă noi toți cari ne coborîm din același vechi neam părinte și cari ne închinăm aceluiași împărat ce ni-a dat limba și numele, noi cari ne-am văzut așa de adeseori și nu ne-am uitat niciodată. Săriți voi, ardeleni din văile ce se răsfiră către Tisa, voi, maramureșeni cari ați adus în Moldova noastră steagul de biruință al bourului, voi, bucovineni, pe cari acum 150 de ani v-a smuls cu pădurile și poienile Moldovei de Sus hoția meșteșugită a Austriei ! Săriți cu toții asupra aceluiași dușman, și alături cu noi să se strîngă făcînd zid nebiruit, orice putere din această țară, căci nimeni n-are dreptul să se dea în lături — și cuvîntul acesta are și rostul de a scormoni sufletele ce au întîrziat.

Într-o singură mișcare uriașă să pornim, cu tot ce avem cu tot ce putem, orice s-ar întîmpla, pînă ce dușmanul viitorului și al vieții noastre se va găsi în sfîrșit supt călcîiul valahului acestuia batjocorit și învins numai ca să se ridice din nou în răzbunarea lui grozavă.

(*„Neamul Românesc"*, nr. 156, 10 iunie, 1917)

IDEIA DACIEI ROMÂNEȘTI

Reconstituire a cuvîntării ținute la serbarea pentru Unirea tuturor românilor în ziua de 25 noiembrie [8 dec.] 1918 la Teatrul Național din Iași

Despre lucrurile care se întîmplă astăzi nu o dată s-a vorbit de pe aceste scînduri chiar. [...]

Opera o avem înaintea noastră : întreagă. Ea se dăruiește, nu României de azi, care n-o merită poate, ci României care va fi, României care trebuie să fie pentru a o păstra și dezvolta. Și, oricum să fim noi chiar, ea va rămînea totuși, în hotarele ei, veșnică, de veșnicia lucrurilor firești pe care oamenii nu le pot primejdui și vremea nu le poate distruge.

Va rămînea în ciuda invidiei și a urii pe care le trezește și le va hrăni la dușmanii noștri seculari, din două motive, care acestea hotărăsc în actele de căpetenie ale vieții neamurilor : pentru că *un popor întreg a voit-o*, întîi, și apoi pentru că *ea nu înfățișează decît îndeplinirea, fatală, a unei idei pe care au păstrat-o ca o sfîntă comoară, veacurile.*

Unirea [...] n-a venit, în adevăr, din sfătuirea interesată a unui număr restrîns de conducători, de fruntaşi, de şefi, de „oameni cu cădere" cărturari şi doctori, cari, în „cumpănă de dreptate", să fi pus toate avantagiile pe care pentru ei şi pentru partidul lor le-ar putea oferi unirea cu acest Regat al nostru [...]. Nu, nicăiri nu s-a făcut diplomaţie în jurul ideii româneşti. Această idee s-a impus ca un imperativ categoric. Mulţimile, milioanele au aclamat-o [...]

Şi la Bălgradul ardelenesc, la Alba-Iulia, s-au strîns acum o săptămînă miile de mii ale cetăţenilor din toate cele aproape treizeci de comitate, cu preoţii, cu învăţătorii, cu căpeteniile lor obişnuite, cu soldaţii cari dezbrăcaseră uniforma unui rege ce nu mai este, şi ei au fost aceia cari au făcut din cea mai călduroasă dorinţă a inimilor care nu mai bat astăzi o realitate, pentru ei şi pentru urmaşi.

De aceia e nezguduită fapta Unirii pentru că toţi au voit-o, şi mai ales acei cari, din neam în neam, au muncit şi au suferit pentru că erau români şi pentru a rămînea români. De aceia lumea s-ar putea rupe din nou din încheieturile ei şi ar putea să ne cuprindă supt dărîmături, dar steagul românesc, de unde l-a înfipt în pămîntul udat de sîngele ostaşului român voinţa obştii neamului, nu-l va putea smulge.

Mulţimile nu ceteşc — şi uneori, faţă de o anumită învăţătură mecanică, pe bănci de chinuire a copiilor, şi fac bine. Dar ideile care au prezidat la însăşi alcătuirea vieţii lor şi ideile prin care singură se poate ţinea această viaţă ele nu le uită, ci tot mai adînc se cufundă aceste idei în sufletul lor, păstrîndu-le într-un chip aşa de discret şi de tainic încît cînd ele aduc roada lor se pare o adevărată minune.

Şi ideia care stă astăzi la baza operei politice împlinite în acest fericit an 1918 e tot aşa de veche ca neamul însuşi.

Cine dintre popoarele care ne încunjoară şi dintre care unele opun asupra aceloraşi pămînturi un alt ideal naţional idealului nostru, are idei fundamentale aşa de vechi ? [...]

Iar *ideia naţională românească numără şase sute de ani împliniţi, nu de la începutul ei, ci de la cea dintîi faptă politică pe care a realizat-o.*

In adevăr, cînd Roma a dispărut din Apus şi cînd, în Răsărit, ea s-a depărtat de aceste locuri, gîndul ei s-a păstrat altfel de apuseni şi altfel de noi, răsăriteni de grai românesc, români.

In acel Apus, numele Romei a fost scris pe steagurile barbarilor, servind, de frica iadului, idei creştine. Astfel „romani" au fost şefii acelor germani, de la măreţul Carol cel Mare al francilor la Frederic Barbă Roşie, căpetenia de cruciaţi în Orient, şi caricatura acestei întrupări o reprezintă, pînă la trecerea sa în Olanda pentru o călătorie de plăcere, distinsul călător imperial Wilhelm al II-lea, care însă nu lupta contra păgînilor pentru creştini, ci cu păgînii contra creştinilor.

Aici însă, ideia română a intrat în adîncul sufletului popular, care a păstrat-o ca pe o sfîntă comoară. Plecaseră legiunile, drumurile fuseseră părăsite, templele şi bazilicele se făcuseră una cu pămîntul, legile fuseseră desfiinţate, autoritatea cezarilor dispăruse, dar omul din popor rămăsese pătruns de ideile călăuze ale celei mai mari civilizaţii politice pe care o cunoscuse lumea. *Român*, el păstra crezul romanităţii dispărute.

Şi, astfel, cînd s-a întemeiat pe la 1300 — nu ştiu să mai trăiască astăzi cineva, dintre aceşti fundatori ai statului român —, cînd s-a întemeiat, zic, Domnia a toată Ţara Românească, ea însemna aceste lucruri care alcătuiau ieri un ideal, iar azi o fericită realitate : *unitate românească, nevoie a unui singur teritoriu pentru această unitate a neamului însuşi [...]*

Renaşterea a ridicat antichitatea clasică, mai ales pe cea romană, la rangul de îndreptătoare a cugetului şi simţirii omeneşti. Amintirile timpurilor vechi, de ordine şi civilizaţie, au fost împrospătate. Din Italia lui Enea-Silviu[63] şi din alte ţinuturi apusene ni s-a vorbit de Dacia care a fost.

O bănuiau voievozii argeşeni, o bănuia marele ţeran care a fost Ştefan cel Mare cînd da domni peste Milcov şi stăpînia cetăţi în Ardeal. [...]

Mihai Viteazul a avut Ardealul cum îl avem. L-a meritat cel puțin cît îl merităm noi astăzi. Și, dacă l-a pierdut, n-a fost din lipsa însușirilor lui de războinic, nici chiar așa de mult din inferioritatea, care s-ar putea presupune, a diplomației lui. Nu, ci din lipsa unui mai adînc și mai real contact cu mulțimea poporului românesc de acolo. O, dacă ar mai fi uitat puțintel de privilegiile sașilor, ale nobilimii ungurești din provincie, dacă ar fi crezut mai puțin în jurămîntul față de împăratul creștin al Apusului, și ar fi făcut în loc marele semn de eliberare către frații săi, robi ai brazdei străine !

A fost ucis. I-a rămas în acea brazdă ardelenească trupul, pe cînd capul, vistieriu de gînduri înalte, călătoria, ca adus de dor, către lăcașul de odihnă al străbunilor —, și în această rupere în două a trupului care fusese unul singur, pe care întreg ni-l închipuim și care, după credința legii noastre, întreg se va ridica din fărîmele lui pentru a mărturisi dreptatea sa înaintea veșnicului județ era ca un simbol că, rupți în două și în mai multe bucăți și noi, vom ajunge totuși trup singur și întreg, gata a mărturisi și noi, ca azi, dreptatea noastră neștirbită, înaintea conștiinței universale care creiază o lume nouă.

Dar ideia, ea a rămas. Ideia nu se poate ucide. Piere războinicul, în vesmintele lui strălucite, cu paloșul lucitor în mînă, cu buzduganul învîrtit deasupra capetelor ce se vor sfărîma. Dar cărturarul, ale cărui începuturi modeste se uită și al cărui mormînt smerit se părăsește, acela nu moare. Pentru că nu trăiește prin el, cum nu trăiește pentru el. Dintr-un om în altul se urmează ca aceeași ființă veșnic vie, nemuritoare, care trece prin veacuri fără ca o singură clipă acțiunea lui să se întrerupă. Astfel și la noi, asupra capetelor plecate, asupra trupurilor sîngerate de sabie și de bici, asupra unghiilor dureroase încleștate în țernă au zburat din secol în secol luminile cele vii, asemenea ca limbile de foc fluturînd asupra apostolilor ce erau să ducă în largul lumii solia cea bună a izbăvirii, pănă ca flacăra lor avea să deie lumina cea mare a zilei de azi, drept deasupra noastră, în crugul bolților.

Oști moldovenești, oști muntene au trecut în Ardeal. Cărturarii, ca Eustratie Logofătul au dat vești despre ce au fost țerile noastre în vechime, traducînd pe bătrînul Herodot, și după el poate Vornicul Ureche vorbia despre Scitia începuturilor noastre. Cîte un dascăl din Ardeal — ca Simion, care ar putea să fie Simion Ștefan, mitropolitul de mai tîrziu al Ardealului, care știa că limba românească e pentru toți fii[i] neamului, din toate provinciile — au amintit în Moldova lui Vasile Lupu despre Ardealul cel mănos, „care cuprinde o parte de Dacie" și care adăuga ca anexe și Maramurășul și Țara Săcuiască și țara Oltului, și a Bîrsei, și a Hațegului și a Oașului și „alte hótare multe". Și la capătul acestor experiențe, acestor informații, acestor consfătuiri dintre românii deosebitelor provincii, răsăria Miron Costin, cel învățat prin școalele iezuiților din Polonia — deprinși a vorbi, între alte lucruri antice, și despre Dacia de odinioară —, și el rostia astfel crezul despre unitatea națională și teritorială românească, în poema lui polonă întîi, cuprinzînd ca țeri romane, ca frînturi de Dacie, ca moștenire românească, Ardealul și apoi țara Românească, și în sfîrșit Moldova, vechea Moldovă întreagă, „de la văile Maramurășului pănă la undele Mării", și apoi în cronica lui românească, în aceste cuvinte :

Începutul țerilor acestora și al neamului moldovenesc și muntenesc și în țerile ungurești cu acest nume : Români pănă astăzi...

Biruit-au gîndul să mă apuc de această osteneală să scot lumii la vedere felul neamului, din ce izvor și semințe sînt locuitorii țerii noastre, a Moldovei și așa și a Țerii Muntenești, precum s-au scris mai sus, și a Românilor din țerile ungurești, că tot un neam sînt și odată descălecați.

Locul acesta dar, unde este acum Moldova și Țara Muntenească este drept Dacia, cum și tot Ardealul, cu Maramurășul și cu țara Oltului.

Hotarele Daciei : de spre Răsărit este Nistrul..., iar de spre Amiazăzi Marea Neagră și Dunărea ; de spre Apus Panonia, adecă Țara Ungurească, iar de spre Amiazănoapte Moravia și Podolia, în Crăia Leșească, unde este și vestita cetate Camenița. Sînt o samă de istorici, cari

dau și Podolia și cîmpul peste Nistru, pînă la apa Buhului și peste Dunăre Misiile amîndouă, cărora li zicem acum Dobroge și o parte de Iliria, să fi fost de Dacia.“

Se poate o mai limpede vestire, la 1670, acum două sute cincizeci de ani, a idealului nostru din partea omului căruia, ca atîtor altora, i-am ridicat statuie de aramă doar pentru că arama e mută și nu mai poate rosti nici osînde de dor, nici îndrumări pe care n-avem inima ce trebuie pentru a le urma ?

Și n-a perit gîndul odată cu trupul decapitat al mărturisitorului. În zădar a venit „mitteleuropeanul“ veac fanariotic al XVIII-lea pentru a recomanda politica „reală“, deosebită de cealaltă, cum e deosebit zborul lin al vulturului care, fie și flămînd încă, vede departe de căutătura atentă a animalului porcin, care nu pierde niciodată avantagiile de hrană, curate și necurate pe care i le oferă noroiul. „Realiștii“ recomandau necontenit, stăruitor respectul față de turci, lingușirea față de greci, prosternarea înaintea sultanului, curtenirea vizirilor — feldmareșalii epocei —, sărutarea papucilor rușilor cu trei și cu două tuiuri, Tuelff von Tscheppe și von Kock al vremurilor, — pînă la ultima lichea de o d a g i u oriental al stăpînilor. În zădar vorbia și școala — ca la cursurile academice germane de la Fundația Carol — despre zădărnicia unui ideal românesc, noi fiind sortiți unei „frății“, cu munca, supunerea, stoarcerea, înceata dispariție a românului în folosul străinului exploatator. Totuși, măcar în sensul lor, ei trebuiau să vorbească despre unele lucruri pe care noi le înțelegeam în sensul nostru, tresărind de mîndrie și de speranță.

Astfel despre Dacia și despre glorioasa ei romanitate vorbia la școala din Iași și din București dascălul grec format la școala Renașterii italiene, la ideile culturii filosofice din Apus, și vorbia la Cluj, la Sibiu, la Sîmbăta-Mare, la Pesta, la Viena, iezuitul ungur și neamț ca despre un punct de program, iar feciorii de boieri *, de negustori de aici, ca și feciorii de țerani de dincolo, călugărașii săraci din amîndouă părțile pămîntului nostru dezbinat înțelegeau aceste lucruri ca un punct de Crez.

* Ei au trimis ideia desigur unui Potemchin, unui Saint-Aulaire, ca și unui Filipide și Fotino.

Și așa, — zburînd din om în om, din generație în generație, sfintele limbi de foc, ducînd suflet moldovenesc în Ardeal, suflet ardelenesc dincoace, — cînd ideia Daciei celorlalți s-a ridicat cu steagul Fenixului înviat din cenușă supt conducerea lui Alexandru Ipsilanti [64] spre a ne cuprinde și pe noi într-o împărăție bizantină renovată pentru grecism, din colțul lui, oltenesc s-a ridicat odrasla de țeran Tudor din Vlădimiri cu steagul nemuritorului nostru vultur, între un Naum Rîmniceanu, monahul muntean de sînge ardelenesc, și între un Gheorghe Lazăr, urmașul școlii de călugărie din Blaj, — și unul și altul propovăduind despre Dacia noastră.

Umilă propovăduire fără armă, așa de nevinovată și așa de puternică ! Îi asămăn cu acei copii cari, în plină tiranie maghiară, mînați de o presimțire ciudată, au ridicat într-o bună dimineață tricolorul nostru pe turlele Catedralei din Blaj pentru a cădea apoi în prigonire și exil și a ajunge ostași ai armatei românești liberatoare în același Ardeal. Și poate că mai de temut decît orice protestare a celor vîrsnici și tari e cînd pentru o credință mîni nevinovate și plăpînde ridică spre a fi prigonite steagul credințelor celor nouă...

Fenixul a ars din nou în lunca Drăgășanilor, cum vulturul imperialismului german, expulzat polițienește fuge azi pe aceleași maluri ale Oltului. Și Alexandru Ipsilanti, care se visa împărat în Bizanț, a internat în Muncaciul Maramureșului întocmai cum azi în aceiași incaternare răzbunătoare, pe același pămînt, tot românesc, intră superbul feldmareșal.

Și ideia călugărașilor, a „dăscălecilor“ de pe o colină a munților și de pe alta, în lumini clare de amiazi triumfă.

Un cuvînt la sfîrșit.

Să fim vrednici de ce avem ! [...]

(*„Neamul Românesc“, nr. 329, 28 noiembrie 1918.*)

NOTE

1. Primul război mondial, purtat între blocurile imperialiste ale Puterilor Centrale şi Antantei, s-a declanşat în iulie/august 1914, concomitent în estul, vestul şi sud-estul Europei, precum şi în regiunile occidentale, meridionale şi orientale ale Africii ; totodată, la ciocnirile militare au luat parte şi flotele maritime rivale din Atlantic, Pacific, Oceanul Indian, Marea Mediterană şi forţele coloniale din Orientul Apropiat şi Extremul Orient. În cursul desfăşurării operaţiilor militare au fost mobilizate efective depăşind 50 de milioane de oameni ; bilanţul de război a înregistrat imense pagube materiale, pierderile umane depăşind 25 de milioane de oameni. În pofida politicii expansioniste promovate de cercurile conducătoare ale marilor puteri, războiul a zdruncinat profund temeliile lumii vechi, cursul evenimentelor scăpînd adeseori de sub controlul diriguitorilor vremii. Astfel, s-a intensificat lupta popoarelor pentru emancipare socială şi naţională, pentru înlăturarea regimurilor politice inechitabile, pentru noi structuri economice şi de stat. În acest context, afirmat cu vigoare, concomitent cu prelungirea conflagraţiei, se înscrie pe o poziţie de prestigiu lupta românilor pentru desăvîrşirea unităţii de neam, în vederea înaintării ţării pe o cale a progresului multiplu. Din aceste motive, lupta armată de eliberare purtată de români în războiul din 1916—1918, desfăşurat în contextul conflictului mondial, s-a caracterizat printr-un conţinut drept, legitim, larg popular, oştirea fiind susţinută în mod permanent de unanimitatea claselor şi categoriilor sociale, din toate provinciile istorice româneşti.

2. Contele *Leopold von Berchtold* (1863-1942), diplomat şi om politic austriac, ministru de externe al Austro-Ungariei (1912-1915).

3. Contele *Tisza István* (1861—1918), prim-ministru al guvernului ungar (1903-1905 şi 1913-1917) ; a stabilit, în timpul primului război mondial, o veritabilă dictatură personală, susţinînd printr-o politică de violenţă preponderenţa ungară împotriva aspiraţiilor legitime de libertate şi unitate ale naţionalităţilor oprimate din Imperiul austro-ungar.

4. *Napoleon I Bonaparte* (1769—1821), împărat al Franţei în anii 1804-1814, 1815, unul dintre cei mai mari comandanţi de armate din istorie.

5. *Wilhelm II de Hohenzollern* (1859-1941), rege al Prusiei şi împărat al Germaniei, între anii 1888 şi 1918 ; a susţinut întărirea puterii militare germane, promovînd o politică externă agresivă, de expansiune colonială, care a contribuit la declanşarea primei conflagraţii mondiale.

6. Autorul se referă la românii din dubla monarhie austro-ungară.

7. Contele *Ottokar-Theobald von Czernin* (1872-1932), om politic şi diplomat austriac, ministru plenipotenţiar al Austro-Ungariei la Bucureşti (1913-1916) şi ministru de externe (1916-1918). În timpul misiunii sale la Bucureşti a făcut eforturi zadarnice să antreneze România în primul război mondial alături de coaliţia Puterilor Centrale.

8. Pînă în anul 1775 acest străvechi teritoriu românesc cucerit de Austria se numea Ţara de Sus.

9. „Liga pentru unitatea culturală a tuturor românilor", constituită în decembrie 1890 şi în rîndurile căreia N. Iorga a avut o poziţie dominantă, a desfăşurat o amplă şi diversă activitate de strîngere a legăturilor între românii de pretutindeni, a militat pentru afirmarea drepturilor de libertate şi unitate politică ale naţiunii române. În anul 1914, ea şi-a schimbat în mod semnificativ titulatura în „Liga pentru unitatea politică a tuturor românilor".

10. *Take (Dumitru) Ionescu* (1858-1922), fondator şi şef al Partidului Conservator Democrat (1908), de mai multe ori ministru în guvernele conservatoare, ministru fără portofoliu (11 dec. 1916-10 iulie 1917), vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri (10 iulie 1917-29 ian. 1918) ; s-a pronunţat pentru apropierea României de Franţa, fiind considerat de N. Iorga, „cel mai statornic prieten al Franţei". A desfăşurat o vie şi multilaterală activitate în ţară şi în străinătate, pentru alăturarea ţării noastre la coaliţia Antantei, în vederea realizării unităţii naţionale. N. Iorga a subliniat că cea mai preţioasă moştenire „takistă" a fost „cultul ideii naţionale, pe care în a doua parte a vieţii sale el o servise cu atîta devotament" (*O viaţă de om*, p. 596).

11. Între 2 şi 5 mai (14-17) 1848 a avut loc pe Cîmpia Libertăţii a doua adunare naţională de la Blaj, la care au participat peste 40 000 de oameni, care au exprimat clar şi fără echivoc că : „Naţiunea română se declară şi se proclamă naţiune de sine stătătoare", precum şi dorinţa de a se „uni cu ţara". Tot cu acest prilej s-a adoptat programul burghezo-democratic al revoluţiei, cuprinzînd 16 puncte. Prin tradiţie, acest eveniment se aniversa în fiecare an, în ziua de 3 mai.

12. *Antonio Salandra* (1853-1931), om politic italian, şeful guvernului între 1914 şi 1916.

13. *Simion Bărnuţiu* (1808-1864), unul dintre conducătorii revoluţiei din 1848 din ţările române. A militat ferm pentru re-

cunoașterea românilor din Transilvania ca națiune egală în drepturi.

14. *Iosif al II-lea de Habsburg* (1741-1790), împărat romano-german (1780-1790).

15. *Maria Tereza* (1717-1780), împărăteasă a Imperiului romano-german (1740-1780). În timpul său, trupele imperiului au ocupat Bucovina (în anul 1775).

16. *Grigore Crăiniceanu* (1852-1933), general român, membru al Academiei Române (1912). Participant la războiul de independență, a deținut funcții însemnate în conducerea armatei române, fiind ministru de război între 1909 și 1910. La începutul războiului a comandat Armata 2 în ofensiva din Transilvania, apoi a fost numit inspector general de armată.

17. *Petőfi Sándor* (1823-1849), poet revoluționar ungur, una din figurile proeminente ale revoluției ungare de la 1848, căzut pe cîmpul de luptă lîngă Sighișoara.

18. Problema poziției țărilor române în timpul războiului Crimeii, ca și atitudinea puterilor europene în legătură cu unirea Moldovei și Munteniei sînt pe larg analizate de L. Boicu, în *Austria și Principatele Române în epoca războiului Crimeii 1853-1856*, București, 1972 și în *Geneza „chestiunii române" ca problemă internațională*, Editura „Junimea", Iași, 1975.

19. *Dimitrie Alexandru Sturdza* (1833-1914), om politic liberal ; secretar al Adunării ad-hoc a Moldovei (1857), secretar particular și ministru pentru scurt timp al lui Al. I. Cuza (1859), a trecut curînd în opoziție, jucînd un rol nefast în lovitura de stat din 11 februarie 1866. Ministru în mai multe rînduri în timpul guvernărilor liberale. După moartea lui Ion C. Brătianu (1891) a devenit lider al Partidului Național Liberal. Prim-ministru și ministru de externe în 1895-1896, 1877-1899, 1901-1904, 1907-1908, ministru al Domeniilor, Finanțelor, Lucrărilor Publice și de Război în aceeași perioadă. Membru al Academiei Române din 1871, a fost ani de-a rîndul secretarul ei general, desfășurînd o prodigioasă activitate.

20. *Petru Cercel*, domn al Țării Românești între anii 1583 și 1585.

21. *Radu Șerban*, domn al Țării Românești între 1602 și 1611.

22. *Moise Secuiul* (Székely), principe al Transilvaniei în 1603.

23. *Gabriel Báthory*, principe al Transilvaniei între 1608 și 1613.

24. *Radu Mihnea*, domn al Țării Românești între 1611 și 1616, 1620 și 1623 și al Moldovei 1616-1619 și 1623-1626.

25. *Ștefan al II-lea Tomșa*, domn al Moldovei între 1621 și 1623.

26. *Grigore Ghica*, domn al Țării Românești între 1660 și 1664 și 1672 și 1673.

27. *Istrate (Eustratie) Dabija*, domn al Moldovei între 1661 și 1665.

28. *Constantin Brîncoveanu*, domn al Țării Românești între 28 octombrie 1688 și 24 martie 1714.

29. *Nicolae Mavrogheni*, domn al Țării Românești între 1786 și 1790.

30. *Alexandru Bogdan* (1881-1914), publicist transilvănean. După studii rodnice la Budapesta, Berlin și Leipzig, își luase, în 1904, doctoratul cu teza „Die Metrik Eminescus". Profesor de limba română și germană la Brașov, a fost director al „Societății pentru fundarea de teatru românesc", membru și referent al „Astrei". A murit, ca ofițer, în luptele din Galiția în 19/20 septembrie 1914.

31. *Vasile Mangra* (1852-1918), episcop și mitropolit al Transilvaniei între 6 aug. 1916 și 1 oct. 1918 ; începînd activitatea de apărare a cauzei naționale, a permis amestecul guvernului ungar în afacerile interne ale bisericii ortodoxe române, pentru care a fost condamnat de toți patrioții români.

32. *Andrei Șaguna* (1809-1873), mitropolit al românilor din Transilvania și Ungaria, care a desfășurat o vie și multilaterală activitate în favoarea poporului său. A prezidat Marea Adunare Națională de la Blaj din 1848. A contribuit la fundarea „Astrei" (1861), al cărei prim președinte a fost. A fost ales membru onorific al Academiei Române. N. Iorga îi sublinia astfel activitatea : „El a căutat să pregătească prin cultură vremea acțiunii independente a poporului său". (*Oameni cari au fost*, vol. 3, p. 140).

33. *Constantin Presan* (1861-1943), mareșal român ; absolvent al Școlii militare din București (1880), a urmat „École d'application de l'artillerie et du génie" de la Fontainebleau, remarcîndu-se apoi ca unul din cei mai valoroși ofițeri de geniu ai armatei române. General de divizie în momentul intrării României în primul război mondial, a condus cu competență Armata de Nord în ofensiva din Transilvania și apoi în luptele defensive din vestul Moldovei, în zona Carpaților, la Oituz, Valea Uzului și Trotuș 15 aug.-9 noiembrie 1916 ; a comandat Grupul de Armate Sud în timpul marii bătălii de pe Argeș și Neajlov (16/29 noemb.-20/noemb/3 dec. 1916). Înaintat general de corp de armată (1 ian. 1917) și numit șef al Marelui Cartier General. A condus refacerea armatei române și operațiile victorioase din vara anului 1917 de la Mărăști, Mărășești și Oituz.

34. *Henri Mathias Berthelot* (1861-1931), general francez. Ca șef al Misiunii militare franceze în România, a contribuit la reorganizarea armatei române în primăvara anului 1917.

35. *Ion A. Dragalina* (1860-1916), general român, originar din Banat. Absolvent al școlilor militare din Timișoara și Viena, demisiona din armata austro-ungară, intrînd în armata română cu gradul de sublocotenent (1887). La începutul războiului a comandat grupul Cerna de pe frontul Armatei I ; înfrîngînd inamicul pe muntele Alion, a eliberat Orșova. Din 11 oct. a fost numit comandant al Armatei 1 române, organizînd și conducînd apărarea victorioasă de la Jiu. Rănit în defileul Jiului, a murit la 9 mai 1916 în București.

36. *Dumitru Lambru* (1860-1926), general român. A comandat Divizia 21 infanterie în campania din 1916, cu care a luat parte la „ofensiva de la Flămînda" (sept. 1916), apoi la luptele din zona

Braşovului şi de la Predeal ; s-a remarcat în bătălia de pe Argeş şi Neajlov. Publicist şi critic militar important.

37. *Clovis I* (465-511), rege al francilor (către 481-511).

38. *Henri IV* (1553-1610), rege al Navarrei (1562-1610) şi al Franţei (1589-1610).

39. *Von dem Busche* era ministrul Germaniei la Bucureşti, înaintea intrării României în războiul mondial din 1916.

40. *Constantin Scărişoreanu* (1869—1937), general român. Avînd gradul de colonel, a comandat Divizia 19 infanterie, distingîndu-se în luptele din Dobrogea, de la Amzacea şi Topraisar. Înaintat general de brigadă la 14 oct. 1916, s-a remarcat în fruntea Diviziei 9/19 infanterie în marea bătălie de pe Argeş şi Neajlov, în faţa Diviziei 12 bavareze, capturînd peste 2 000 de prizonieri, 20 tunuri şi 30 mitraliere. A avut o contribuţie însemnată la obţinerea succesului în bătălia de la Mărăşeşti din iulie-august 1917, conducînd cu o tenacitate exemplară Divizia 9 infanterie.

41. *Alexandru Lascarov-Moldovanu*, avocat şi scriitor, redactor într-o anumită perioadă la „Neamul Românesc".

42. *Mihail Săulescu* (1888-1916), scriitor român, mort pe frontul de la Predeal în toamna anului 1916.

43. *Nicolae Filipescu* (1862-1916), om politic conservator, partizan al alăturării României de Antantă, militînd cu consecvenţă pentru intrarea ţării în război în scopul realizării statului naţional unitar. Fondator al ziarului „Epoca", în 1914, a pus bazele „Acţiunii naţionale", transformată în 1916 în „Uniunea sacră."

44. *Ernest Broşteanu* (1869-1932), general român. A făcut campania anului 1916 în gradul de colonel, distingîndu-se în lupta de la Arabagi, în Dobrogea (3 sept.), în fruntea Regimentului 53 infanterie ieşean. A fost decorat cu ordinul „Mihai Viteazul" clasa a III-a. Avansat general de brigadă, a comandat Divizia 11 în luptele de la Muncel din august 1917.

45. *David Praporgescu* (1865-1916), general român, cu studii la celebra Şcoală de la Saumur. La începutul războiului a fost comandantul Diviziei 20 infanterie ; în ultima parte a bătăliei de la Sibiu (13/26-15/28 sept. 1916), a condus „Detaşamentul Lotru", restabilind situaţia în defileul Oltului. Desemnat comandant al Corpului 1 armată (18 sept.) a murit curînd pe front, în urma rănli provocate de o schijă de obuz, la 30 sept. 1916.

46. *Friedrich Ratzel* (1844—1904), geograf german, fondator al antropogeografiei, a definit „sensul spaţiului", care ar predispune anumite popoare la expansiune şi dominaţie.

47. *Tadeusz Koszciusko* (1746—1817), revoluţionar polonez.

48. Slăbită de luptele feudale interne, de războaiele purtate cu Rusia, Suedia, Imperiul otoman, în secolul al XVIII-lea Polonia a căzut pradă marilor puteri vecine. În 1772 teritoriile sale au fost împărţite între Rusia, Prusia şi Austria (ca posesiune ereditară a Habsburgilor). În 1793 a fost din nou împărţită între Rusia şi Prusia, iar în 1795, în urma înfrîngerii mişcării de eliberare condusă de Tadeusz Koszciusko, a fost reîmpărţită de Rusia, Prusia şi Austria. Lupta de eliberare a poporului polonez a luat sfîrşit abia în 1918, cînd Polonia s-a proclamat republică independentă.

49. Între obiectivele urmărite de Austro-Ungaria se includea şi constituirea unui stat polonez sub controlul său, proiect ce a provocat dispute aprige cu Berlinul, care a insistat ca aliaţii lui să renunţe la Polonia, în schimbul unor teritorii din Serbia, Muntenegru şi România.

50. *N. Iorga* se referă aici la campania întreprinsă de sultanul Soliman Magnificul în a doua jumătate a anului 1538 împotriva domnitorului moldovean Petru Rareş.

51. Cetate în ţinutul Someşului, oferită împreună cu domeniul său (60 de sate) de către Matei Corvin lui Ştefan cel Mare, în 1489, ca o compensaţie pentru pierderea cetăţilor Chilia şi Cetatea Albă.

52. La 22 august 1531, la Oberlyn, oastea lui Petru Rareş, care ocupase Pocuţia, teritoriu disputat de Polonia şi Moldova de peste două veacuri şi jumătate, a suferit o zdrobitoare înfrîngere din partea oastei polone, mai bine dotată şi pregătită.

53. La 24 martie 1714, ca urmare a neînţelegerilor cu rudele sale, Cantacuzinii, care l-au reclamat la Poartă pentru relaţiile ascunse cu Habsburgii şi Rusia, Constantin Brîncoveanu a fost mazilit. Decapitat împreună cu cei patru fii ai săi la Constantinopol, după o detenţie de trei luni la Edikulé (15/16 aug. 1714).

54. *Raymond de Baccarie de Pavie*, baron de Fourquevaux, diplomat francez ; făcînd o călătorie în Orient, s-a oprit prin Moldova în 1535. În notele sale el vorbeşte de originea romană a românilor şi a limbii vorbite de ei.

55. *Petru Vodă Şchiopul*, domn al Moldovei (1574—1577, 1578-1579, 1582-1591), om de aleasă cultură.

56. *Alexandre Maurice Blanc de Lenautte*, conte d'Hauterive (1754-1830), diplomat francez ; aflat la Constantinopol, el pleca la 13 febr. 1785 în Moldova, ca secretar al noului domn Alexandru Mavrocordat. A scris despre ţările române într-un *Jurnal d'un voyage de Constantinopole à Jassy en 1785*, publicat în *La Revue de géographie* în 1877, ca şi volumul *La Moldavie en 1785*, apărut la Paris în 1880. A mai scris un *Mémoire sur l'état ancien et actuel de la Moldavie présenté a S.A.S. le Prince Alexandre Ipsilanti, Hospodar Regnant en 1787*, apărut la Bucureşti, 1902.

57. *Ioan Cantacuzino* (1863—1934), savant român de renume mondial, avînd lucrări fundamentale asupra holerei, tuberculozei, tifosului exantematic. Director şi fondator al Institutului de seruri şi vaccinuri din Bucureşti (1920), membru al Academiei Române şi a numeroase alte Academii străine, a organizat serviciul apărării sanitare în timpul primului război mondial.

58. Referire la propunerile guvernului şi Marelui Cartier General rus de a fi retrase armata, instituţiile şi populaţia românească din teritoriul liber al Moldovei, pe teritoriul Basarabiei şi Ucrainei, propuneri respinse oficial de şeful statului şi de guvernul I. C. Brătianu, hotăriţi să organizeze rezistenţa naţională.

59. *Alexandru Mărgineanu* (1871-1930), general român. În momentul intrării României în primul război mondial avea gradul de colonel, şef de stat-major al Corpului 3 armată (14 aug.-19 nov.

1916) ; a participat la campania din toamna anului 1916. Desemnat comandant al Diviziei 3 infanterie (20 nov. 1916), avansat general de brigadă (1 apr. 1917), s-a distins în bătălia de la Mărăşti (11/24 iulie-19 iulie/1 aug. 1917).

60. *State Leonte*. General român. S-a născut în 1865. A lucrat în domeniul intendenţei armatei. A contribuit la reorganizarea serviciilor armatei în vederea campaniei din vara anului 1917. A îndeplinit funcţia de director al Intendenţei, apoi inspector general tehnic al Intendenţei.

61. *Eremia-Teofil Grigorescu* (1863-1919), general român. Absolvent al Şcolii de ofiţeri şi al Şcolii speciale de artilerie şi geniu din Bucureşti, a condus cu succes Divizia 15 infanterie în luptele din Dobrogea ; însufleţită de ordinul său, „Pe aici nu se trece !", Divizia 15 infanterie a oprit la Oituz pătrunderea inamicului în Moldova. General de divizie (1917) şi de corp de armată (1918), a avut o contribuţie deosebită la reorganizarea armatei române şi, în calitate de comandant al Armatei 1, la zdrobirea ofensivei feldmareşalului von Mackensen din zona Mărăşeştilor.

62. *N. Iorga* se referă la Ieremia Movilă, domn al Moldovei (aug. 1595-mai 1600), (sept. 1600-30 iun. 1606), adversar al politicii de independenţă a lui Mihai Viteazul, adept al realizării unităţii statale româneşti în interesul familiei sale şi sub egida Poloniei.

63. *Aeneas Silvius Piccolomini* (1405-1464), diplomat şi umanist italian, devenit papă sub numele de Pius al II-lea (între 1458 şi 1464). În scrierile sale, printre care „Cosmographia", el a prezentat ştiri referitoare la poporul român, afirmînd originea lui latină.

64. *Alexandru I. Ipsilanti* (1792-1828), general în armata rusă, şeful suprem al mişcării greceşti de eliberare naţională „Eteria" ; a intrat cu trupele sale în 1821 în Moldova şi Ţara Românească. Dezavuat de Ţarul Nicolae I, în conflict cu Tudor Vladimirescu, dorind să-şi subordoneze revoluţia română propriilor interese, pune la cale uciderea conducătorului acesteia ; înfrînt la Drăgăşani de otomani (1821), s-a refugiat în Imperiul habsburgic.

CUPRINS

Cuvînt înainte
de conf. dr. ION ARDELEANU 5

Notă asupra ediţiei 11

Războiul general şi România 13
Care e duşmanul nostru ? 14
Au steagul lor 16
Ce să facem 17
Acţiunea profesorilor universitari . . . 18
Atentate la onoarea României 20
După o jumătate de an în România . . 21
Încă un agent austriac : Ştefan-cel-Mare . 23
«În umbra unei negociaţii misterioase...» 25
Cuviniare 26
Oameni politici şi critici—nepolitici . . 31
Un nou fel de răniţi 33
3 Mai 1915 34
Politică naţională activă şi politică naţională contemplativă 45
Canalii ! 48
Cîteva cuvinte ca pentru acest ceas . . 48
O excludere „patriotică" în Ungaria . . 50
«D. dr. Paul Ernst» şi teoriile sale . . 51
Grai şi steag românesc în luptele străinilor 52
24 ianuar 1916 54
Ceasul... 65
Ce sînt pentru noi Braşovul şi Ţinutul Sibiiului 66
Băiatul 68
Carpaţii români 69
N. Vulovici 71
Şi pentru ce ? 72
Situaţia 73
Generalul Presan 74

Misiunea franceză 75
Noua aristocrație a luptei pentru patrie . 76
Părinții noștri, răbdătorii... 78
În ce stă speranța ? 79
Pentru a ni iubi țara... 80
Atitudinea noastră 81
Ce se poate învăța la Iași 82
Moartea generalului Dragalina 84
Ce a făcut pînă acum România ? 85
Onoarea 87
Pribegii cei noi 88
Olteni 90
Ca albinele ruinelor 91
Cei pe cari nu-i mai putem vedea . . . 92
Generalul Lambru 94
Jertfa agonisitei noastre 95
Reîntregirea istorică 97
Datoria cea dintîi : Inițiativa 98
Spre altă armată 99
Călărețiî 101
Devotamentul celor mici 102
Tipuri de azi 103
Viteji noștri 105
Fapte 109
Scene 110
Sufletul românesc 113
Școala lui Ștefan cel Mare 125
Vrancea 126
Altfel de emigrați 128
Totul pentru armată ! 129
«Trimeșii la vatră» 131
Rasa 132
Directorul sănătății publice 135
Ce am adăugit ? 138
Unitatea necesară 139
Căluții noștri 142
«Să mergem acasă la copii...» 144
Jertfa medicilor 145
Un om 147
Ostașii muncitori 149
Generalii noi 151
Întru întîmpinarea fraților 153
Ardelenii 154
Armata 155
Olteni 157
Un an de război 159
Inimă de ostaș 161
Cîștigul cel mai mare 162
Fragmente din „Memorii", vol. I 166
Glorioasa noastră sarcină istorică 168
Pomenirea lui Mihai Viteazul 171
Cuvîntarea ținută de N. Iorga în Piața Unirii 174
Ideia Daciei Românești 175
Note 182

EDITURA MILITARĂ

Și ideia care stă astăzi la baza operei politice împlinite în acest fericit an 1918 e tot așa de veche ca neamul însuși.

NICOLAE IORGA

Lei 8